

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

ԱՇՈՏ ՌՈՒԲԻԿԻ ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ

ՌԱԶՄԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԵՅՈՂ
ԵՐԿՐՆԵՐՈՒՄ (ՀՀ ՕՐԻՆԱԿՈՎ)

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

Ը.00.02 - «Տնտեսության, նրա ոլորտների տնտեսագիտություն և կառավարում»
մասնագիտությամբ տնտեսագիտական գիտությունների թեկնածուի գիտական
աստիճանի համար

Գիտական ղեկավար՝

տ.գ.դ., պրոֆեսոր

ԱՇՈՏ ԽԱԶԱՏՈՒՐԻ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

Ե Ր Ե Վ Ա Ն 2017

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	3
ԳԼՈՒԽ I. ՌԱԶՄԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐՆԵՐԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ՏԵՍԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ	9
1.1. «Ռազմարդյունաբերական համալիր» հասկացությունը, ոլորտի դերն ու նշանակությունը	9
1.2. Ռազմարդյունաբերական համալիրների ձևավորման ու կառավարման միջազգային փորձը.....	18
ԳԼՈՒԽ II. ՀՀ ՌԱԶՄԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐԻ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	51
2.1. ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման առկա վիճակը	51
2.2. ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման հիմնախնդիրները	90
ԳԼՈՒԽ III. ՀՀ ՌԱԶՄԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	99
3.1. ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման պետական ծրագրի մշակման անհրաժեշտությունը որպես ոլորտի ռազմավարական զարգացման հիմնական գործիք	99
3.2. Կառավարման նոր կառուցակարգերի ներդրման հնարավորությունները ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրում.....	103
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ	137
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	143

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հետազոտության թեմայի արդիականությունը: Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող տնտեսության և բանակաշինության բարեփոխումների կարևորագույն ոլորտներից է ռազմարդյունաբերությունը, որի զարգացումը պահանջում է զգալի փոփոխություններ մի շարք հարակից ոլորտներում: Ռազմարդյունաբերության ոլորտը տնտեսության զարգացման լոկոմոտիվն է:

Խորհրդային Հայաստանում արդեն 1930–ական թթ. վերջին առկա էր բազմաճյուղ արդյունաբերություն, այդ թվում՝ ռազմարդյունաբերական համալիր: ՀԽՍՀ ռազմարդյունաբերական միջոցառումների ծրագիրը չէր առանձնացվում հանրապետության տնտեսության զարգացման ամբողջական ծրագրից, իսկ դրա իրականացումը լուրջ խթան հանդիսացավ Խորհրդային Հայաստանի հետագա զարգացման և պաշտպանունակության ամրապնդման համար¹: Սակայն Հայաստանի տարածքում գտնվող ոչ մի արտադրական ձեռնարկություն չէր թողարկում զենքի ու զինամթերքի, ռազմական տեխնիկայի և սպառազինության վերջնական արտադրանք:

ՀՀ ռազմարդյունաբերության կայացման գործընթացը ընթանում էր ԽՍՀՄ փլուզման և ռազմական կոնֆլիկտի վերաժված հակամարտության պայմաններում:

Անկախությունից հետո Հայաստանի Հանրապետությունում ընտրվեց շուկայական տնտեսության անցման արմատական ուղին: ՀՀ-ը տնտեսական վերափոխումները սկսեց արտադրության մեջ կտրուկ կրճատելով իր դերը և գերակշռող դարձնելով մասնավորի դերը, դրանով իսկ ձգտելով ավելի խթանել տնտեսական զարգացմանը²: Ռազմարդյունաբերական համալիրի բազմաթիվ պետական ընկերություններ մասնավորեցվեցին, որոնց մեծ մասը կարճ ժամանակ անց դադարեց ռազմական պատվերներ կատարել, որոշ մասը կորցրեց իր արտադրական հզորությունները, որոշ մասը լուծարվեց:

¹ Խաչատրյան Կ. Հ., Հայաստանը ԽՍՀՄ ռազմարդյունաբերական համալիրի համակարգում (1922–1991 թթ.), Պատմության ինստիտուտ, Է.00.01 «Հայոց պատմություն» մասնագիտությամբ պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական ասպիրանտի հայցման արեւնախոսության սեղմագիր, Երևան-2015, էջ 37:

² Ս. Դավդյան, Ա. Մարկոսյան, Հ. Սարգսյան, Վերափոխումները անցումային երկրների տնտեսություններում, Եր. , Տիգրան Մեծ, 2003թ. , էջ 207:

Ներկայումս պետական բաժնեմասով ընկերությունների մի մասի գործունեությունը հիմնված է պետական պատվերների ֆինանսական միջոցների վրա և գրեթե բացակայում են այլ ֆինանսական հոսքերը:

ՀՀ ռազմարդյունաբերության ոլորտի բարեփոխումները սկսվել են ՀՀ Նախագահի կողմից 2010թ. մարտի 30-ին հաստատված «ՀՀ պաշտպանական բարեփոխումների 2010-2015թթ. պետական ծրագրով», համաձայն որի ՀՀ պաշտպանության նախարարության ռազմարդյունաբերական վարչությունում մշակվել է «ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգ»-ը և հաստատվել է ՀՀ նախագահի 2011թ. դեկտեմբերի 29-ի N°ՆԿ-231-ն հրամանագրով³:

ՀՀ ազգային ժողովի կողմից 2015թ. մարտի 25-ին ընդունվել է «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքը⁴: ՀՀ վարչապետի 2015թ. հուլիսի 24-ի N°668-Ա որոշմամբ⁵ հաստատվեց «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի կիրարկումն ապահովող միջոցառումների ցանկը, համաձայն որի ընդունվել են ոլորտը կարգավորող ՀՀ Կառավարության մի շարք որոշումներ:

Չնայած իրականացված աշխատանքներին՝ այսօր առկա են ոլորտի զարգացման մի շարք խոչընդոտներ: Դրանցից են՝ երկարաժամկետ նպատակային ծրագրերի բացակայությունը, ոլորտի կազմակերպություններում տնտեսության կառավարման ներկա ձևին համապատասխան մենեջերների բացակայությունը, հիմնարար երկարաժամկետ գիտահետազոտական աշխատանքների պայմանագրերի կնքման կառուցակարգերի բացակայությունը, կառավարման ավտոմատացված համակարգի բացակայությունը, բնակչության արտագաղթը, կադրերի պատրաստման համակարգի թերությունները:

Բացի այդ չկան նաև ոլորտի զարգացման վերաբերյալ կատարված ծավալուն գիտահետազոտական աշխատանքներ: Այդ իսկ պատճառով, նախ և առաջ անհրաժեշտ է ուսումնասիրել ոլորտի կայացման, կառավարման ու զարգացման տեսամեթոդական հարցերը, հայրենական և միջազգային փորձը, վերլուծել ոլորտի առկա վիճակը, զարգացման հիմնախնդիրները ՀՀ-ում, որոնց հիման վրա հնարավոր կլինի մշակել և

³ ՀՀ Նախագահի կարգադրությունը ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգը հաստատելու մասին, ՆԿ-231-Ն, 2011թ.

⁴ «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-16-Ն, 2015թ.

⁵ ՀՀ վարչապետի որոշումը «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի կիրարկումն ապահովող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին, N° 668-Ա, 2015թ.

առաջարկել դրանց լուծման հիմնական քայլերը: Ուստի, հաշվի առնելով վերոնշյալը, սույն հետազոտությունը կարելի է համարել խիստ արդիական և հրատապ:

Հետազոտության օբյեկտը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրն է՝ իրեն բնորոշ բնութագրիչներով և առանձնահատկություններով:

Հետազոտության առարկան ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման և զարգացման հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիներն են:

Հետազոտության նպատակը ՀՀ-ում ռազմարդյունաբերության ոլորտի արդի հիմնախնդիրների համակարգային ուսումնասիրության և վերլուծության հիման դրա կառավարման կատարելագործման համար անհրաժեշտ տեսական և գործնական հիմքերի, առանձնահատկությունների բացահայտումն է և կառավարման կատարելագործման հիմնական ուղղությունների մշակումը:

Նշված նպատակին հասնելու համար առաջադրվել են հետևյալ հիմնական **խնդիրները**.

- ուսումնասիրել ռազմարդյունաբերական համալիրի ձևավորման, կայացման և կառավարման տեսամեթոդական հիմքերը և կառուցակարգերը,
- հետազոտել ռազմարդյունաբերության կառավարման և զարգացման միջազգային փորձը,
- վերլուծել ՀՀ-ում ռազմարդյունաբերական համալիրի արդի վիճակը, և զարգացման հիմնախնդիրները,
- ուսումնասիրել ՀՀ ռազմարդյունաբերության ոլորտի օրենսդրաիրավական դաշտը՝ բարելավման ուղղությունների բացահայտման նպատակով,
- վերլուծել ռազմարդյունաբերության ոլորտի գնային քաղաքականության արդյունավետությունը,
- բացահայտել ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման կատարելագործման ուղիները:

Հետազոտության գիտական նորույթը և արդյունքները: Հետազոտության արդյունքում ստացվել են տեսական, մեթոդաբանական և գործնական ուղղվածություն ունեցող մի շարք արդյունքներ, որոնց գիտական նորույթը կայանում է հետևյալում.

- ❖ Հիմնավորվել է ռազմատնտեսագիտության՝ որպես առանձին գիտական ուղղության կիրառման անհրաժեշտությունը՝ ՀՀ բանակաշինության, պետության պաշտպանունակության ապահովման տնտեսական հիմքերի ստեղծման և համալիր զարգացման համար, սահմանվել են ռազմատնտեսագիտության հետազոտության սուբյեկտները, ուսումնասիրության ոլորտը, գերակա խնդիրները, դրանց լուծման համար անհրաժեշտ միջոցառումները:
- ❖ ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի ներկայիս կառավարման կազմակերպական կառուցվածքի և դրանից բխող հիմնախնդիրների, ինչպես նաև միջազգային փորձի վերլուծության արդյունքում առաջարկվել է դրա կառավարման կազմակերպական նոր կառուցվածք, մշակվել են վերջինիս ստորաբաժանումների հիմնական գործառույթները: Կոմիտեի ենթակայությամբ հիմնավորվել է «ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի միասնական նյութատեխնիկական մատակարարման կազմակերպություն» ՊՈԱԿ-ի ստեղծման անհրաժեշտությունը, մշակվել են ՊՈԱԿ-ի և ՌԱՀ-ի կազմակերպությունների միջև փոխհարաբերությունների կառուցակարգերը, խնդիրներն ու գործառույթները, հիմնավորվել են ՊՈԱԿ-ի պահպանման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցների աղբյուրները և ՊՈԱԿ-ի ստեղծման ակնկալվող արդյունքները:
- ❖ ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման օպերատիվության բարձրացման նպատակով առաջարկվել և հիմնավորվել է ՀՀ ՌԱՀ սուբյեկտների կառավարման ավտոմատացված համակարգի ներդնումը, սահմանվել է դրա էությունը, նպատակը, խնդիրները, մշակվել են դրա ենթահամակարգերը, հիմնական բաղադրիչները, համակարգին ներկայացվող պահանջները: ՀՀ ՌԱՀ-ի կազմակերպությունների կառավարման բարելավման նպատակով առաջարկվել է դրանց միավորումը պետական կոնցեռներում, հիմնավորվել է ռազմարդյունաբերական համալիրի ընկերությունների՝ կոնցեռներում միավորելու առավելությունները, ինչպես նաև առաջարկվել են ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կոնցեռների ուղղությունները:
- ❖ ՀՀ ՌԱՀ-ի տարիների փորձի և արդի վիճակի վերլուծության արդյունքում

առաջարկվել է հարկ եղած դեպքում կիրառել հավատարմագրային կառավարման սկզբունքները ռազմարդյունաբերական համալիրի պետական ընկերություններում՝ որպես մասնավորեցմանն այլընտրանք, հիմնավորվել է դրա կիրառելիությունը:

Հետազոտության տեսական և մեթոդական հիմքերը:

Ուսումնասիրության ընթացքում օգտագործվել են ռազմարդյունաբերության ոլորտի տեսական և մեթոդական հարցերին նվիրված օտարերկրյա և հայրենական գիտնականների աշխատություններն ու հոդվածները: Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են տվյալների հավաքագրման և խմբավորման, վերլուծության և համադրության, համեմատական վերլուծության, համադրությունների և դատողությունների, միկրո և մակրո վերլուծության և SWOT վերլուծության մեթոդները:

Հետազոտության տեղեկատվական հիմքը ներառում է ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կողմից տրամադրված տեղեկատվությունը, ՀՀ և այլ երկրների՝ ոլորտին վերաբերող օրենքները և նորմատիվ իրավական ակտերը, ՀՀ կառավարության և պետական կառավարման մարմինների ծրագրերը, ինչպես նաև ոլորտին վերաբերող գիտական հանդեսներում և մամուլում պարբերաբար հրատարակվող տեղեկությունները:

Հետազոտության գործնական նշանակությունը և կիրառումը:

Հետազոտության արդյունքները կարող են օգտագործվել ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կողմից՝ ռազմարդյունաբերության համալիրի զարգացման պետական քաղաքականության իրականացման, ոլորտի կառավարման կատարելագործման նպատակով, ինչպես նաև՝ ՌԱՀ կազմակերպությունների կողմից՝ կառավարման բարելավման և զարգացման ծրագրերի մշակման նպատակով:

Ատենախոսության արդյունքների փորձարկումը և հրապարակումները:

Ատենախոսության հիմնական դրույթները զեկուցվել և քննարկվել են ՀՀ Պետական կառավարման ակադեմիայի Կառավարման ամբիոնի նիստում: Ատենախոսության հիմնական դրույթները ներկայացվել և զեկուցվել են նաև ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի ղեկավարությանը: Ատենախոսության մի շարք առաջարկություններ ընդունվել և ներառվել են ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական

կոմիտեի առաջիկա տարիների աշխատանքների կազմակերպման միջոցառումների ծրագրերում: Ատենախոսության արդյունքներն արտացոլվել են հեղինակի 9 գիտական հոդվածներում:

Ատենախոսության կառուցվածքը: Ատենախոսությունը շարադրվել է 153 էջի վրա, բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացություն բաժնից, օգտագործված գրականության ցանկից:

ԳԼՈՒԽ I. ՌԱԶՄԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐՆԵՐԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ՏԵՍԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

1.1. «Ռազմարդյունաբերական համալիր» հասկացությունը, ոլորտի դերն ու նշանակությունը

Ռազմարդյունաբերությունը համաշխարհային տնտեսության կայուն զարգացող ճյուղերից մեկն է:

Մասնագիտական գրականության մեջ առկա են ռազմարդյունաբերական համալիրի բազմաբնույթ սահմանումներ, որոնք տարբեր տեսանկյուններից են ներկայացնում ռազմարդյունաբերական համալիրի էությունը:

Ռազմարդյունաբերական համալիր հասկացությունը առաջին անգամ օգտագործվել է ԱՄՆ նախագահ (1953-1961թթ.) Դուայտ Դ. Էյզենհաուերի կողմից, ռազմական շրջանակների, պետական հիմնարկների և ռազմական արդյունաբերության հետ կապված կորպորացիաների հզոր միավորումների սահմանման համար⁶:

Ըստ մեկ այլ սահմանման, ռազմարդյունաբերական համալիրը հասկացություն է, որը բնութագրում է զինված ուժերի և սպառազինություն արտադրող արդյունաբերության ճյուղերի փոխկապվածությունը⁷:

Ըստ ռուսական ստանդարտի, ռազմարդյունաբերական համալիրը արդյունաբերության փոխկապակցված ճյուղերի և պետական պաշտպանական պատվեր կատարող կամ դրա հնարավորությունները պահպանող կազմակերպությունների խումբ է⁸:

Ռազմարդյունաբերական համալիրը միավորում է պետական և մասնավոր ձեռ-

⁶ *Политика. Толковый словарь.* — М.: "ИНФРА-М", Издательство "Весь Мир". Д. Андерхилл, С. Барретт, П. Бернелл, П. Бернем, и др. Общая редакция: д.э.н. Осадчая И.М.. 2001., <http://dic.academic.ru/dic.nsf/politology/3562>

⁷ *Экономика. Толковый словарь.* — М.: "ИНФРА-М", Издательство "Весь Мир". Дж. Блэк. Общая редакция: д.э.н. Осадчая И.М.. 2000., http://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/20691

⁸ "сотрудничество государств - участников содружества независимых государств военно-экономическое. термины и определения. гост 31278-2004" (введен Приказом Ростехрегулирования от 09.10.2006 N 224-см), <http://www.internet-law.ru/gosts/gost/3301/>

նարկությունները (կոնցեռներ, կոնսորցիումներ, տրեստներ և այլն) ռազմական արտադրանքի այլ արտադրողների, գիտահետազոտական և փորձարարական կազմակերպությունների (ինստիտուտների, համալսարանների, լաբորատորիաների, կրակադատերի) հետ: Ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեությունը երբեմն կարող է ունենալ նույնիսկ բացասական ազդեցություն քաղաքացիական մեքենաշինության հնարավորությունների վրա, խլելով նյութական, էներգետիկ և մարդկային ռեսուրսներ ռազմական արտադրանքի արտադրության համար: Միննույն ժամանակ, ռազմարդյունաբերական համալիրը մեծ ազդեցություն է ցուցաբերում պետության գիտատեխնիկական ներուժի վրա, հանդիսանալով յուրօրինակ արագացուցիչ: Ռազմարդյունաբերական համալիրը զգալիորեն զարգացած է ԱՄՆ-ում, Ռուսաստանում, Իսրայելում, Ֆրանսիայում և մի շարք այլ զարգացած երկրներում: Ներկա դրությամբ երկրների մեծամասնությունն իրականացնում է ռազմարդյունաբերական համալիրի դիվերսիֆիկացիայի և ապառազմականացման քաղաքականություն⁹:

«Պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ ենթակետում ռազմարդյունաբերական համալիրը սահմանված է որպես գիտական և արտադրական կազմակերպությունների համակարգ, որն իրականացնում է ռազմական տեխնիկայի, սպառազինության, ռազմամթերքի և ռազմատեխնիկական միջոցների մշակման, արտադրության և նորոգման պետական պատվերներ¹⁰:

«Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-րդ ենթակետում ռազմարդյունաբերական համալիրը սահմանված է որպես գիտական, գիտաարտադրական, արտադրական և այլ բնույթի կազմակերպությունների ու պետական մարմինների համակարգ, որի գործունեությունն ուղղված է պետության ռազմատեխնիկական քաղաքականության կենսագործմանը¹¹:

Մասնագիտական գրականության մեջ «ռազմարդյունաբերական համալիր» և «պաշտպանարդյունաբերական համալիր» հասկացությունները հոմանիշներ են և կիրառվում են տարբեր իրավական ակտերում:

⁹ Энциклопедический словарь. 2009, <http://dic.academic.ru/dic.nsf/es/72651/%D0%92%D0%9E%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%9E>

¹⁰ «Պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ ենթակետ, ընդունված 2008թ., ՀՕ-198-Ն

¹¹ «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-րդ ենթակետ, ընդունված 2015թ., ՀՕ-16-Ն

Պետության ազգային անվտանգության ապահովման կարևորագույն միջոցներից են Ջինված ուժերը և ռազմարդյունաբերական համալիրը: Ազգային անվտանգությունը, որը պետության և հասարակության հիմնական պահանջմունքներից է, անհրաժեշտ պայման է պետության քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և հոգևոր գործառույթների հաջող իրականացման համար: Այստեղից բխում է պետության անընդհատ ուշադրության անհրաժեշտությունը ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման հիմնախնդիրների նկատմամբ: Պետությունը պարտավոր է զբաղվել իր ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման պետական քաղաքականության, հիմնական ուղղությունների մշակմամբ և զարգացման ծրագրերի իրականացմամբ¹²:

Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին ընդգրկուն պատկերացում կազմելու համար հարկ է վերլուծել համալիրի սուբյեկտների փոխհարաբերությունների համակարգը, կազմակերպական կառուցվածքը, կազմակերպությունների կազմը, ռազմարդյունաբերական համալիրի տեղն ու դերը ազգային տնտեսության համակարգում, պետության դերը ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության մեջ և ռազմական պատվերի ծավալը:

Ռազմարդյունաբերական համալիրի սուբյեկտների (պետական մարմիններ, սպառազինություն արտադրող կազմակերպություններ) միջև առաջանում են տնտեսական հարաբերություններ, որոնք կապված են սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի մշակման, արտադրության, նորոգման, արդիականացման և օգտահանման հետ: Ռազմարդյունաբերական համալիրն ապահովում է պատերազմի տնտեսական նախապատրաստումն ու վարումը, պետության պաշտպանունակությունը, Ջինված ուժերի կենսագործունեության նյութատեխնիկական մատակարարումը:

Ռազմարդյունաբերական համալիրի ձեռնարկությունները կարող են ունենալ սեփականության տարբեր ձևեր, այդ թվում՝ պետական ձեռնարկություններ և կազմակերպություններ, որոնք գտնվում են գործադիր իշխանության մարմինների ենթակայության տակ, բաժնետիրական կազմակերպություններ (վերջինիս կանոնադրական կապիտալում պետական մասնաբաժնով կամ ոչ), որոնց նկատմամբ պետական գործա-

¹² Манаев, С. В., Оборонно-промышленный комплекс и его роль в обеспечении национальной безопасности России, Автореферат по ВАК 23.00.02, Москва, 2007, <http://www.dissercat.com/content/oboronno-promyshlennyi-kompleks-i-ego-rol-v-obespechenii-natsionalnoi-bezopasnosti-rossii>

դիր մարմիններն իրականացնում են միասնական պետական քաղաքականություն: Ռազմարդյունաբերական համալիրի առանձնահատկությունը մասնավորապես պայմանավորված է ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների կազմակերպական կառուցվածքով, որը տարբերվում է ավանդական արտադրողներից, որոնք գործում են շուկայական միջավայրում:

Համաշխարհային ՀԱԱ-ում ռազմական արտադրանքի բաժինը կազմում է մոտ 2.5%, իսկ միջազգային առևտրի մեջ՝ 1%: Ներկա փուլում ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացումը կախված է աշխարհի ռազմաքաղաքական իրավիճակից, ժամանակակից պատերազմների և քաղաքական հակամարտությունների բնույթից, և դրա հետ կապված ռազմական գործողությունների վարման ժամանակակից միջոցների կատարելագործման ձգտումից: Զարգացած երկրների հետ մեկտեղ, ռազմարդյունաբերությունը զարգացնում են նաև Հնդկաստանը, Չինաստանը, Բրազիլիան, Ինդոնեզիան, Պակիստանը: Առավելություն ունեն այն երկրները, որոնք տնօրինում են առավել կատարյալ խոցման և տեղափոխման միջոցների, գիտահետազոտական և արտադրական կազմակերպությունների և կադրերի, կապի, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և հետախուզական միջոցների ստեղծման համար¹³:

Համաշխարհային բանկը¹⁴ և Ստոկհոլմի խաղաղության հետազոտության միջազգային ինստիտուտը¹⁵ հրապարակում են աշխարհի երկրների ռազմական ծախսերը: Համաձայն այդ աղբյուրների տվյալների, կազմել ենք աղյուսակներ, նախկին ԽՍՀՄ հանրապետությունների, Հայաստանի Հանրապետությանը սահմանակից երկրների, մեծ ութնյակի երկրների և մեր կողմից հետաքրքրական մի քանի այլ երկրների ռազմական ծախսերի տվյալների արտացոլման համար:

¹³ Городецкий В.К.. Мировая экономика. Учебное пособие. – Калуга: КФ СЗАГС, 2000, <http://finlit.online/mirovaya-ekonomika-kniga/voenno-promyshlennyy-kompleks-10959.html>

¹⁴ The world bank, <http://www.worldbank.org/>
<http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CN>

¹⁵ Stockholm international peace research institute,
<https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-USD.pdf>

Նախկին ԽՍՀՄ մի շարք հանրապետությունների ռազմական ծախսերի տվյալները

Պետությունը	Ցուցանիշի անվանումը	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.
Հայաստան	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	17.1	16.8	-	16.4	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	3.9	3.6	4.0	3.9	4.2
	մլն ԱՄՆ դոլար	391	401	451	458	447
Ադրբեջան	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	25.3	21.0	21.7	20.6	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	4.7	4.7	4.6	4.6	5.6
	մլն ԱՄՆ դոլար	3,252	3,376	3,414	3,427	3,021
Բելառուս	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	4.8	4.5	4.6	4.7	4.6
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	1.3	1.3	1.3	1.3	1.3
	մլն ԱՄՆ դոլար	819	931	996	1,011	724
Էստոնիա	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	-	-	-	-	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	1.7	1.9	1.9	2.0	2.0
	մլն ԱՄՆ դոլար	396	463	478	512	457
Վրաստան	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	13.3	12.2	10.4	9.8	9.1
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	3.2	3.1	2.5	2.5	2.3
	մլն ԱՄՆ դոլար	455	472	396	416	327
Ղազախստան	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	6.2	6.6	7.4	6.8	6.7
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	0.9	1.0	1.1	1.0	1.0
	մլն ԱՄՆ դոլար	1,752	2,047	2,311	2,306	1,902
Ղրղզստան	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	15.6	14.0	15.0	16.1	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	3.4	3.2	3.2	3.4	3.6
	մլն ԱՄՆ դոլար	213	213	228	252	236
Լատվիա	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	2.3	2.1	2.2	2.2	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	1.0	0.9	0.9	1.0	1.1
	մլն ԱՄՆ դոլար	289	266	285	299	286
Լիտվա	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	6.9	7.8	7.9	9.2	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	0.8	0.8	0.8	0.9	1.1
	մլն ԱՄՆ դոլար	343	343	355	427	471
Մոլդովա	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	1.0	1.0	1.0	1.0	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	0.3	0.3	0.3	0.3	0.4
	մլն ԱՄՆ դոլար	22	23	25	28	23
ՌԴ	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	14.7	15.2	15.7	15.5	15.9
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	3.5	3.8	4.0	4.2	5.0
	մլն ԱՄՆ դոլար	65,040	75,364	79,030	84,697	66,421

Աղյուսակ 1.1.1-ի շարունակություն

Տաջիկստան	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	-	-	-	-	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	1.1	1.0	-	1.1	-
	մլն ԱՄՆ դոլար	79	82	-	104	-
Ռուկրաինա	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	5.9	5.7	6.0	6.9	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	2.3	2.4	2.4	3.0	4.0
	մլն ԱՄՆ դոլար	2,779	3,111	3,309	4,033	3,622

Ինչպես տեսնում ենք, ներկայացված 13 հանրապետություններից պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ ռազմական ծախսերի տոկոսով առաջին տեղում է Ադրբեյջանը, որին հաջորդում է Հայաստանը: Ադրբեյջանի ռազմական ծախսերը գերազանցել են Հայաստանի ռազմական ծախսերին մոտ 6.8 անգամ:

Աղյուսակ 1.1.2

Հայաստանի Հանրապետությանը սահմանակից հանրապետությունների ռազմական ծախսերի տվյալները

Պետությունը	Ցուցանիշի անվանումը	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.
Ադրբեյջան	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	25.3	21.0	21.7	20.6	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	4.7	4.7	4.6	4.6	5.6
	մլն ԱՄՆ դոլար	3,252	3,376	3,414	3,427	3,021
Վրաստան	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	13.3	12.2	10.4	9.8	9.1
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	3.2	3.1	2.5	2.5	2.3
	մլն ԱՄՆ դոլար	455	472	396	416	327
Իրան	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	-	-	-	-	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	2.4	2.8	2.3	2.3	-
	մլն ԱՄՆ դոլար	12,150	12,639	9,984	9,901	10,265
Թուրքիա	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	6.7	6.8	6.5	6.4	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	2.2	2.3	2.3	2.2	2.1
	մլն ԱՄՆ դոլար	16,875	17,244	17,626	17,770	15,275

Աղյուսակ 1.1.2-ից երևում է, որ Հայաստանի ռազմական ծախսերի բացարձակ մեծությունը զիջում է սահմանակից երկրներին, բացի Վրաստանից: Հայաստանը Թուրքիային այդ առումով զիջում է 34 անգամ, Իրանին՝ 23 անգամ:

Մեծ ութնյակի երկրների ռազմական ծախսերի տվյալները

Պետությունը	Ցուցանիշի անվանումը	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.
Կանադա	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	6.7	6.4	5.9	6.0	5.6
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	1.2	1.1	1.0	1.0	1.0
	մլն ԱՄՆ դոլար	19,985	19,004	17,567	17,854	15,031
Ֆրանսիա	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	4.7	4.6	4.6	4.6	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	2.3	2.2	2.2	2.2	2.1
	մլն ԱՄՆ դոլար	63,725	62,844	62,686	63,614	50,860
Գերմանիա	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	4.4	4.6	4.3	4.2	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	1.3	1.3	1.2	1.2	1.2
	մլն ԱՄՆ դոլար	48,004	49,149	46,312	46,103	39,393
Իտալիա	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	4.1	3.8	3.7	3.4	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	1.7	1.6	1.6	1.5	1.3
	մլն ԱՄՆ դոլար	38,047	35,342	33,948	31,571	23,840
Ճապոնիա	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	5.2	5.3	5.2	-	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	1.0	1.0	1.0	0.9	0.9
	մլն ԱՄՆ դոլար	47,161	46,584	46,380	45,867	40,885
ՌԴ	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	14.7	15.2	15.7	15.5	15.9
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	3.5	3.8	4.0	4.2	5.0
	մլն ԱՄՆ դոլար	65,040	75,364	79,030	84,697	66,421
Մեծ Բրիտանիա	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	5.5	5.2	5.1	5.0	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	2.3	2.2	2.1	2.0	1.9
	մլն ԱՄՆ դոլար	66,271	63,446	60,766	59,183	55,460
ԱՄՆ	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	18.0	17.6	16.5	15.3	14.5
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	4.6	4.2	3.8	3.5	3.3
	մլն ԱՄՆ դոլար	711,338	684,780	639,704	609,914	596,024

Մեծ ութնյակի երկրների աղյուսակից երևում է, որ առավել մեծ ռազմական ծախսեր կատարել է ԱՄՆ-ը, որի ռազմական ծախսերը 2 անգամ գերազանցում են մեծ ութնյակի մյուս երկրների ծախսերին միասին վերցրած:

Մի շարք այլ երկրների ռազմական ծախսերի տվյալները

Պետությունը	Ցուցանիշի անվանումը	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.
Չինաստան	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	-	-	-	-	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	1.8	1.8	1.9	1.9	2.0
	մլն ԱՄՆ դոլար	155,898	169,321	182,930	199,651	214,787
Հնդկաստան	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	18.3	15.7	14.9	-	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	2.7	2.5	2.5	2.5	2.4
	մլն ԱՄՆ դոլար	48,940	48,766	48,406	50,914	51,257
Իսրայել	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	15.6	14.9	15.2	15.7	14.6
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	5.9	5.7	5.8	5.9	5.4
	մլն ԱՄՆ դոլար	15,950	16,206	17,110	18,106	16,101
Պակիստան	% պետական բյուջեի ծախսերի նկատմամբ	18.7	18.5	19.5	19.3	-
	% ՀՆԱ-ի նկատմամբ	3.3	3.5	3.5	3.5	3.6
	մլն ԱՄՆ դոլար	7,520	7,975	8,238	8,655	9,510

Աղյուսակ 1.1.4-ում ներկայացված են որոշ երկրների ռազմական ծախսերը, որից երևում է, որ Իսրայելի ռազմական ծախսերը 36 անգամ գերազանցում են Հայաստանի բացարձակ ցուցանիշին:

Այստեղ անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ տարբեր երկրներում ռազմական ծախսերի մեջ սեփական ռազմարդյունաբերությանն ուղղվող գումարները տարբեր են:

Ռազմարդյունաբերական համալիրի հիմնական միտումը կայանում է զարգացած երկրներում ռազմական ծախսերի մակարդակի իջեցման և զարգացող երկրներում այդ ծախսերի ավելացման մեջ: Ռազմատնտեսական արդյունավետության հիմնական չափորոշիչն է՝ ռազմական գործողություններին կենդանի ուժի մասնակցության և հակառակորդին խոցման ծախսերի նվազեցում¹⁶: Ռազմատնտեսական արդյունավետության հիմնախնդիրներին կանդրադառնանք ատենախոսության երրորդ գլխի երկրորդ ենթագլխում:

Ռազմարդյունաբերության բնութագրիչ գծերից և առանձնահատկություններից նշենք՝

- պատվիրատուները հանդիսանում են ոչ թե մասնավոր կազմակերպությունները,

¹⁶ Городецкий В.К.. Мировая экономика. Учебное пособие. – Калуга: КФ СЗАГС, 2000, <http://finlit.online/mirovaya-ekonomika-kniga/voenno-promyshlennyiy-kompleks-10959.html>

կամ քաղաքացիները, այլ պետական մարմինները,

- ոլորտը գտնվում է պետության ուղղակի կարգավորման ներքո:

Ռազմարդյունաբերությանը բաժին է ընկնում համաշխարհային արդյունաբերության 5 տոկոսը: Ռազմարդյունաբերությունը հիմնականում որոշում է արտադրության այնպիսի ոլորտների զարգացումը, ինչպիսիք են էլեկտրոնիկան, կապի համակարգերը, մետալուրգիան, բարձր տեխնոլոգիաները և այլն: Ռազմարդյունաբերությունը համարվում է տնտեսության բարձր տեխնոլոգիաների գեներատոր: Սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի համաշխարհային շուկայում խոշոր գործարքների հիմնական մասը կատարվում է ամենաբարձր կառավարական մակարդակում: Այդ առումով օրինաչափ է, որ պետության հիմնական գործառույթներից է նաև սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի համաշխարհային շուկայում սեփական ռազմարդյունաբերական արտադրանքի արդյունավետ դիրքի գրավման համար պայմանների ապահովումը: Սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի համաշխարհային շուկան խիստ քաղաքականացված է: Դրա առևտուրը կիսով չափ առևտուր է, կիսով չափ քաղաքականություն: Ռազմարդյունաբերության, սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի համաշխարհային շուկայի ձևավորման և զարգացման հիմնական գործոններն են՝ համաշխարհային ռազմաքաղաքական իրադրությունը, գիտատեխնիկական առաջընթացը, երկրների տնտեսական վիճակը¹⁷:

Այսպիսով, ռազմարդյունաբերությունը տնտեսության կարևորագույն ոլորտներից է, որի հիմնական գործառույթն է պետության պաշտպանունակության ապահովման համար սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի արտադրությունը, նորոգումը և այլն:

¹⁷ Военно-промышленный комплекс, http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/world_econom/20.php

1.2. Ռազմարդյունաբերական համալիրների ձևավորման ու կառավարման միջազգային փորձը

Ռազմարդյունաբերական զարգացած համալիր ունեցող երկրներից վերլուծության համար ընտրել ենք Ռուսաստանի Դաշնությունը և Իսրայելի Պետությունը: Ռուսաստանի Դաշնության ռազմարդյունաբերության ձևավորման և կառավարման փորձն ուսումնասիրելը մեզ համար ունի կարևոր նշանակություն, քանի որ Հայաստանի Հանրապետությունն ու Ռուսաստանի Դաշնությունն ունեն ռազմատեխնիկական համագործակցության պայմանագիր¹⁸, Ռուսաստանի Դաշնությունը Հայաստանի Հանրապետության ռազմավարական դաշնակիցն է և ՀՀ Զինված ուժերի սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի զգալի մասը ռուսական արտադրության է: Ռուսաստանի Դաշնության Զինված ուժերը ամբողջովին համալրված են ռուսական արտադրության սպառազինությամբ և ռազմական տեխնիկայով: Ռուսական ռազմարդյունաբերության համալիրի համար պատվերներ են կատարում նաև որոշ հայկական ընկերություններ:

Իսրայելի Պետության փորձը շատ կարևոր է Հայաստանի Հանրապետության համար՝ հաշվի առնելով երկու երկրների նմանությունները՝ տարածքի չափը, բնակչության ազգային յուրահատկությունները (մենթալիտետը) (2016թ. տվյալներով Իսրայելի Պետության տարածքը 22,080 քառ. կմ է, իսկ բնակչությունը կազմում է մոտ 8.27 մլն մարդ¹⁹): Իսրայելն ունի տարածքային հակամարտություն և թշնամական տրամադրված հարևաններ, ինչը ևս նմանություն է Հայաստանի Հանրապետության հետ: Իսրայելն այսօր ունի զարգացած ռազմարդյունաբերական համալիր և Ադրբեջանի Հանրապետության հետ ունի սպառազինության վաճառքի պայմանագրեր: Այս առումով Իսրայելի ռազմարդյունաբերության վերլուծությունը ևս կարևորվում է:

Ռազմարդյունաբերական զարգացող համալիր ունեցող երկրներից կվերլուծենք Ադրբեջանի Հանրապետության, Թուրքիայի Հանրապետության և Բելառուսի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական համալիրների ձևավորման և կառավարման փորձը: Ադրբեջանի և Թուրքիայի ռազմարդյունաբերական համալիրների վերլուծության

¹⁸ Договор между Российской Федерацией и Республикой Армения о развитии военно-технического сотрудничества - Ереван, 25 июня 2013 года, http://www.conventions.ru/view_base.php?id=2277

¹⁹ <http://countrymeters.info/ru/Israel>

կարևորությունը մեր կարծիքով ակնհայտ է: Ադրբեջանի ռազմաքաղաքական ղեկավարությունը թշնամաբար է տրամադրված Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի հանդեպ, ինչը խթան է հանդիսանում Ադրբեջանի ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման համար: Թուրքիայի ռազմարդյունաբերական համալիրի վերլուծությունը ևս պակաս կարևոր չէ: Թուրքիայի վերաբերմունքը Հայաստանի նկատմամբ խիստ անբարյացկամ է: Թուրքիան Ադրբեջանի հանրապետության ռազմավարական դաշնակիցն է, սատարում է Ադրբեջանին Արցախի հակամարտության հարցում, իսկ ռազմարդյունաբերության ոլորտում Հայաստանին սահմանակից այս երկու երկրները սերտ համագործակցում են: Վերլուծության համար Բելառուսի Հանրապետության ընտրությունը կարևորվում է նրանով, որ, ինչպես Հայաստանը, այնպես էլ Բելառուսը իրենց ազգային ռազմարդյունաբերական համալիրները ձևավորել են ԽՍՀՄ-ից անկախանալուց հետո, երկու հանրապետությունն էլ խորհրդային ժամանակահատվածում մասնագիտացած են եղել նմանատիպ ոլորտներում (ռադիոէլեկտրոնիկա, ռադիոֆիզիկա, ինֆորմատիկա, օպտիկա և այլն): Հայաստանն ու Բելառուսը ՀԱՊԿ-ի անդամ երկրներ են:

1. Ռուսաստանի Դաշնություն

Ռուսաստանի դաշնության ռազմարդյունաբերական համալիրը ձևավորվել է ԽՍՀՄ ռազմարդյունաբերական համալիրի հենքի վրա:

1980-ականների վերջին ԽՍՀՄ ռազմարդյունաբերական համալիրի ձեռնարկություններում արտադրվում էր ՀՆԱ-ի մինչև 25%-ը: Բացի ռազմական նշանակության արտադրանքից, ռազմարդյունաբերական համալիրը թողարկում էր զգալի չափով քաղաքացիական արտադրանք՝ ռադիոընդունիչների, հեռուստացույցների և սառնարանների 90%-ը, մոտոցիկլետների, էլեկտրական վառարանների և փոշեկուլների մոտ կեսը, ամբողջ քաղաքացիական ավիացիան, առևտրային նավերը, և այլն: Ռազմարդյունաբերական համալիրի ձեռնարկություններում աշխատում էին ընդհանուր առմամբ 10 մլն մարդ: Ջենքի արտահանումը ԽՍՀՄ ռազմարդյունաբերական համալիրի հիմնական ուղղություններից մեկն էր: 1980-ական թվականների առաջին կեսին արտահանվել է արտադրված սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ընդհանուր ծավալի մինչև 25%-ը, որը կազմել է զենքի արտահանման համաշխարհային ծավալի 40%-ը:

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ռազմարդյունաբերության համալիրի ընկերությունները շարունակեցին իրականացնել նախկինում կնքված պայմանագրերի պատվերները, սակայն տնտեսական համակարգի փլուզումը արագ թողեց իր բացասական ազդեցությունը:

1990-ական թվականներին ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունները, ջանալով գոյատևել, մեծացրեցին քաղաքացիական արտադրության մասնաբաժինը: 1991-1995թթ. աշխատակիցներից կրճատվեց մինչև 6 միլիոն մարդ, իսկ 1997թ. ռազմական արտադրանքի ընդհանուր ծավալը նվազեց ավելի քան 80%-ով²⁰: Ռուսաստանի Դաշնության ռազմարդյունաբերական համալիրի ցուցանիշները նվազագույն մակարդակին հասան 1997թ., սակայն 1998թ.-ից աճի շարունակական ցուցանիշներ ցույց տվեցին:

Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում էր խորհրդային ռազմարդյունաբերական համալիրի արտադրական հզորությունների մինչև 80%-ը, սակայն մնացած 20% կորուստը զգալի եղավ:

Հազարավոր տարբեր ձեռնարկություններ ֆիզիկապես չէին կարող ապահովել ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացումը որպես ամբողջություն, կամ նույնիսկ պահպանել առկա ներուժը: Հենց այս տրամաբանությունն էլ հիմք դարձավ հոլդինգների՝ որպես ռազմարդյունաբերության ռազմավարական զարգացման ուղղության, ձևավորման համար:

2000-ականներից ձևավորվեցին պետական կոնցեռներ և հոլդինգներ:

2007թ.-ին ստեղծվեց ռազմատեխնիկական համագործակցության միասնական միջնորդ կազմակերպությունը՝ «Ռուսօբորոնէքսպորտը», իսկ սպառազինություն և ռազմական տեխնիկա արտադրողները զրկվեցին վերջնական արտադրանքի արտահանման իրավունքից:

Ավելի դժվար ստացվեց պետական պաշտպանության պատվերի համակարգի բարեփոխումը՝ համընկնելով ռազմական գերատեսչության արմատական բարեփոխման հետ: Հիմնական խնդիրներն էին՝

- դժվարություններ երկար արտադրական ցիկլ ունեցող համակարգերի մատակա-

²⁰ Способны ликвидировать отставание, Крамник Илья, военный обозреватель ФГУ РГРК «Голос России», <http://expert.ru/expert/2012/01/sposobnyi-likvidirovat-otstavanie/>

րարման պայմանագրի կնքման համար: Փաստացի, երկարաժամկետ պայմանագրեր կնքել ռազմական գերատեսչությունը սկսեց 2011թ.-ից:

- բյուջետային գործընթացի առանձնահատկությունները և ֆինանսների նախարարության դիրքորոշումը՝ պայմանագրերի ժամանակին կնքման և հետագա ֆինանսավորման հետ կապված: Այս խնդիրը լուծելու համար ենթադրվում է պայմանագրերի կնքում պարտադիր մինչև հաջորդ ֆինանսական սկիզբը, համադրելով կանխավճարների, վարկավորման պետական երաշխիքների տարբեր սխեմաների հետ, և այլն:

- պաշտպանության նախարարության և սպառազինություն ու ռազմական տեխնիկա արտադրողների միջև տարաձայնությունները վերջնական արտադրանքի գնի վերաբերյալ: Գործարանների ղեկավարները ստիպված են դիմակայել հումքի և էներգակիրների գների բարձրացմանը, միևնույն ժամանակ ձգտելով գների մեջ ներառել արտադրանքի արդիականացման և այլ նմանատիպ ծախսերը, ինչը հանգեցնում է գների թանկացման: Իր հերթին, պաշտպանության նախարարությունը միշտ չէ, որ պատրաստ է վճարել ընկերության ներկայացրած գնի համար և արդարացիորեն պահանջում է տեխնիկայի որակ և դրա համալրվածության անհրաժեշտ մակարդակ²¹: Այստեղ անհրաժեշտ է նշել, որ գների պետական կարգավորումն իրականացվում է համաձայն ՌԴ կառավարության 05.12.2013թ. №1119 որոշմամբ հաստատված «պետական պաշտպանական պատվերով մատակարարվող ապրանքների գների պետական կարգավորման կարգով»²²: Կարգը սահմանում է պետական պաշտպանության պատվերի մատակարարված ապրանքների գների պետական կարգավորման իրականացման կարգը և գների պետական կարգավորման իրականացման վերաբերյալ գործադիր մարմինների լիազորությունները:

2009թ.-ին ռուսական գիտական արտադրանքի ավելի քան 70%-ը բաժին էր ընկնում ռազմարդյունաբերական համալիրին, ներառյալ ռազմական արտադրանքը: Ռազմարդյունաբերական համալիրում աշխատում էին երկրի գիտաշխատողների ավելի քան 50%-ը: Այն ապահովում էր կապի բոլոր միջոցների արտադրության 70%-ը, բարդ

²¹ Способны ликвидировать отставание, Крамник Илья, военный обозреватель ФГУ РГРК «Голос России», <http://expert.ru/expert/2012/01/sposobnyi-likvidirovat-otstavanie/>

²² Постановление Правительства РФ от 5 декабря 2013 г. № 1119 «Об утверждении Положения о государственном регулировании цен на продукцию, поставляемую по государственному оборонному заказу», <http://stat.mil.ru/economy/orders/more.htm?id=12022431@egNPA>

բժշկական սարքավորումների 60%-ը, էներգետիկ արդյունաբերության համար սարքավորումների 30%-ը²³:

Ռուսաստանի Դաշնության ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների ցանկը հաստատված է Ռուսաստանի Դաշնության նախագահի 2004թ. օգոստոսի 4-ի №1009 հրամանագրով²⁴, որտեղ թվարկված են ավելի քան 1000 ընկերություններ: Այդ հրամանագիրը պարբերաբար ենթարկվում է փոփոխությունների և լրացումների: Այդ ընկերություններից են՝

- դաշնային պետական ունիտար ձեռնարկություններ, որոնք իրականացնում են ռազմավարական նշանակության ապրանքների (աշխատանքների, ծառայությունների), արտադրություն,

- բաց բաժնետիրական ընկերություններ, որոնց բաժնետոմսերը պետական սեփականության են:

Ռուսաստանի Դաշնության ռազմարդյունաբերական համալիրը բաղկացած է մի քանի ճյուղերից՝

1. ավիացիոն արդյունաբերություն,
2. հրթիռատիեզերական արդյունաբերություն,
3. զինամթերքի և հատուկ քիմիայի արդյունաբերություն,
4. սպառազինության արդյունաբերություն,
5. ռադիոարդյունաբերություն,
6. կապի միջոցների արդյունաբերություն,
7. էլեկտրոնային արդյունաբերություն,
8. նավաշինության արդյունաբերություն,
9. միջճյուղային կառույցներ և կազմակերպություններ²⁵:

1999թ.-ին ձևավորվեց Ռուսաստանի Դաշնության Կառավարության ռազմարդյունաբերական հարցերի հանձնաժողովը, որը 2006թ. վերանվանվեց ռազմարդյունաբերական հանձնաժողով: 2014թ.-ից ենթարկվում է Ռուսաստանի Դաշնության նախագահ

²³ Фролов И. Э. Российский высокотехнологичный комплекс в условиях мирового финансово-экономического кризиса // ИИП РАН, <http://www.ecfor.ru/pdf.php?id=pub/frol03>

²⁴ Указ Президента РФ от 4 августа 2004 г. N 1009 "Об утверждении перечня стратегических предприятий и стратегических акционерных обществ", <http://base.garant.ru/187281/>

²⁵ Теоретические аспекты изучения оборонно-промышленного комплекса РФ, http://studbooks.net/1201811/bzhd/teoreticheskie_aspekty_izucheniya_oboronno_promyshlennogo_kompleksa

հին^{26 27 28}:

Համաձայն ՌԴ նախագահի կողմից 10.09.2014թ. № 627 հրամանագրով հաստատված ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի կանոնադրության՝ Ռուսաստանի Դաշնության ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովը մշտական գործող մարմին է, որը ստեղծվել է ռազմարդյունաբերական համալիրի բնագավառում պետական քաղաքականության իրականացման, երկրի պաշտպանության ռազմատեխնիկական ապահովման, պետության անվտանգության և իրավապահ գործունեության նպատակով²⁹:

Հանձնաժողովի կազմի մեջ մտնում են՝

- ՌԴ նախագահ (հանձնաժողովի նախագահ),
- ՌԴ փոխվարչապետ (հանձնաժողովի նախագահի տեղակալ, հանձնաժողով կոլեգիայի նախագահ),
- ՌԴ պաշտպանության նախարարի տեղակալ (հանձնաժողովի պատասխանատու քարտուղար),
- անվտանգության խորհրդի քարտուղարի առաջին տեղակալ,
- դաշնային հակամենաշնորհային ծառայության ղեկավար,
- ՌԴ նախագահի օգնական,
- անվտանգության դաշնային ծառայության տնօրեն,
- ՌԴ Զինված ուժերի Գլխավոր շտաբի պետ, պաշտպանության նախարարի առաջին տեղակալ,
- «Ռոսատոմ» ատոմային էներգիայի պետական կորպորացիայի գլխավոր տնօրեն,
- ՌԴ նախագահի օգնական,
- ՌԴ ներքին գործերի նախարար,
- ՌԴ արդյունաբերության և առևտրի նախարար,
- Ռոսկոսմոսի ղեկավար,

²⁶ Указ Президента Российской Федерации от 20 марта 2006 года №231, <http://docs.cntd.ru/document/902039645>

²⁷ Постановление Правительства России №665 от 22 июня 1999 года, <http://docs.cntd.ru/document/901736884>

²⁸ Указ Президента Российской Федерации №627 от 10 сентября 2014 года, <http://kremlin.ru/acts/bank/38862/page/1>

²⁹ <http://www.kremlin.ru/structure/commissions#institution-41>

- ՌԴ ֆինանսների նախարար,
- Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի նախագահ,
- ՌԴ արտաքին հետախուզության ծառայության տնօրեն,

• «Ռոստեխ» բարձրտեխնոլոգիական արդյունաբերական արտադրանքի մշակման, արտադրության և արտահանման աջակցման պետական կորպորացիայի գլխավոր տնօրեն,

- ՌԴ պաշտպանության նախարար³⁰:

Համաձայն կանոնադրության, հանձնաժողովի իրավունքներից առանձնացնենք՝

- ռազմարդյունաբերական համալիրի բնագավառում դաշնային գործադիր իշխանության մարմինների գործունեության կազմակերպման, համակարգման, զարգացման և պետական քաղաքականության իրականացման վերաբերյալ որոշումների կայացում և դրանց կատարման հսկողության իրականացում:

- Նիստերի ժամանակ լսել դաշնային գործադիր մարմինների ներկայացուցիչներին, ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների ղեկավարներին, կապված սպառազինության, ռազմական և հատուկ տեխնիկայի մշակման, արտադրության, նորոգման և օգտահանման հարցերի հետ, երկրի պաշտպանության, պետության անվտանգության և իրավապահ գործունեության ռազմատեխնիկական ապահովման ծրագրերի իրականացման, ինչպես նաև ռազմարդյունաբերական համալիրի և դրա գիտաարտադրական ներուժի զարգացման հարցերի հետ,

- ցուցումներ տալ դաշնային գործադիր իշխանության մարմիններին, կապված սպառազինության, ռազմական և հատուկ տեխնիկայի մշակման, արտադրության, նորոգման և օգտահանման հարցերի հետ,

- առաջարկություններ պատրաստել պաշտոնյաներին անձնական պատասխանատվության սահմանման վերաբերյալ, կապված ռազմական և հատուկ տեխնիկայի մշակման, արտադրության, նորոգման և օգտահանման հարցերի շուրջ իրենց պարտականությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման հետ,

- ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի կոլեգիայի որոշումների կատարման հսկողության իրականացում,

³⁰ 2016թ. նոյեմբերի 22-ի դրությամբ

- հանձնաժողովի որոշումները պարտադիր են դաշնային գործադիր մարմինների համար: Որոշումների իրականացման համար հանձնաժողովը կարող է տալ հրամանագրեր և կարգադրություններ³¹:

ՌԴ ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության կարգավորման հիմնական օրենքը «Պաշտպանության մասին» դաշնային օրենքն է, ընդունված 1996թ. մայիսի 31-ին³²: Այս դաշնային օրենքը սահմանում է ՌԴ պաշտպանության հիմքերն ու կազմակերպումը, ՌԴ պետական մարմինների լիազորությունները, ՌԴ պետականիշխանությունների լիազորությունները, ՌԴ իշխանության մարմինների գործառույթները, կազմակերպությունների և պաշտոնատար անձանց, քաղաքացիների իրավունքները և պարտականությունները պաշտպանության բնագավառում, պաշտպանության համար ներգրավվող ուժերն ու միջոցները, ոլորտում պաշտպանության ՌԴ օրենսդրության խախտման պատասխանատվությունը, ինչպես նաև պաշտպանությանը վերաբերող այլ դրույթներ:

Ներկայացնենք ՌԴ ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման օրգանների և գործադիր իշխանության մարմինների կազմը³³:

ՌԴ նախագահը հանդիսանում է զինված ուժերի գերագույն հրամանատար, ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի նախագահ, որոշում է ՌԴ ռազմական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները և այլն:

Դաշնային խորհուրդը քննարկում է պաշտպանության ծախսերը, պաշտպանության ոլորտի Պետդումայի ընդունած դաշնային օրենքները:

Պետդուման ընդունում է պաշտպանության ոլորտի դաշնային օրենքներ: Կառավարությունը ղեկավարում է իր ենթակա դաշնային գործադիր մարմինների գործունեությունը:

ՌԴ պաշտպանության նախարարությունը իրականացնում է պաշտպանության ոլորտում պետական քաղաքականության մշակման և իրականացման, նորմատիվ և իրավական կարգավորման գործառույթները:

³¹ Указ Президента РФ от 10.09.2014 N 627 "О Военно-промышленной комиссии Российской Федерации", <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=168420#0>

³² Федеральный закон об обороне (с изменениями на 3 июля 2016 года) (редакция, действующая с 1 января 2017 года), <http://docs.cntd.ru/document/9020348>

³³ Теоретические аспекты изучения оборонно-промышленного комплекса РФ, http://studbooks.net/1201811/bzhd/teoreticheskie_aspekty_izucheniya_oboronno_promyshlennogo_kompleksa

ՌԴ արդյունաբերության և առևտրի նախարարությունը իրականացնում է զինամթերքի և հատուկ քիմիական, քիմիական զինաթափման, սովորական սպառազինությունների արդյունաբերությունների ճյուղերի կարգավորումը:

Ղաշնային տիեզերական գործակալությունը իրականացնում է հրթիռատիեզերական արդյունաբերության ճյուղի կազմակերպությունների աշխատանքների կարգավորում, ռազմական նշանակության հրթիռատիեզերական տեխնիկաների և ռազմավարական նշանակության մարտական հրթիռային տեխնիկաների հետ կապված:

ՌԴ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովը մշտական գործող մարմին է, որը ստեղծվել է ռազմարդյունաբերական համալիրի բնագավառում պետական քաղաքականության իրականացման, երկրի պաշտպանության ռազմատեխնիկական ապահովման, պետության անվտանգության և իրավապահ գործունեության նպատակով:

Սպառազինության, ռազմական և հատուկ տեխնիկայի մատակարարման դաշնային գործակալությունը իրականացնում է սպառազինության, ռազմական և հատուկ տեխնիկայի բոլոր տեսակների պատվերների տեղադրման, պետական պայմանագրերի կնքման, վճարման, հաշվառման և հսկողության պետական պատվիրատուի գործառույթներ:

Ռազմատեխնիկական համագործակցության դաշնային ծառայությունը հանդիսանում է գործադիր իշխանության դաշնային մարմին, որն իրականացնում է այլ երկրների հետ ռազմատեխնիկական համագործակցության ոլորտի հսկողական գործառույթներ: Ռազմատեխնիկական համագործակցության դաշնային ծառայության գործունեության ղեկավարումն իրականացվում է ՌԴ նախագահի կողմից: Ռազմատեխնիկական համագործակցության դաշնային ծառայությունը ՌԴ պաշտպանության կազմի մեջ է: Իրականացնում է հսկողություն պետական մարմինների, կազմակերպությունների նկատմամբ ռազմատեխնիկական համագործակցության գործունեության մասով: Կայացնում է որոշումներ ռազմական նշանակության արտադրանքի արտահանման և ներմուծման վերաբերյալ³⁴:

ՌԴ կառավարության 2016թ. մայիսի 16-ի №425-8 որոշմամբ հաստատվեց ՌԴ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման պետական ծրագիրը: Ծրագիրը նա-

³⁴ Положение о Федеральной службе по военно-техническому сотрудничеству
<http://www.fsvts.gov.ru/materials/6D2B61FC6A726FB3C3257602004BC3F6.html>

խատեսվում է իրականացնել 2016-2020թթ.: Ծրագրի որոշ մասեր պարունակում է պետական գաղտնիք և տարածման ենթակա չէ: Պատասխանատու կատարող գերատեսչությունը ՌԴ արդյունաբերության և առևտրի նախարարությունն է:

Ծրագրի նպատակն է՝ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման խթանումը և նորարարական ներուժի հիման վրա թողարկվող արտադրանքի մրցունակության բարձրացումը:

Ծրագրի խնդիրներն են՝

- ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների նորարարական ներուժի զարգացումը և իրացումը,

- սպառազինությունների համաշխարհային շուկայում ռազմական նշանակության արտադրանքի խթանումը,

- ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների արդյունաբերական արտադրության կայուն գործունեության և աճի ապահովումը,

- ռազմարդյունաբերական համալիրի ոլորտում կադրային ներուժի զարգացումը:

Ծրագրի իրականացման ակնկալվող արդյունքն է՝

- ներքին և արտաքին շուկաներում ռազմարդյունաբերական արտադրանքի մրցունակության բարձրացում և 2014 թ. համեմատ ռազմարդյունաբերական համալիրի արդյունաբերական արտադրության 1.8 անգամ աճ,

- նորարարական արտադրանքի մասնաբաժնի մեծացում 2016թ. 34,4%-ից մինչև 2020թ. 39,6%,

- ռազմարդյունաբերական համալիրի աշխատակիցների մասնագիտական մակարդակի բարձրացում և միջին աշխատավարձի աճ 2014թ. համեմատ 1.8 անգամ³⁵:

Նշենք նաև, որ Պետական Դումայի կողմից 2012թ. դեկտեմբերի 19-ին ընդունվել է «Պետական պաշտպանական պատվերի մասին» օրենքը: Օրենքը սահմանում է պետական պաշտպանական պատվերի ձևավորման, տեղադրման առանձնահատկությունների և կատարման հետ կապված հարաբերությունների պետական կարգավորման իրավական հիմքերը, որոշակիացնում է ապրանքների, աշխատանքների, ծառա-

³⁵ Постановление Правительства Российской Федерации от 16 мая 2016 г. № 425-8 Об утверждении государственной программы Российской Федерации "Развитие оборонно-промышленного комплекса" <http://pravo.gov.ru/laws/acts/38/5250534556.html>

յությունների (այսուհետ՝ ապրանք) գների կարգավորման սկզբունքները և մեթոդները³⁶:

2. Իսրայելի Պետություն

Իսրայելի ռազմարդյունաբերական համալիրի վերլուծությունը անհրաժեշտ ենք համարում սկսել Իսրայելի ստեղծման պատմությունից և առանձնահատկություններից: Ցանկանում ենք մեջբերել Իսրայելի նախկին նախագահ Շիմոն Պերեսի խոսքերը³⁷. «Մենք երազում էինք մեր հողի մասին, բայց հողը, որ ստացանք, երազանք չէր: Դա մի փոքրիկ կտոր էր: Դրա վրա երկու լիճ կար, մեկը մահացած, մյուսը՝ մահանալիս: Զուր ընդհանրապես չկար, բնական պաշարներ չկային: Մենք միայնակ էինք, չկար կրոնի եղբայր, լեզվի քույր, պատմության հարևան: Եվ այդ ամենը Հոլոքոստից հետո էր: Մենք գնացինք այնտեղ ու չգիտեինք, թե ինչ անենք: Եվ մենք մտածեցինք՝ բնության մեծագույն հարստությունը մարդն է, մարդն է հարստացրել հողը, ոչ թե հակառակը: Մենք բոլորս դարձանք գիտնականներ: Իսրայելի յուրաքանչյուր գյուղացի սկսեց սովորել, թե ինչպես կարելի է գյուղատնտեսություն հիմնել առանց հողի ու ջրի: Մենք հիմնեցինք բարձր տեխնոլոգիաների վրա հիմնված առաջին գյուղատնտեսությունը: Հիշեք, ապագայի համար կարևոր չէ, թե ինչ եք գտնում, այլ այն, թե ինչ եք արտադրում:

Մենք մարդիկ ու զինամթերք չունեինք, երբեք չէինք կռվել, ընդամենը 450 հազար մարդ ունեինք, որոնց մեջ զինվորականներ չկային: Երբ ստեղծվեց Իսրայել պետությունը, պատերազմ էր: Ինչ կարող էինք անել մենք. Երկու բան միայն: Առաջինը՝ մարդիկ պետք է խիզախ դառնային, պետք է հասկանայինք, որ այլընտրանք չունենք, միայն պետք է հաղթել, եթե մեկ անգամ պարտվենք՝ վերջ: Երկրորդը՝ քանի որ մենք զենք չունեինք, մենք սկսեցինք այն արտադրել: Սկսեցինք զարգացնել տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ոլորտը՝ այն ծառայեցնելով բանակին, քանի որ մենակ էինք թշնամական միջավայրում»:

Հատկապես օրինակելի է Իսրայելի ռազմարդյունաբերական համալիրի կայացման փորձը: Պատերազմի մշտական վտանգը Իսրայելին ստիպում էր սպառազինու-

³⁶ Федеральный закон "О государственном оборонном заказе" от 29.12.2012 N 275-ФЗ, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_140175/

³⁷ «92-ամյա նախկին նախագահի խոսքերը ցնցել են ողջ աշխարհը», <http://henaran.am/140902.html>

թյան և ռազմական տեխնիկայի արտադրության և ձեռք բերման նոր աղբյուրներ գտնել: Սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ձեռքբերումների հարցում գոյություն ունեցող սահմանափակումներով պայմանավորված, ռիսկային էր հավանական պատերազմի ժամանակ զինված ուժերի պահանջարկի ապահովման խնդիրը: Այս իսկ պատճառով Իսրայելը սկսեց զարգացնել սեփական ռազմարդյունաբերությունը, զուգահեռ ներմուծելով նաև արտասահմանյան երկրների սպառազինությունն ու ռազմական տեխնիկան:

Ոլորտի զարգացման համար արտասահմանից ներմուծվեցին և ներդրվեցին սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի արտադրության տեխնոլոգիաները, ներգաղթեցին նաև ոլորտի բազմաթիվ մասնագետներ:

Ներկայումս արդեն Իսրայելի ռազմարդյունաբերական համալիրը բաղկացած է մոտ 200 պետական և մասնավոր ձեռնարկություններից, որտեղ աշխատում են շուրջ 40,000 մարդ (2007թ.)³⁸, որից՝ պետական ձեռնարկություններում մոտ 25,500 մարդ, մասնավոր ձեռնարկություններում մոտ 14,500 մարդ: Արտադրանքի 80%-ը արտահանվում է: Իսրայելը համաշխարհային վեց տերություններից մեկն է, որը արտադրում է չորս հիմնական տեսակի սպառազինություն՝ ինքնաթիռներ, նավեր, զրահապատ տեխնիկաներ և հրթիռային համակարգեր: 2009թ. ռազմական արտադրանքի արտահանման ծավալը կազմել է 7.4 միլիարդ դոլար³⁹: Հաշվի առնելով վերջին տարիների ռազմատեխնիկական համագործակցության զարգացման իրողությունները՝ կարող ենք վստահաբար ասել, որ այդ գումարը աճել է:

Իսրայելի ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացումն իրականացվում էր կառավարության կողմից 2000թ. ընդունված «Բանակ-2010» ծրագրով: Ծրագրի իրականացումն ապահովվում էր ինչպես Իսրայելի բյուջետային միջոցների, այնպես էլ ԱՄՆ-ի շոշափելի ֆինանսատնտեսական օգնության հաշվին: Ռազմարդյունաբերական համալիրում կան նաև ամերիկյան կապիտալի մասնակցությամբ ձեռնարկություններ:

Ռազմարդյունաբերական համալիրի բոլոր ընկերությունները գտնվում են Իսրայելի պաշտպանության նախարարության (ՅԱԽԱԼ) հսկողության տակ՝ անմիջականորեն

³⁸ Экспорт израильской оборонной промышленности за 2007 год, <http://www.newsru.co.il/finance/03sep2008/oboronka307.html>

³⁹ Александр Шультман, Израильский военный экспорт, 2011г., <http://www.alefmagazine.com/pub2686.html>

համակարգվելով պաշտպանության նախարարության գլխավոր տնօրենի և նրա ապարատի կողմից: Պաշտպանության նախարարության կառուցվածքում ռազմական նշանակության ապրանքների գնման և զինված ուժերին ու արտերկիր մատակարարման հարցերով զբաղվում են երկու վարչություններ՝ սպառազինության արտահանման (ՍԻԲԱՏ) և գնումների ու արտադրության (ՄԱՆԽԱՐ):

Սպառազինության արտահանման վարչությունը ղեկավարվում է պաշտպանության նախարարության գլխավոր տնօրենի ապարատի միջոցով: Վարչության հիմնական խնդիրն է՝ սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի արտահանման համար բարենպաստ պայմանների ստեղծումը և արտադրանքի վաճառքի հարցերով օգնության ապահովումը: Այս վարչությունը պատասխանատու է ռազմատեխնիկական համագործակցության բոլոր ուղղությունների զարգացման համար: Նա նաև հանդես է գալիս որպես կառավարական գործակալություն, որը պատասխանատու է մարքեթինգի և պաշտպանության նախարարության պաշարներից գույքի իրացման համար:

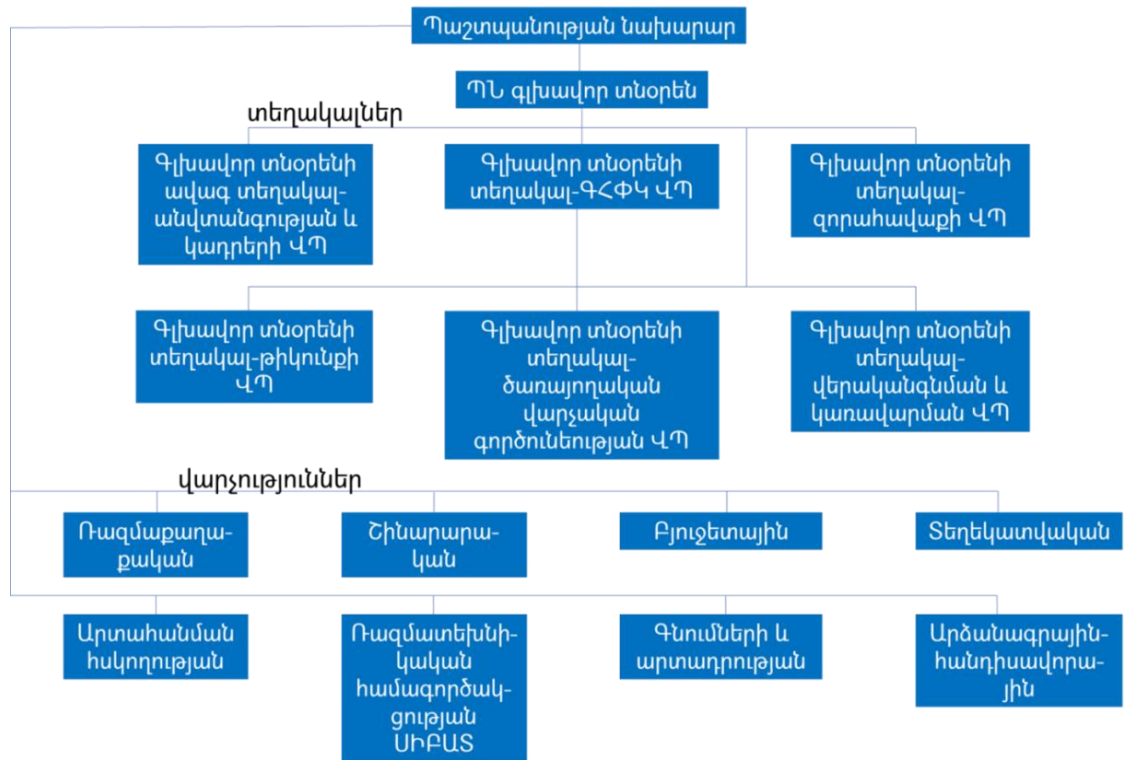
Գնումների ու արտադրության վարչությունը պատասխանատու է Սպառազինության արտահանման վարչության սպառազինության մատակարարման ծրագրի իրականացման համար՝ ինչպես սեփական ռազմարդյունաբերական համալիրից, այնպես էլ արտասահմանից իրականացվող գնումների հաշվին: Վարչությունն իրականացնում է նաև կոնկրետ ծրագրերով ամերիկյան ռազմական օգնության բաշխումը, կոորդինացնում է ռազմարդյունաբերական համալիրի պետական ընկերությունների գործունեությունը: Իսրայելի համար առավել կարևոր ռազմարդյունաբերության մի շարք ձեռնարկություններ անգամ մտնում են վարչության կազմի մեջ՝ առանձին վարչությունների իրավունքներով (օրինակ «Ռաֆայել» կոնցեռնը): Կազմակերպական առումով Գնումների ու արտադրության վարչությունը կազմված է զինված ուժերի և զորքերի տեսակների սպառազինման բաժիններից⁴⁰:

Ստորև ներկայացնենք Իսրայելի պաշտպանության նախարարության կազմակերպական կառուցվածքը⁴¹ (գծապատկեր 1. 2. 1) և Իսրայելի պաշտպանության նախարարության ռազմատեխնիկական համագործակցության վարչության՝ ՍԻԲԱՏ-ի (սպառա-

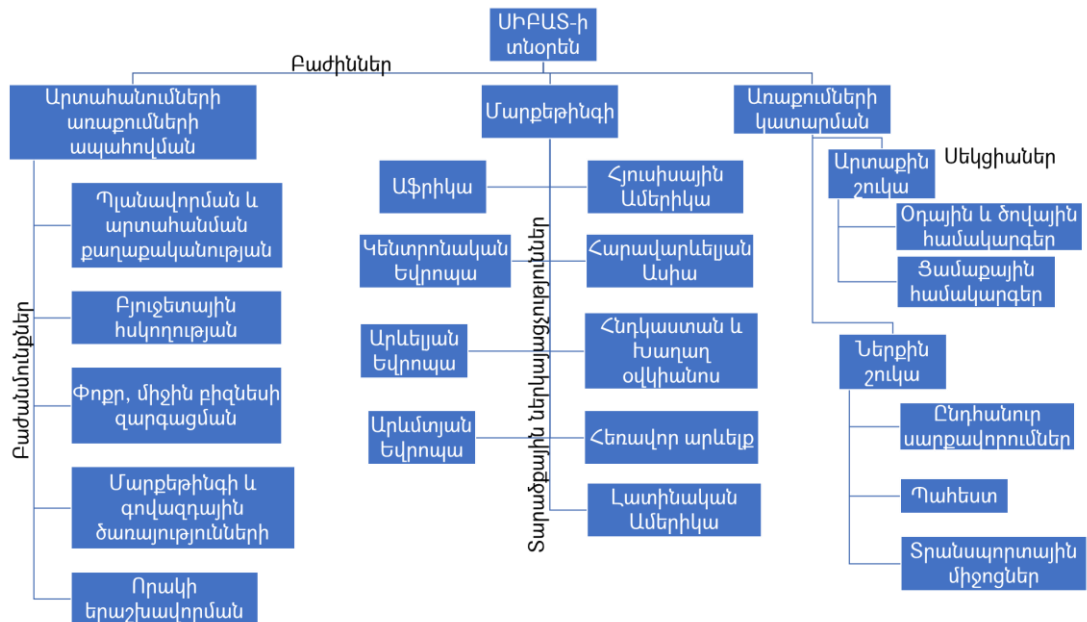
⁴⁰ А.Я.Богуславский, Военно-промышленный комплекс Государства Израиль, <http://www.liveinternet.ru/users/3589648/post172048922/>

⁴¹ М. Фомин, Военно-техническое сотрудничество Израиля с зарубежными странами (2014) <http://warfiles.ru/show-78803-voenno-tehnicheskoe-sotrudnichestvo-izrailya-s-zarubezhnymi-stranami.html>

զինության արտահանման) կազմակերպական կառուցվածքը⁴² (գծապատկեր 1. 2. 2):

Գծապատկեր 1.2.1 Իսրայելի պաշտպանության նախարարության կազմակերպական կառուցվածքը

Գծապատկեր 1.2.2 Իսրայելի պաշտպանության նախարարության ռազմատեխնիկական համագործակցության վարչության՝ ՍԻԲԱՍ-ի (սպառնազինության արտահանման) կազմակերպական կառուցվածքը

⁴² М. Фомин, Военно-техническое сотрудничество Израиля с зарубежными странами (2014)
<http://warfiles.ru/show-78803-voenno-tehnicheskoe-sotrudnichestvo-izrailya-s-zarubezhnymi-stranami.html>

«Israel Aircraft Industries» պետական կորպորացիան (աշխատողների ընդհանուր քանակը 14300 մարդ, վաճառքի ծավալը մոտ 2.2 մլրդ դոլար) արտադրանքի 80%-ը արտահանում է, իսկ 20%-ը մատակարարում է ներքին շուկա: Ընդ որում՝ արտադրանքի 65%-ը ռազմական նշանակության է, իսկ 35%-ը՝ քաղաքացիական: Բաղկացած է մի քանի բաժանմունքներից՝ «Electronics Division», «Technology Division», «Aircraft Division», «Bedek Aviation Group»: Ունի մի շարք մասնաճյուղեր և դուստր ձեռնարկություններ: Դրա գործունեության ոլորտը ներառում է հրթիռատիեզերական ու ավիացիոն տեխնիկայի, հակաօդային պաշտպանության համակարգերի, էլեկտրոնային, օպտիկական և էլեկտրամեխանիկական սարքավորումների հետազոտությունները, մշակումը, արտադրությունը, սպասարկումն ու վաճառքը: Ընկերությունն իրականացնում է տարբեր տիպի ավիացիոն տեխնիկայի մշակում և արդիականացում:

«Israel Military Industries» պետական կորպորացիան (աշխատողների ընդհանուր քանակը կազմում է 3800 մարդ, վաճառքի ծավալը 550մլն դոլար) արտադրանքի 60%-ից ավելի արտահանում է: Քաղաքացիական նշանակության ապրանքները կազմում են արտադրության մոտ 10%-ը: Կատարում է գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքներ ու իրականացնում է հրաձգային ու հրետանային սպառազինության, զրահատեխնիկայի, ռազմամթերքների բոլոր տեսակների, հրթիռային համակարգերի գործարկման կայանքների, ղեկավարման և ուղղորդման համակարգերի, ռադիոէլեկտրոնային տեխնիկայի և այլնի թողարկում:

«Rafael Armament Development Authority of Israel» գիտաարտադրական վարչությունը (աշխատողների ընդհանուր քանակը 4100 մարդ և եկամուտը 510 մլն դոլար), հանդիսանում է պաշտպանության նախարարությանը կից մասնագիտացված գիտական խումբ՝ ՍՌՏ-ի նոր տեսակների ԳՀՓԿԱ, արդիականացում, մշակում և արտադրություն վարելու համար: Գործունեության ոլորտը հանդիսանում է ժամանակակից տեխնոլոգիաների ամբողջ շրջանակը, այդ թվում՝ զենքի ղեկավարվող և չղեկավարվող համակարգերը, ռադիոէլեկտրոնային պայքարի միջոցները, համակարգչային համակարգերը, գիշերային տեսանելիության սարքերը, կրակի ղեկավարման համակարգերը, էլեկտրաօպտիկական և հեռաչափական համակարգերը, հրաձգարանների համար

սարքավորումները, կապի պաշտպանության համակարգերը⁴³:

2015թ. Իսրայելի ռազմական ծախսերը կազմել են ՀՆԱ-ի 5. 4%-ը, իսկ 1990թ.-ին՝ 17. 5%: Դա չի նշանակում, որ ռազմական ծախսերը կրճատվել են ավելի քան երեք անգամ, այլ աճել է ՀՆԱ-ն: 2005թ. -ից 2014թ. -ը մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ն աճել է 1. 67 անգամ: Ամերիկյան ռազմական օգնությունը (մոտ 3 մլրդ) կազմում է ՀՆԱ-ի ավելի քան 1%-ը⁴⁴:

Ներկայումս Իսրայելի ռազմարդյունաբերությունը զինում է ավելի քան 50 երկրների բանակներ⁴⁵:

Նշենք նաև, որ ուսումնասիրել ենք նաև Իսրայելի ռազմարդյունաբերական համալիրի արտադրանքի տեսակների մանրամասն ցանկը և կառավարման կառուցվածքը, ինչի արդյունքում կարող ենք փաստել, որ Իսրայելում ստեղծվել և բարեհաջող գործում է զարգացած բազմաճյուղ ռազմարդյունաբերական համալիր:

3. Ադրբեջանի Հանրապետություն

1990-1994թթ. արցախյան ազատամարտի արդյունքում Ադրբեջանի Հանրապետությունը կորցրեց վերահսկողությունը Լեռնային Ղարաբաղի և հարակից յոթ շրջանների նկատմամբ: 1994 թվականի մայիսին Հայաստանի Հանրապետության, Արցախի և Ադրբեջանի Հանրապետության միջև կնքված զինադադարից հետո, կորցնելով հակամարտության՝ ի նպաստ իրեն խաղաղ ճանապարհով լուծման հույսը, Ադրբեջանը սկսեց զարգացնել սեփական զինված ուժերը և ստեղծեց իր ռազմարդյունաբերական համալիրը:

Ադրբեջանի զինված ուժերը տանկերի, հետևակի մարտական մեքենաների, հակատանկային հրետանային համակարգերի, հրթիռահրետանային համակարգերի, մարտական ինքնաթիռների, հարվածային ինքնաթիռների, կրակի կառավարման, կապի համակարգերի, հակաօդային պաշտպանության և ժամանակակից հրաձգային զենքերի կարիք ունեն:

1990-ականների վերջին Ադրբեջանի քաղաքական գործիչները, ռազմական փոր-

⁴³ А.Я.Богуславский, Военно-промышленный комплекс Государства Израиль, <http://www.liveinternet.ru/users/3589648/post172048922/>

⁴⁴ Марк Аврутин, Динамика роста американской помощи Израилю https://israelections2015.wordpress.com/2016/07/06/avrutin_aidamer_2/

⁴⁵ Оружие Израиля, <http://grimnir74.livejournal.com/5496255.html>

ծագետները և տնտեսագետները սկսում են խոսել այն մասին, որ անհրաժեշտ է ստեղծել սեփական ռազմարդյունաբերական համալիրը, որն ունակ կլինի գոնե մասնակիորեն բավարարել զինված ուժերի կարիքները: Միևնույն ժամանակ, համաշխարհային շուկայում բարձրացան ածխաջրածնային հումքի և սպառազինության գները: Այս երկու գործոնները հզոր խթան դարձան Ադրբեջանական ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման համար: Սկսելով ստանալ կայուն աճող նավթային եկամուտներ՝ Ադրբեջանը ձեռնամուխ է լինում բանակի արդիականացմանը և տեխնիկական վերազինմանը, չթաքցնելով, որ զինված ուժերի խնդիրը Լեռնային Ղարաբաղի գրավումն է:

Ադրբեջանում մասնավորեցման գործընթացը սկսվեց 1995թ.-ին: Առաջին հերթին այդ անդրադարձավ առևտրային կազմակերպություններին, թեթև արդյունաբերությանը և գյուղատնտեսությանը: Ծանր արդյունաբերությունը երկար ժամանակ գտնվում էր պետական վերահսկողության տակ: Պաշտպանական ընկերությունները կարողացան պահպանել իրենց ներուժը:

2001թ. հունվարին Ադրբեջանի խորհրդարանը օրենսդրական նախաձեռնությամբ հանդես եկավ «Ռազմական արդյունաբերության մասին» օրենքի նախագծի նախապատրաստման վերաբերյալ: Այդ փաստաթղթի ընդունումը կստեղծեր ռազմարդյունաբերության զարգացման իրավական բազա, իսկ դրա իրականացումը կլիներ որոշակի աջակցություն գործազրկության խնդրի լուծման համար:

Բացի այն հանգամանքից, որ Ադրբեջանը սկսեց ծախսել զգալի ֆինանսական ռեսուրսներ զինված ուժերի արդիականացման համար, ռազմատեխնիկական ոլորտում փոխշահավետ համագործակցության հետաքրքրություն սկսեցին ցուցաբերել ԱՊՀ և այլ երկրներ: Առաջիններից մեկը Բելառուսի Հանրապետությունն էր: 2004 թվականի նոյեմբերին Բելառուսի Հանրապետության և Ադրբեջանի միջև ստորագրվեց արտադրական և գիտատեխնիկական կոոպերացիայի համաձայնագիր:

2005թ. դեկտեմբերի 16-ին, Ադրբեջանի Հանրապետության հատուկ մեքենաշինության և կոնվերսիայի պետական կոմիտեի հիման վրա ստեղծվեց ռազմարդյունաբերության նախարարությունը: Ռազմարդյունաբերության նախարարությունը սկսեց հաջողությամբ ուսումնասիրել ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման Թուրքիայի, Ռուսաստանի, Ուկրաինայի, Բելառուսի ու նույնիսկ Ռումինիայի փորձը: Ադրբեջա-

նի ռազմարդյունաբերական համալիրի արտադրական գործընթացների մեջ ներգրավված երկրների թվի աճը ոչ միայն օգնեց նոր արտադրանքի արտադրությանը, այլև ռազմարդյունաբերության նախարարության նոր նպատակի ձևավորմանը՝ դուրս գալ համաշխարհային շուկա: Բարձրացնելով համատեղ արտադրության ծավալը Թուրքիայի հետ՝ Ադրբեջանը ռազմատեխնիկական համագործակցություն ունի Իսրայելի, Պակիստանի և Հորդանանի հետ⁴⁶:

Ռազմարդյունաբերության նախարարության կանոնադրությունն⁴⁷ հաստատելու հրամանագրով ռազմարդյունաբերության նախարարին հանձնարարվեց ստեղծել գիտահետազոտական ինստիտուտ:

Նախարարության գործունեության ուղղություններից առանձնացնենք՝ ռազմարդյունաբերության բնագավառում միասնական պետական քաղաքականության ձևավորման մասնակցությունը և այդ քաղաքականության իրագործման ապահովումը, ռազմարդյունաբերության զարգացման ապահովումը, սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի պետական պատվերի նախագծի մշակումը՝ համաձայն հաստատված պետական պաշտպանական պատվերի, իր իրավասության շրջանակում պաշտպանական նշանակության արտադրանքի ստեղծման, արտադրության, կատարելագործման, վերանորոգման, օգտահանման, ներմուծման և արտահանման, միջազգային համագործակցության իրականացման ապահովումը:

Նախարարության պարտականություններից նշենք՝

1. պետական պաշտպանական պատվերի ծրագրի հիման վրա, իր իրավասության սահմաններում իրականացնում է մրցույթներ (տենդերներ) պաշտպանական նշանակության ապրանքների գնման (աշխատանքների կատարման, ծառայությունների մատուցման) համար և կնքում է պայմանագրեր,

2. համակարգում է ռազմարդյունաբերական ոլորտի գործադիր իշխանության գործունեությունը,

3. ապահովում է հատկացված բյուջետային միջոցների, վարկերի, և այլ միջոցներ

⁴⁶ «Нагорно-Карабахский конфликт между Арменией и Азербайджаном и развитие военно-промышленного комплекса Азербайджана», Ниязи Ниязов, «Кавказ & Глобализация Том 6 Выпуск 2 2012г.», <http://cyberleninka.ru/article/n/nagorno-karabahskiy-konflikt-mezhdu-armeniyey-i-azerbaydzhanom-i-razvitie-voenno-promyshlennogo-kompleksa-azerbaydzhana>

⁴⁷ Положение о министерстве, утверждено указом президента Азербайджанской Республики от 27 сентября 2006 года № 462, <http://mdi.gov.az/?ru/content/128/>

րի ռացիոնալ օգտագործումը:

Ռազմարդյունաբերության նախարարության ընկերությունները, ըստ արտադրանքի թողարկման անվանացանկի վերագրվում են արդյունաբերության հետևյալ ոլորտներին՝

- «Իգլիմ» գիտաարտադրական կազմակերպությունը, «Ավիա-Ագրեգատ» գիտաարտադրական կազմակերպությունը, «Պրոմպրիբորը», «Դալգան» և «Ալով» գործարանը հանդիսանում են ավիացիոն և նավաշինության ամենամեծ գործարանները:

- «Ռադիոգուրաշիբմա», «Ազոն», «Պեյկ» և «ԷՎՄ» ընկերությունները արտադրում են կապի և ռադիոէլեկտրոնային սարքավորումներ:

- «Նեֆթագավտոմատ» գիտաարտադրական կազմակերպությունը, «Տելեմեխանիկա» և «Ջիխագգաիրմա» ընկերությունները թողարկում են սարքավորումներ արտադրական գործընթացի ավտոմատ վերահսկման համար:

- «Ավտոմատ գծեր» գիտաարտադրական կազմակերպությունը արտադրում է ոչ ստանդարտ սարքավորումներ, էլեկտրատեխնիկական և մեքենաշինական արտադրանք⁴⁸:

Նշենք նաև, որ ուսումնասիրել ենք Ադրբեջանի ռազմարդյունաբերական համալիրի արտադրանքի տեսակների մանրամասն ցանկը⁴⁹: Եթե հիմք ընդունենք առկա տեղեկատվությունը, Ադրբեջանն ունի դինամիկ զարգացող ռազմարդյունաբերական համալիր:

4. Թուրքիայի Հանրապետություն

Թուրքիայում ռազմարդյունաբերության ստեղծման առաջին քայլերը կատարվել են դեռևս Օսմանյան կայսրությունում: Մինչև 17-րդ դարը մնալով կայուն՝ 18-րդ դարից սկսած ռազմարդյունաբերությունը չկարողացավ զարգանալ Եվրոպայի տեխնոլոգիական զարգացումներին համընթաց և Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ ամբողջովին կորցրեց իր ազդեցությունը⁵⁰:

1920-30-ական թթ. Թուրքիայում քայլեր ձեռնարկվեցին ռազմական գործարանների հիմնադրման ուղղությամբ: Դրանց զգալի մասը մասնավոր ներդրումներով էին

⁴⁸ Предприятия Министерства оборонной промышленности по выпускаемой номенклатуре относятся к следующим отраслям промышленности: <http://mdi.gov.az/?/ru/content/136/>

⁴⁹ <http://mdi.gov.az/?/ru/content/338/>;

⁵⁰ Historical Development, <http://www.ssm.gov.tr/home/tdi/Sayfalar/historical.aspx>

գործում և շատ դեպքերում դրանց գործունեությունը երկար չէր տևում: Ռազմարդյունաբերության զարգացման առումով առաջին քայլը 1920-ական թթ. սկզբին ռազմական գործարանների գլխավոր տնօրինության և մի շարք պետական ռազմական ձեռնարկությունների հիմնումն էր, որոնք արտադրում էին Թուրքիայի բանակի համար անհրաժեշտ թեթև սպառազինություն: 1920-30-ական թթ. հիմնադրվեցին թեթև զինամթերքի ու հրանոթների արտադրության ու վերանորոգման, հանդերձանքի ու զինվորական պարագաների արտադրությամբ զբաղվող գործարաններ: 1930-ական թթ. վերջին և 40-ական թթ. սկզբին Թուրքիան, հավանաբար, լուրջ աջակցություն է ստացել Գերմանիայից, հաշվի առնելով այն փաստը, որ գերմանական բանակի համար անհրաժեշտ սպառազինության տեսակների արտադրությունն ու վերանորոգման աշխատանքների որոշ մասը իրականացվել են Թուրքիայի տարածքում⁵¹:

Երկրորդ աշխարհամարտից հետո թուրքական արդյունաբերության մեջ զգալի առավելություն տրվեց ռազմական նշանակության գործարաններին ու ձեռնարկություններին: Ռազմարդյունաբերության ոլորտում բացված գործարանները հայտնվեցին պետության ուշադրության կենտրոնում, և արդեն 50-ական թթ. պետական գերատեսչությունները ներգրավվեցին այդ գործում: Չնայած պետական որոշակի միջամտությանը՝ ոլորտը դեռևս լիովին կազմակերպման լուրջ կարիք ուներ, և պետության կողմից այդ ոլորտի զարգացմանն ուղղված քայլերը նշանակալից չէին:

Ռազմարդյունաբերության զարգացման առումով էական նշանակություն ունեցավ Կիպրոսի հյուսիսային հատվածի գրավումից հետո Թուրքիայի նկատմամբ ամերիկյան զենքի էմբարգոն, ինչն օրակարգ բերեց սպառազինման հարցում այլընտրանքային տարբերակների անհրաժեշտության հարցը: 1970-ականների կեսերին անկախ ազգային ռազմարդյունաբերություն ունենալու համար նախնական կապիտալի հավաքման ուղղությամբ առաջին քայլերն արվեցին, և անհրաժեշտ ներդրումների համար ստեղծվեցին ֆինանսական ներդրումներն ապահովող առաջին կազմակերպությունները: Զորքերի տեսակների զարգացման նպատակով ստեղծվեցին ցամաքային, ռազմաօդային ու ռազմածովային ուժերի զարգացման հիմնադրամներ, որոնց կողմից հիմնվեցին

⁵¹ Հովսեփյան Լ. Ս., Թուրքիայի պաշտպանական համակարգի արդիականացումը և անվտանգության ոլորտի բարեփոխումները, - Եր.: 2014թ., էջ՝ 92-94, <http://www.historyofarmenia.am/images/menus/1227/Hovsepyan.pdf>

ռազմարդյունաբերական մի քանի ընկերություններ:

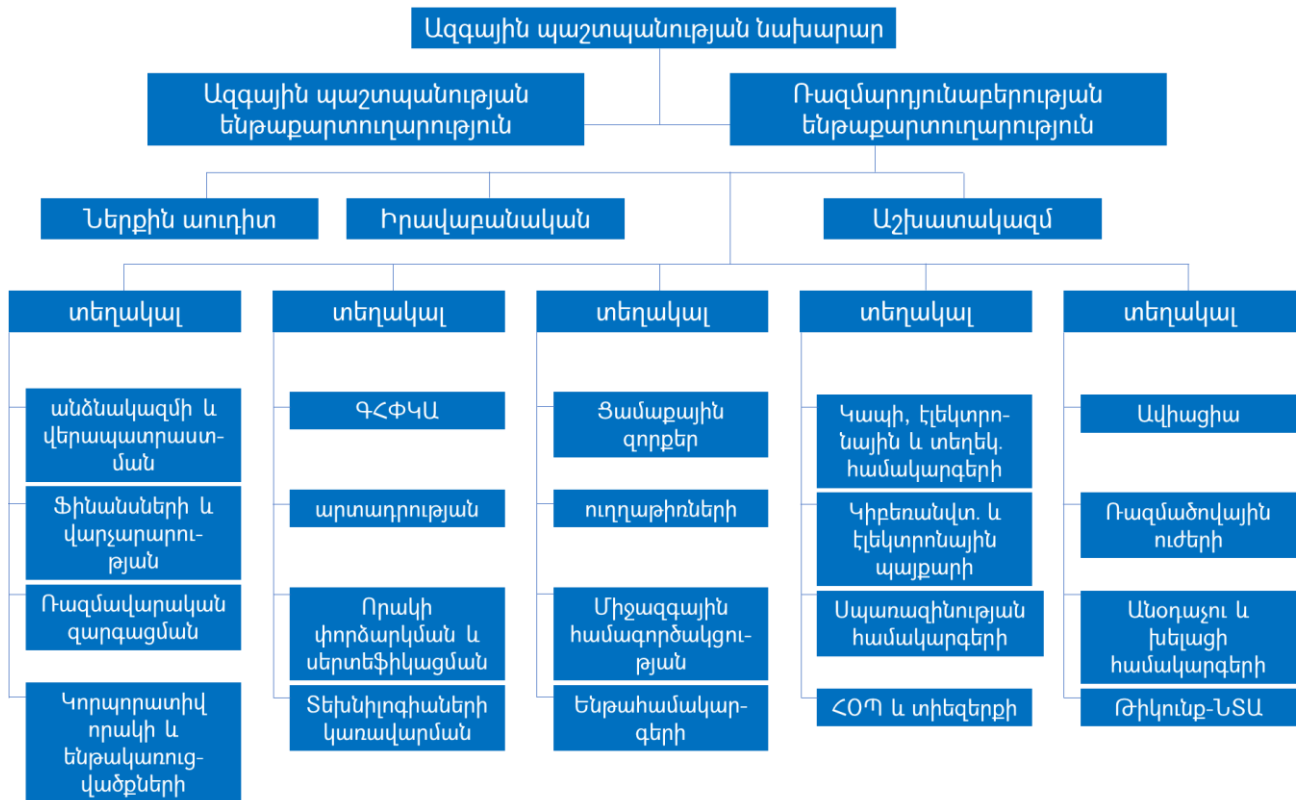
1970-80-ական թթ. Թուրքիայում հիմնվեց շուրջ 30 ռազմարդյունաբերական ընկերություն, ինչին նպաստեց նաև պետական միջամտությունն ու այդ ոլորտում որդեգրած նոր ռազմավարությունը: Ռազմարդյունաբերության զարգացումը 1970-ական թթ. վերջին և 80-ական թթ. սկզբին հայտնվեց երկրի բարձրագույն ղեկավարության ու հատկապես ԶՈւ-ի բարձրագույն հրամանատարության ուշադրության կենտրոնում, և սկսեցին իրականացվել կազմակերպչական ու օրենսդրական մի շարք քայլեր այդ ոլորտի զարգացման նպատակով: 1975-1985 թթ. ընթացքում Թուրքիան զենքի արտադրության ոլորտում զարգացող 32 երկրների շարքում արդեն իր արտադրական բազմազանությամբ զբաղեցնում էր 5-րդ տեղը՝ չնայած ռազմական տեխնոլոգիաների ու արտադրության ծավալները դեռևս սահմանափակ էին⁵²:

1987թ. ստեղծվեց «Թուրքական զինված ուժերի զարգացման հիմնադրամը», որն ազատվեց բոլոր տեսակի հարկային պարտավորություններից: 1987թ. այն միավորում էր 16 ընկերություն: 2001թ. Թուրքիայի 500 ամենախոշոր ձեռնարկությունների ցանկում ընդգրկված 6 ընկերություն պատկանում էին այդ հիմնադրամին: Հիմնադրամը լուրջ դերակատարություն ուներ ռազմական արդյունաբերության զարգացման ու ռազմատեխնիկական ծրագրերի իրագործման ոլորտում:

1985թ. սկսած արդիականացման 10-ամյա ծրագրով Թուրքիան լուրջ քայլ կատարեց սպառազինություն արտադրող երկիր դառնալու ճանապարհին: Ոլորտի հետ կապված օրենսդրական ու կառուցվածքային նախաձեռնությունները կոչված էին նյութական բազայի վրա մշակել պետական ռազմական երկարաժամկետ նախագծեր, որոնք իրականացվում էին ՊՆ-ի կողմից: 1985թ. ընդունված թիվ 3238 օրենքով ստեղծվեց Պաշտպանական արդյունաբերության զարգացման և աջակցության վարչությունը, որը 1989թ. վերակազմավորվեց Պաշտպանական արդյունաբերության գլխավոր վարչության (այսուհետ՝ ՊԱԳՎ), որի հիմնական պարտականություններն ու գործառույթներն էին՝ ԶՈւ-ին անհրաժեշտ զինատեսակներով ու ռազմական միջոցներով ապահովելու լայնամասշտաբ նախագծերի իրականացում՝ ազգային ռազմարդյունաբե-

⁵² Հովսեփյան Լ. Ս., *Թուրքիայի պաշտպանական համակարգի արդիականացումը և անվտանգության ոլորտի բարեփոխումները*, - Եր.: 2014թ., էջ՝ 95-97
<http://www.historyofarmenia.am/images/menus/1227/Hovsepyan.pdf>

րության և օտարերկրյա տեխնոլոգիաների համագործակցության միջոցով, առկա ազգային արդյունաբերությունը վերակազմակերպել և ինտեգրել ռազմական արդյունաբերության կարիքներին համապատասխան, իրականացնել փորձարարական ստրուկտուրական աշխատանքներ և ապահովել անհրաժեշտ ֆինանսավորումը⁵³: ՊԱԳՎ կազմակերպական կառուցվածքը ցույց տանք գծապատկերի միջոցով⁵⁴ (գծապատկեր 1. 2. 3):

Գծապատկեր 1.2.3 Թուրքիայի պաշտպանական արդյունաբերության գլխավոր վարչության կազմակերպական կառուցվածքը

Որպես առաջնահերթություն էր սահմանված առաջատար տեխնոլոգիաների վրա հիմնված ռազմարդյունաբերական համալիրի ստեղծումը՝ թուրքական մասնավոր հատվածի ու օտարերկրյա արտադրողների հետ սերտ համագործակցությամբ: Ռազմարդյունաբերության կառավարման ու կազմակերպչական մեխանիզմը, որ հաստատվել էր դեռևս 1985թ., գործում է մինչև օրս:

Ռազմարդյունաբերության ոլորտում անհրաժեշտ ներդրումներ ու ֆինանսական

⁵³ Հովսեփյան Լ. Ս., Թուրքիայի պաշտպանական համակարգի արդիականացումը և անվտանգության ոլորտի բարեփոխումները, - Եր.: 2014թ., 98-րդ էջ: <http://www.historyofarmenia.am/images/menus/1227/Hovsepyan.pdf>

⁵⁴ <http://www.ssm.gov.tr/home/institutional/Sayfalar/organization.aspx>

աղբյուրներ ապահովելու նպատակով 1985թ. ստեղծվեց Ռազմարդյունաբերության աջակցման հիմնադրամ (այսուհետ՝ ՌԱԱՀ): ԶՈւ-ի զարգացման հիմնադրամի կողմից ապահովվող ֆինանսներից բացի, եկամտահարկից 5 %-ը, վառելիքի հարկից՝ 5.8 %-ը և ծխախոտի ու խմիչքի հարկերից 10 %-ը հատկացվում էին ՌԱԱՀ-ին: Այդ հիմնադրամի մյուս եկամտային աղբյուրները գոյանում էին ազգային վիճակախաղի շահույթից, բանկերի տոկոսային եկամուտներից, նաև 1989-93 թթ. ընթացքում ՊՆ-ի ու պետական բյուջեի կողմից կատարվող հատկացումներից:

Թուրքիայի զինված ուժերի զարգացման, սպառազինության համալրման ու շարունակական արդիականացման գործում մեծ է եղել հատկապես ԱՄՆ-ի ու ՆԱՏՕ-ի ռազմատեխնիկական ու ֆինանսատնտեսական աջակցությունը: Բացի այդ, ԱՄՆ-ի ու եվրոպական մի շարք երկրների հետ ռազմարդյունաբերության ոլորտում Թուրքիայի հետ համագործակցությունը, համատեղ մի շարք նախագծերը լուրջ ազդեցություն ունեցան Թուրքիայում ռազմարդյունաբերական ենթակառուցվածքների զարգացման ու մասնագիտական կազմի պատրաստման վրա: Ռազմարդյունաբերական տարբեր նախագծերը հնարավորություն տվեցին Թուրքիային որոշակիորեն ծանոթանալ ռազմական տեխնոլոգիաներին, արտադրական գործընթացին, ինչն էլ հետագայում հնարավորություն տվեց իրականացնել սեփական ռազմարդյունաբերական ծրագրերը⁵⁵:

1990թ. ստեղծվեց «Ռազմարդյունաբերողների միությունը», որը ռազմարդյունաբերության ոլորտում գործող թուրքական ընկերություններին համախմբեց իր հովանու ներքո:

1998թ. մայիսի 25-ին թուրքական կառավարության կողմից հաստատվեց «Թուրքական ռազմական արդյունաբերության քաղաքականության և ռազմավարության հիմնադրույթները» փաստաթուղթը, որը վերաբերում էր ռազմական արդյունաբերության զարգացման ռազմավարությանն ու սպառազինության ապահովման հիմնական սկզբունքներին: Ռազմարդյունաբերության ռազմավարական հիմնադրույթներ էին հռչակված. որպես երկրի անվտանգության բաղադրիչ՝ թուրքական զինված ուժերի կարիքների կայուն ապահովում, այդ նպատակով բարձր տեխնոլոգիաներին պատկանող

⁵⁵ Հովսեփյան Լ. Ս., *Թուրքիայի պաշտպանական համակարգի արդիականացումը և անվտանգության ոլորտի բարեփոխումները*, - Եր.: 2014թ., 99-100-րդ էջեր:
<http://www.historyofarmenia.am/images/menus/1227/Hovsepyan.pdf>

ռազմական միջոցների և զինատեսակների տեղական մշակումներ ու արտադրություն, արտադրական տեխնոլոգիական ու նյութական լայն բազայի ստեղծում և ազգային ռազմարդյունաբերության ենթակառուցների ընդլայնում, տեղական հիմքի վրա սեփական տեխնոլոգիաների երկարաժամկետ զարգացում, մասնակցություն միջազգային ռազմարդյունաբերական նախագծերին, տեղական և օտարերկրյա մրցակցության համար բաց ռազմարդյունաբերության ենթակառուցների զարգացում⁵⁶:

2007թ. գործողության մեջ մտավ «ՊԱԳՎ-ի 2007-2011թթ. ռազմավարական պլանը», որը հստակեցնում էր ռազմարդյունաբերության զարգացման ու բանակի արդիականացման համար իրականացվելիք ողջ ռազմավարական ծրագրերը և առաջնահերթությունները: Ըստ այդ ծրագրի՝ երկրի ռազմատեխնիկական կարիքների ապահովման առումով առաջնահերթությունը տրվում էր տեղական հիմքի վրա մշակումներին ու արտադրական գործընթացին: Ըստ այդմ՝ զինված ուժերի արդիականացմանն ու ռազմական արդյունաբերության զարգացմանն ուղղված քաղաքականությունը կիրառում էր 3 մոդել՝

- տեղական արտադրություն, որտեղ առաջնահերթությունը տրվում էր թուրքական ընկերությունների կողմից նախագծերի մշակմանը և արտադրական բազայի ընդլայնմանը,

- համատեղ կամ կոնսորցիումային արտադրություն, որտեղ, արդյունավետությունից ելնելով, կիրառվում էր այլ երկրների կամ ընկերությունների հետ համատեղ մշակումների գործողություններ,

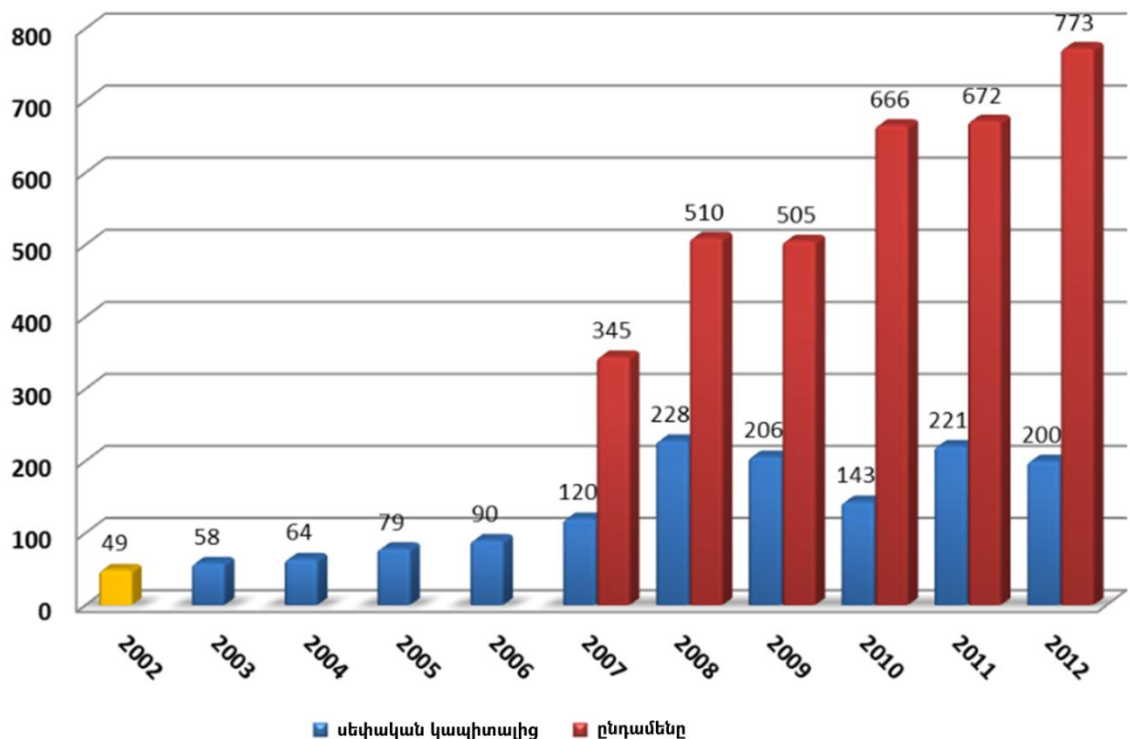
- ուղղակի գնումներ կամ համատեղ արտադրություն, ինչը ենթադրում էր պատրաստի արտադրանքի ձեռքբերում կամ համատեղ արտադրություն, որտեղ մասնակցում են թուրքական ընկերություններն ու ֆինանսական կապիտալի ներդրումները:

Թուրքիայի ռազմարդյունաբերության զարգացման մակարդակը գնահատելու տեսանկյունից առանձնակի կարևորություն են ներկայացնում հատկապես ռազմական ոլորտում իրականացվող գիտահետազոտական աշխատանքներն ու այդ ուղղությամբ իրականացված ներդրումները: 2000թ. ռազմարդյունաբերության ոլորտում տեղական գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական ներդրումների մակարդակը

⁵⁶ Հովսեփյան Լ. Ս., Թուրքիայի պաշտպանական համակարգի արդիականացումը և անվտանգության ոլորտի բարեփոխումները, - Եր.: 2014թ., 102-րդ էջ:

բարձրացնելու նպատակով ՊԱԳՎ-ն որդեգրեց նոր քաղաքականություն, որի նպատակներն էին՝ այդ ոլորտում գործունեության ընդլայնումն ու ուղղորդումը, ազգային տեխնոլոգիաների զարգացմանն ուղղված հիմնական գիտահետազոտական նախագծերի ու նախատիպերի մշակման խրախուսումն ու աջակցությունը, ժամանակակից ռազմարդյունաբերության ու հաստատությունների կազմակերպումն ու աջակցությունը⁵⁷:

Ռազմարդյունաբերության ոլորտի գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների վրա ծախսված գումարներն ըստ տարիների ցույց տանք գծապատկեր 1.2.4-ի միջոցով:

Գծապատկեր 1.2.4 Թուրքիայի ռազմարդյունաբերության ոլորտի գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների վրա ծախսված գումարները, 2002-2012թթ.⁵⁸

Թուրքիան արդեն իսկ գրանցել է հաջողություններ սեփական ռազմարդյունաբերության զարգացման ոլորտում, և դա նաև հնարավորություն է տալիս այլ երկրների

⁵⁷ Հովսեփյան Լ. Ս., Թուրքիայի պաշտպանական համակարգի արդիականացումը և անվտանգության ոլորտի բարեփոխումները, - Եր.: 2014թ., 113-րդ էջ:

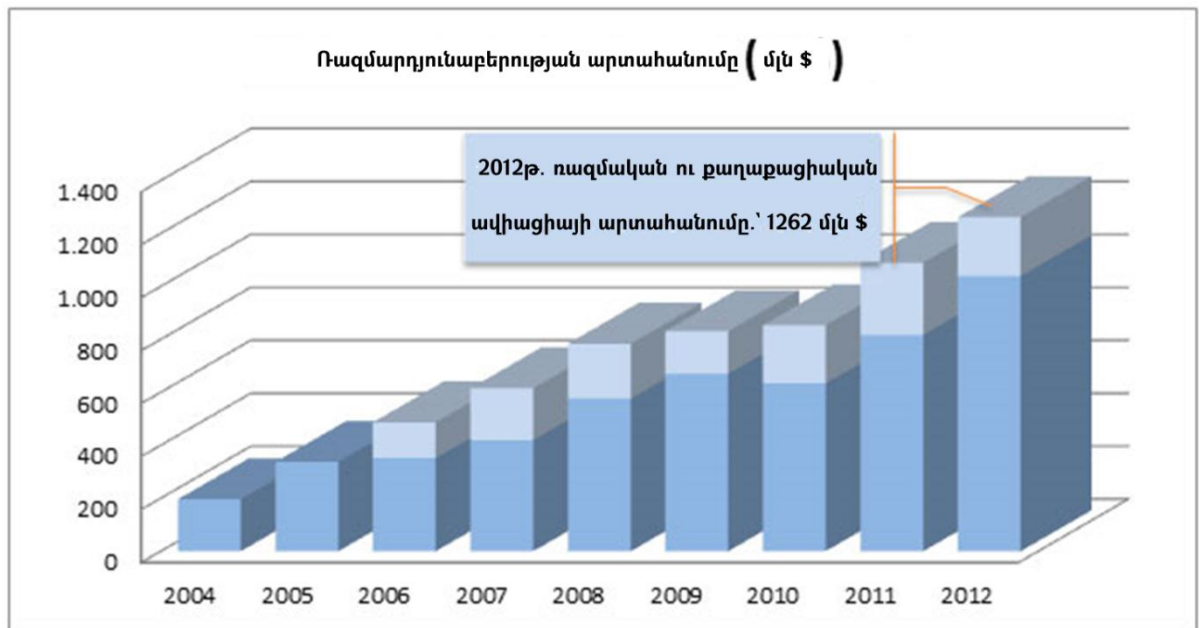
<http://www.historyofarmenia.am/images/menus/1227/Hovsepyan.pdf>

⁵⁸ Today's Turkish Defence Industry , <http://www.ssm.gov.tr/home/tdi/Sayfalar/today.aspx>

հետ իրականացնել ինքնուրույն ռազմատեխնիկական համագործակցության ծրագրեր: Այդ երկրներից են Ադրբեջանը, Վրաստանը, Ալբանիան, Բոսնիա-Հերցեգովինան միջինասիական թյուրքալեզու երկրները⁵⁹:

Ներկայացնենք նաև թուրքական ռազմական արդյունաբերության ու քաղաքացիական ավիացիոն արդյունաբերության արտադրանքի արտահանման ցուցանիշը ըստ տարիների⁶⁰ (գծապատկեր 1.2.5):

մլն դոլար

Գծապատկեր 1.2.5 Թուրքական ռազմական արդյունաբերության ու քաղաքացիական ավիացիոն արդյունաբերության արտադրանքի արտահանումը, 2004-2012թթ.

Թուրքիայի ռազմարդյունաբերական համալիրի արտադրանքի տեսակների մանրամասն ցանկը վկայում է, որ երկրում առկա է ռազմարդյունաբերության բազմաճյուղ արտադրություն⁶¹: Եթե հիմք ընդունենք առկա տեղեկատվությունը, Թուրքիան ունի դինամիկ զարգացող ռազմարդյունաբերական համալիր:

5. Բելառուսի Հանրապետություն

ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո, Բելառուսի Հանրապետության տարածքում մնացին զգալի թվով ռազմական արտադրանք թողարկող ձեռնարկություններ, որոնք հիմնա-

⁵⁹ Հովսեփյան Լ. Ս., Թուրքիայի պաշտպանական համակարգի արդիականացումը և անվտանգության ռոլրոլի բարեփոխումները, - Եր.: 2014թ., 118-րդ էջ:

<http://www.historyofarmenia.am/images/menus/1227/Hovsepyan.pdf>

⁶⁰ Today's Turkish Defence Industry, <http://www.ssm.gov.tr/home/tdi/Sayfalar/today.aspx>

⁶¹ Turkish Defence Industry Products, <http://www.ssm.gov.tr/urunkatalog/>

կանում արտադրում էին կիսապատրաստուքներ, հանգույցներ, դետալներ և այլն: Այլ երկրների ընկերությունների հետ նախկին տնտեսական և արտադրական կապերը հիմնականում խզվեցին: Այս իրավիճակը չէր նպաստում երկրի ռազմարդյունաբերության զարգացմանը: Պետության պաշտպանության ապահովման միասնական քաղաքականություն իրականացման զարգացման, օտարերկրյա պետությունների հետ ռազմատեխնիկական համագործակցության զարգացման և ամրապնդման նպատակով 2003թ. դեկտեմբերին հիմնադրվեց Բելառուսի Հանրապետության ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեն: Ծրագրված էր նաև հանրապետական այլ մարմինների, պետական պաշտպանական պատվերի ձևավորման և կառավարման աշխատանքների կենտրոնացում, ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման ռազմավարության մշակում և իրականացում:

Փաստացի ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեն դարձավ գործադիր իշխանության հանրապետական մարմին, ամբողջ ծավալով իրականացնելով ռազմատեխնիկական քաղաքականություն, իրականացնելով կարգավորում և կառավարում հետևյալ ոլորտներում՝ սպառազինության, ռազմական և հատուկ տեխնիկայի պահպանման և զարգացման, այլ երկրների հետ ռազմատեխնիկական համագործակցության, արտահանման վերահսկողության և նավիգացիոն գործունեության, ինչպես նաև այլ պետական մարմինների հետ այդ գործունեության համակարգման:

Ոլորտի զարգացման կարևոր հիմնաքար հանդիսացավ 2006-2015թթ. սպառազինման պետական ծրագիրը, որտեղ հաշվի էին առնված պետության ֆինանսատնտեսական հնարավորությունները: Նախատեսված էին միջոցառումներ սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի կյանքի ցիկլի բոլոր փուլերում:

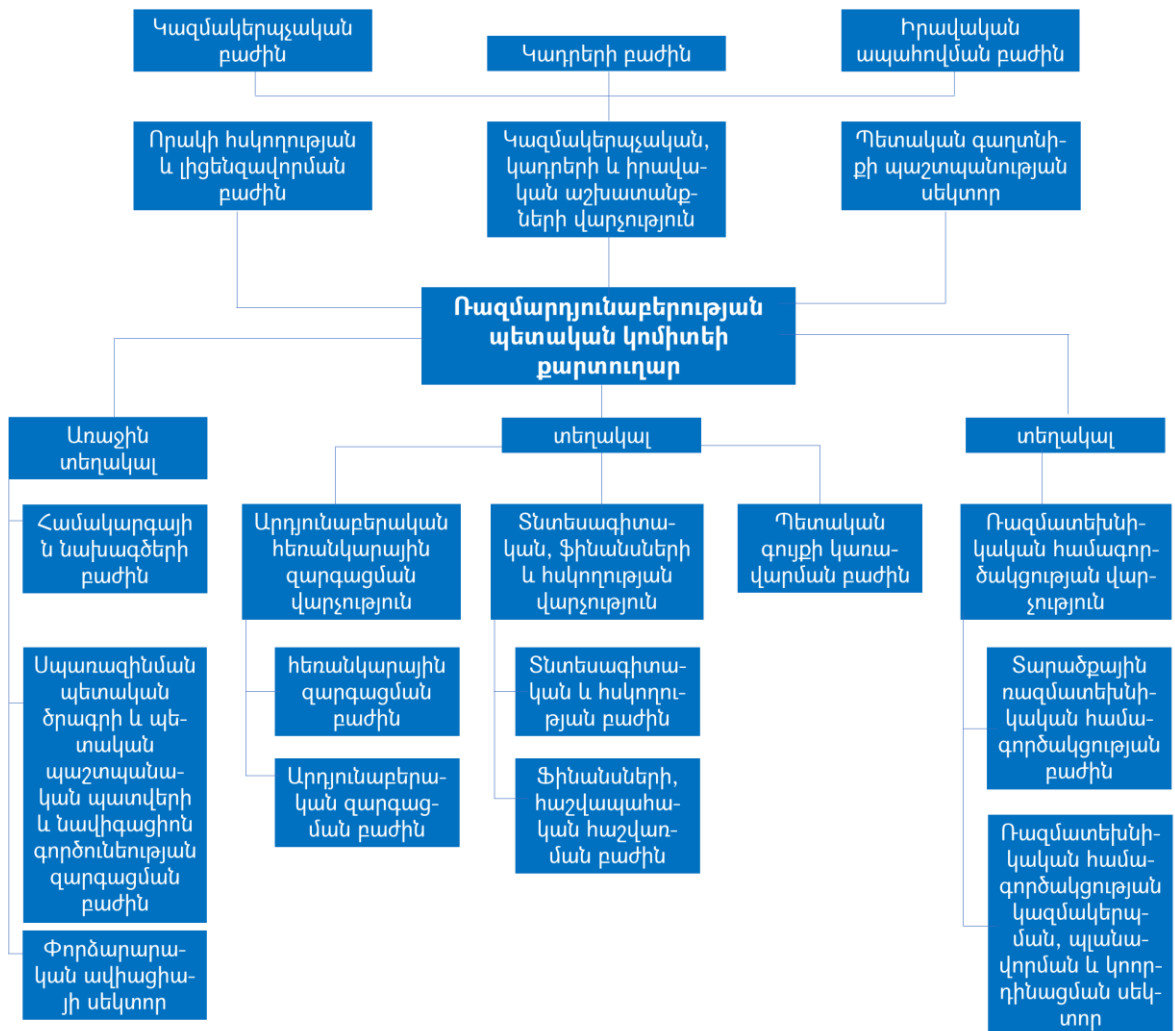
Մշակվեց ռազմարդյունաբերության զարգացման 2011-2015թթ. ծրագիր, համաձայն որի սահմանվեցին հինգ առաջնահերթություններ սպառազինության, ռազմական և հատուկ տեխնոլոգիայի զարգացման համար՝ տեղեկատվական համակարգեր, անօդաչու թռչող սարքեր, գերճշգրիտ զենքերի հակազդման համակարգ, հատուկ նշանակության ուժերի և ցամաքային զորքերի, ինչպես նաև հակահրդեհային համակարգ:

Դրական արդյունք է արձանագրվել ինտեգրող կորպորատիվ կառույցների՝ արտահանման ուղղվածություն ունեցող հողիինգների ստեղծման և եղածների հետագա

զարգացման գործում, ինչպես նաև ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կազմի կազմակերպությունների արդիականացման և տեխնիկական վերազինման գործում:

2015թ. հաստատվեցին տնտեսության պաշտպանական հատվածի և Բելառուսի Հանրապետության ռազմարդյունաբերության կոմիտեի մինչև 2020թ. զարգացման ծրագրերը, որոնց նպատակն է ստեղծել պայմաններ ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների զարգացման, սպառազինության սերիական արտադրության և նմուշների արդիականացման համար⁶²:

Ներկայացնենք Բելառուսի Հանրապետության ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կազմակերպական կառուցվածքը⁶³ (գծապատկեր 1.2.6):

Գծապատկեր 1.2.6. Բելառուսի Հանրապետության ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կազմակերպական կառուցվածքը

⁶² История, <http://www.vpk.gov.by/about/>

⁶³ Структурные подразделения, <http://www.vpk.gov.by/about/department/>

Ներկայումս ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի համակարգի մեջ մտնում է ավելի քան 20 խոշոր պաշտպանական ձեռնարկություններ: Կոմիտեն համակարգում է շուրջ 140 ընկերությունների և կազմակերպությունների գործունեությունը⁶⁴:

Ներկայացնենք Բելառուսի ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի մի քանի կառուցվածքային ստորաբաժանումների հիմնական խնդիրներն ու գործառույթները, նպատակ ունենալով ատենախոսության երրորդ գլխում հաշվի առնել դրանք ՀՀ պաշտպանության նախարարության ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կազմակերպական կառուցվածքի և կառուցվածքային ստորաբաժանումների խնդիրներին ու գործառույթներին մշակման ժամանակ:

*Համակարգային նախագծերի բաժինը*⁶⁵ ստեղծված է սպառազինության, ռազմական և հատուկ տեխնիկայի զարգացման պետական քաղաքականությունը իրականացնելու և հեռանկարային սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ստեղծման համակարգային նախագծերի իրականացման նպատակով:

Հիմնական խնդիրներից առանձնացնենք՝

- սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ստեղծման և արդիականացման ժամանակակից միտումների գնահատում, գիտատեխնիկական քաղաքականության հեռանկարային ուղղությունների ձևավորում,

- սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ստեղծման նախագծերի ուղեկցում,

- հեռանկարային սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ստեղծման առաջարկությունների պատրաստում,

- հեռանկարային սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ստեղծման նախագծերի ձևավորման և իրականացման ժամանակ պետական մարմինների, կազմակերպությունների, հիմնարկների և այլ երկրների կազմակերպությունների համագործակցություն:

Սպառազինման պետական ծրագրի և պետական պաշտպանական պատրվերի և

⁶⁴ О комитете, <http://www.vpk.gov.by/about/>

⁶⁵ Положение об отделе системных проектов Госкомвоенпрома (приказ Государственного военно-промышленного комитета Республики Беларусь от 30.12.2016 № 304)., <http://www.vpk.gov.by/about/departments/otdel-sistemnykh-proektov/>

նավիգացիոն գործունեության զարգացման բաժինը⁶⁶ իրականացնում է՝

- սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի պահպանման և զարգացման պետական քաղաքականությունը, այդ թվում սպառազինման պետական ծրագրի և պետական պաշտպանական պատվերի ձևավորման և իրականացման ժամանակ,

- նավիգացիոն գործունեության ոլորտում պետական քաղաքականության իրականացում,

- սահմանված կարգով աշխատանքների իրականացում պաշտպանական նշանակության արտադրանքի տեխնիկական կանոնակարգման և ստանդարտացման ոլորտում և ԳՀՓԿ աշխատանքների արդյունքների տնօրինում, և այլն:

Արդյունաբերական հեռանկարային զարգացման վարչության հիմնական խնդիրներից առանձնացնենք՝

- փոխգործակցությունը պետական կառավարման մարմինների հետ Բելառուսի գիտությունների ազգային ակադեմիայի, տեղական և այլ երկրների կազմակերպությունների հետ, սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ստեղծման և զարգացման հարցերով,

- հեռանկարային սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ստեղծման հիմնարար նախագծերը,

- կազմակերպությունների գիտական և արտադրատեխնոլոգիական բազայի զարգացման միջոցառումները,

- ԳՀՓԿԱ պլանավորում և աշխատանքների իրականացման հսկողություն,

- ՍՌՏ զարգացման վերաբերյալ իրավական ակտերի նախագծերի պատրաստում:

Տնտեսագիտական, ֆինանսների և հսկողության վարչության հիմնական խնդիրներից են՝

- մշակում է կազմակերպությունների ֆինանսական և տնտեսական գործունեության հաշվարկներ, դրանք Բելառուսի սոցիալ-տնտեսական զարգացման հաջորդ հինգ տարվա ծրագրի նախագծում ընդգրկելու համար,

⁶⁶http://www.vpk.gov.by/about/departments/office_for_national_defense_and_the_future_development_of_bb/
Положение об отделе ГПВ, ГОЗ и навигационной деятельности Государственного военно-промышленного комитета (приказ Государственного военно-промышленного комитета Республики Беларусь от 29.01.2016 г. № 35).

- վերլուծում և գնահատում է կազմակերպությունների տնտեսական զարգացման ներկա վիճակը,

- կազմակերպում է կազմակերպությունների բիզնես-պլանների մշակման աշխատանքները,

- ներդնում է հաշվապահական հաշվառման առաջավոր ձևերն ու մեթոդները,

- կազմակերպությունների մեթոդական աջակցություն է ցուցաբերում ֆինանսների, գնագոյացման, ֆինանսական և տնտեսական գործունեության վիճակագրական դիտարկումների, աշխատավարձի, ինստիտուցիոնալ վերահսկման և իր իրավասության սահմաններում անցկացնում է սեմինարներ:

Պետական գույքի կառավարման բաժնի⁶⁷ խնդիրներից առանձնացնենք՝

- պետական քաղաքականության իրականացման ապահովումը՝ ուղղված ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի մեջ մտնող կազմակերպությունների պետական գույքի արդյունավետ կառավարմանը և տնօրինմանը,

- տնտեսական միավորումների գործունեության համակարգումը, որոնց բաժնետոմսերը փոխանցված են ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կառավարմանը, արդյունավետ օգտագործման ապահովման համար,

- տնտեսական միավորումների նկատմամբ վերահսկողության ապահովում, որոնց բաժնետոմսերը փոխանցված են ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կառավարմանը:

Ռազմարտեխնիկական համագործակցության վարչության⁶⁸ հիմնական գործառույթներից են՝

1. կազմակերպման՝

- ռազմատեխնիկական համագործակցության պլանավորում,

- միջկառավարական նիստերի անցկացման պատրաստում,

- ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի ղեկավարության արտերկրներ այցերի պատրաստում, ինչպես նաև արտերկրի պատվիրակությունների այցերի պատ-

⁶⁷ Положение об отделе управления государственной собственностью Госкомвоенпрома (приказ Государственного военно-промышленного комитета Республики Беларусь от 29.01.2016 № 34).

⁶⁸ Положение об управлении военно-технического сотрудничества Государственного военно-промышленного комитета (приказ Государственного военно-промышленного комитета Республики Беларусь от 29.01.2016 г. № 33).

րաստում,

- ցուցահանդեսներին մասնակցության պլանավորում,
- փոխգործակցությունն ռազմական կցորդների հետ:

2. պատրաստման՝

• ռազմատեխնիկական համագործակցության ոլորտի իրավական ակտերի նախագծերի պատրաստում,

• ռազմատեխնիկական համագործակցության ոլորտի պետական քաղաքականության կատարելագործման առաջարկությունների պատրաստում, և այլն,

3. կոորդինացման՝

• ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի համակարգի ընկերությունների գործունեության կոորդինացում սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի միջազգային շուկայում, և այլն,

4. իրականացման, ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի լիազորությունների շրջանակներում՝

• ռազմատեխնիկական համագործակցության ընթացքում Բելառուսի ռազմատնտեսական և այլ շահերի պահպանման հսկողություն,

• առանձնահատուկ ապրանքների արտաքին շուկաների վիճակի և պահանջարկի վերլուծություն,

• ռազմատեխնիկական համագործակցության տեղեկատվական-վերլուծական ուղեկցում,

• կազմակերպությունների նկատմամբ ռազմատեխնիկական համագործակցության ոլորտի պարտավորությունների կատարման հսկողություն,

• միջազգային պայմանագրերի նախագծերի պատրաստման մասնակցություն, և այլն:

Բավական բարձր է Բելառուսի ռազմարդյունաբերական համալիրի ընկերությունների շահութաբերությունը: 2016թ. արդյունաբերական արտադրանքի վաճառքի շահութաբերությունը կազմել է 26,8%: Բելառուսի ռազմարդյունաբերական համալիրի արտադրատեսակների ցանկի վերլուծությունից ակնհայտ է, որ երկրում առկա է ռազմարդյու-

նաբերության բազմաճյուղ արտադրություն⁶⁹:

Այսպիսով, ամփոփելով ենթագլուխը, ցանկանում ենք նշել, որ ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի համար կարևոր է հաշվի առնել Ռուսաստանի Դաշնության և, հատկապես, Իսրայելի Պետության փորձը: Բելառուսի և հատկապես Թուրքիայի ու Ադրբեջանի ռազմարդյունաբերական համալիրների առկա վիճակի և զարգացման փորձի վերլուծությունը շատ կարևոր է Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի ազգային և ռազմական անվտանգության առումով: ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման կատարելագործման առումով մեր առաջարկությունները կնշենք ատենախոսության երրորդ գլխում:

⁶⁹ Каталог продукции, <http://www.vpk.gov.by/catalog/>

ԳԼՈՒԽ II. ՀՀ ՌԱԶՄԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐԻ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

2.1. ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման առկա վիճակը

Խորհրդային տարիներին ռազմարդյունաբերական համալիրը արտադրական ձեռնարկությունների, գիտահետազոտական և նախագծակոնստրուկտորական մասնագիտացված կազմակերպությունների մի համակարգ էր, որն իրականացնում էր սպառազինության, ռազմական տեխնիկայի և ռազմամթերքի, ռազմատեխնիկական միջոցների մշակման, արտադրության ու նորոգման պետական պատվերներ: Խորհրդային Հայաստանում ԽՍՀՄ արդյունաբերության զարգացման համատեքստում կառուցվեցին նորագույն սարքավորումներով համալրված արդյունաբերական բազմաթիվ գործարաններ և ձեռնարկություններ: Արդեն 1930-ական թթ. վերջին Հայաստանում առկա էր բազմաճյուղ արդյունաբերություն: Ինչպես ամբողջ ԽՍՀՄ-ում, այնպես էլ Խորհրդային Հայաստանում կարևորվում էր ժողտնտեսությունում ռազմապաշտպանական միջոցառումների իրականացման ռազմավարությունը: ՀԽՍՀ ռազմարդյունաբերական միջոցառումների ծրագիրը չէր առանձնացվում հանրապետության տնտեսության զարգացման ամբողջական ծրագրից, իսկ դրա իրականացումը լուրջ խթան հանդիսացավ Խորհրդային Հայաստանի հետագա զարգացման և պաշտպանունակության ամրապնդման համար⁷⁰:

Ռազմական նշանակության արտադրանքի, զենքի ու ռազմամթերքի թողարկմանը մասնակցում էին արդյունաբերության գրեթե բոլոր ճյուղերը⁷¹:

Ռազմարդյունաբերական ոլորտի աշխատանքներում ծանրակշիռ մասնակցու-

⁷⁰ Խաչատրյան Կ. Հ., Հայաստանը ԽՍՀՄ ռազմարդյունաբերական համալիրի համակարգում (1922–1991 թթ.), Պատմության ինստիտուտ, Է.00.01 «Հայոց պատմություն» մասնագիտությամբ պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման ավտենախոսության սեղմագիր, Երևան-2015, էջ 37:

⁷¹ Նույն տեղում, էջ 38:

թյուն ունեցավ հանրապետության գիտությունը: Հայկական ԽՍՀ Գիտությունների ակադեմիայի հիմնադրմամբ հայ գիտնականներն առավել հիմնարար աշխատանքներ ծավալեցին երկրի բնական պաշարների հայտնաբերման և արտադրության մեջ ներդնելու, ռազմարդյունաբերական ձեռնարկությունների առջև ծառացած արտադրական գործընթացների կատարելագործման և այլ խնդիրների լուծման ուղղությամբ: Հայաստանի գիտությունը մասնակից էր դառնում խորհրդային տիեզերական ծրագրին, որտեղ առանցքային տեղ էր գրավում ռազմական բաղադրիչը⁷²:

Խորհրդային ռազմարդյունաբերական ոլորտում ծանրակշիռ ներդրում ուներ Հայաստանի քիմիական արդյունաբերությունը:

Կարևորվում էր ռազմարդյունաբերական ոլորտի արդյունաբերական խոշոր ձեռնարկությունների մասնաճյուղերի և առանձին արտադրամասերի ստեղծումը հանրապետության տարբեր շրջաններում:

Սակայն Հայաստանի տարածքում գտնվող ոչ մի արտադրական ձեռնարկություն չէր թողարկում զենքի ու զինամթերքի, ռազմական տեխնիկայի և սպառազինության վերջնական արտադրանք: Դա խորհրդային ռազմարդյունաբերական համալիրի ընդգծված առանձնահատկություններից էր՝ ռազմական համակարգերի վերջնական ու ամբողջական արտադրանքի բացառումը ոչ միայն մեկ գործարանային համալիրի շրջանակներում, այլև միութենական մեկ հանրապետությունում, բացառությամբ Խորհրդային Ռուսաստանի: Կենտրոնական իշխանությունների նպատակը հստակ էր՝ որպեսզի ամբողջ երկիրը գտնվի տնտեսական սերտ ու փոխադարձ կոոպերատիվ կապերի մեջ, իսկ հանրապետությունները զերծ մնան ինքնաբավ միավորներ դառնալու հնարավորությունից⁷³:

1985–1991 թթ. «վերակառուցման» քաղաքականությունը բերեց ԽՍՀՄ ռազմարդյունաբերական համալիրի ամբողջական վերափոխմանը, սկսվեց ռազմական արդյունաբերության ոլորտի ձեռնարկությունների փոխարկումը քաղաքացիական արտադրության: Այդ ծրագրերում բացահայտ առաջնությունը տրվեց սպառողական ապրանքների

⁷² Խաչատրյան Կ. Հ., Հայաստանը ԽՍՀՄ ռազմարդյունաբերական համալիրի համակարգում (1922–1991 թթ.), Պատմության ինստիտուտ, Է.00.01 «Հայոց պատմություն» մասնագիտությամբ պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման արժեքախոսության սեղմագիր, Երևան-2015, էջ 38:

⁷³ Նույն տեղում, էջ 39–42:

և կենցաղային տեխնիկայի թողարկմանը: Սակայն միանգամայն մրցունակ լինելով ռազմարդյունաբերական արտադրանքի ոլորտում՝ խորհրդային ռազմարդյունաբերական համալիրը բոլորովին անմրցունակ գտնվեց բնակչության համար լայն սպառման ապրանքների արտադրման ոլորտում⁷⁴:

Խորհրդային Հայաստանում ռազմարդյունաբերության զարգացումը կարևոր խթան հանդիսացավ հանրապետության տնտեսության և արդյունաբերության զարգացման, սոցիալ-տնտեսական խնդիրների լուծման, բնակչության աճի և զբաղվածության ապահովման համար: Հանրապետության արտադրական բոլոր հզորությունների շուրջ 40%-ն այս կամ այն չափով սպասարկում էր խորհրդային ռազմական արդյունաբերությանը⁷⁵:

Անկախությունից հետո Հայաստանի Հանրապետությունում ընտրվեց շուկայական տնտեսության անցման արմատական ուղին: Տնտեսության ազատականացման ճիշտ ուղու ընտրությունը մեզանից պահանջում էր առավելագույնս հաշվի նստել հանրապետությունում ստեղծված առանձնահատուկ իրավիճակի հետ: Պետք էր տարբերել տնտեսությունը կառավարելու անկախությունը իր իսկ՝ տնտեսության անկախությունից: ԱՊՀ բոլոր նորանկախ հանրապետություններում տնտեսական վերափոխումների բնույթը պայմանավորող հիմնական գործոններն էին տնտեսության կառուցվածքը, ռեսուրսապահովվածությունը⁷⁶ և կախվածությունը «կենտրոնից»:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը տնտեսական վերափոխումները սկսեց արտադրության մեջ կտրուկ կրճատելով իր դերը և գերակշռող դարձնելով մասնավորի դերը, դրանով իսկ ձգտելով ավելի խթանել տնտեսական զարգացումը:

Հայաստանի Հանրապետության տնտեսությունը, սկզբնական շրջանում՝ մինչև 1993 թվականը, ընթանում էր արմատական ուղիով, իսկ հետագայում վերափոխումները ըստ էության դանդաղեցին: Սկզբնական փուլը չունեցավ իր տրամաբանական զարգացումը, որի պատճառն այն էր, որ տնտեսական կարգավորման կառույցների

⁷⁴ Խաչատրյան Կ. Հ., Հայաստանը ԽՍՀՄ ռազմարդյունաբերական համալիրի համակարգում (1922–1991 թթ.), Պատմության ինստիտուտ, Է.00.01 «Հայոց պատմություն» մասնագիտությամբ պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման արեւնախոսության սեղմագիր, Երևան-2015, էջ 42:

⁷⁵ Նույն տեղում, էջ 43:

⁷⁶ Վերափոխումները անցումային երկրների տնտեսություններում /Ս. Դավոյան, Ա. Մարկոսյան, Հ. Սարգսյան, Եր. , Տիգրան Մեծ, 2003թ. , էջ 206:

կազմալուծումից հետո առաջացած վակուումը չլցվեց նորաստեղծ հարաբերություններին համապատասխան տնտեսական կառույցներով և չամրագրվեց իրատեսական ծրագրերով⁷⁷ (օրինակ Պետ. Պլանը):

Մի խոսքով, արտադրության միջոցների ապապետականացումը ժամանակացույցային առումով չէր ուղեկցվում ենթակառուցվածքների ներդաշնակ ապապետականացմամբ: Ընկերությունների ապապետականացումից հետո խզվեցին կապերը պետական մատակարարման մարմինների հետ, որոնք, պետական կարգավիճակով, դեռ գոյություն ունեին:

Կառավարման ու կառուցվածքային ձևափոխումների ասպարեզում դրսևորվեց անիրազեկություն ու ծայրահեղականություն, որոնք չէին կարող իրենց զգացնել չտալ և, որպես հետևանք՝ առաջ չբերել հանրապետության տնտեսության փլուզման⁷⁸:

Մասնավորեցման սխալների հետ կապված՝ նշված ճյուղերը հայտնվեցին խոր ճգնաժամի մեջ: Արդյունաբերության ոլորտում սեփականաշնորհումը սկսվեց փուլ առ փուլ: Սկզբում կիրառվեց 20%-ի չափով անհատույց սեփականաշնորհումը՝ ստեղծելով փակ և բաց բաժնետիրական ընկերություններ, և սեփականատերեր դարձան ձեռնարկության կոլեկտիվի անդամները, որը դրական տարբերակ էր: Սակայն, Արդյունաբերության նախարարության հաստատած մեթոդիկան զերծ չէր մի շարք թերություններից, որոնցից հանգուցայինը նյութական արժեքների գնահատման կարգն էր: Վերջինները գնահատվում էին մնացորդային արժեքով: Քանի որ էլեկտրատեխնիկական ձեռնարկությունները շահագործման են հանձնվել 1940-60թթ. ժամանակահատվածում, բոլոր տեսակի հիմնական միջոցները հիմնականում սպառել էին իրենց ծառայության ժամկետը, իսկ նոր գործարանների կամ նոր արտադրամասերի և հիմնական միջոցների շահագործման ժամկետների տեսակարար կշիռը չէր անցնում 10-15%-ից, հետևաբար հիմնական միջոցների գնահատումը մնացորդային արժեքով անընդունելի էր: Արդյունքում՝ ձեռնարկությունների ընդհանուր արժեքները չնչին գումարներ էին կազմում: Այդ ձեռնարկությունների սեփականատերերի գործունեությունը եղավ արտադրության միջոցների մի մասի վերավաճառքով վերականգնել ներդրված կապիտալը, իսկ

⁷⁷ Վերափոխումները անցումային երկրների տնտեսություններում /Ս. Դավոյան, Ա. Մարկոսյան, Հ. Սարգսյան, Եր., Տիգրան Մեծ, 2003թ., էջ 207:

⁷⁸ Նույն տեղում, էջ 208:

մյուս մասը օգտագործել ոչ նշանակության, որը արդյունաբերության զարգացման ծրագրի բացակայության հետևանք էր: Շատ սեփականատերեր չէին կողմնորոշվում գործունեության նոր ոլորտի ընտրության հարցում և ընդունում էին որոշումներ տվյալ պահի իրավիճակից ելնելով:

Ուսումնասիրելով մասնավորեցման գործընթացը մեր հանրապետությունում՝ նկատում ենք, որ մասնավորեցումը չուղեկցվեց ձեռնարկատիրական գործունեության պետական աջակցության քաղաքականությամբ, ձեռնարկատերերը մասնավորեցումից հետո միայնակ մնացին շուկայական անցումային դժվարությունների առջև: Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ վերընշված իրավիճակը կրում էր նաև օբյեկտիվ բնույթ, քանի որ անկախացումից հետո երկրների ձեռնարկությունների միջև կապերը խզվեցին:

Ռազմարդյունաբերության կայացման գործընթացը դյուրին չէր և ընթանում էր ԽՍՀՄ փլուզման բարդ քաղաքական, ի վերջո ռազմական կոնֆլիկտի վերածված, հակամարտության պայմաններում, դրա համար չունենալով անհրաժեշտ ժամանակ և փորձառություն:

Մինչ այժմ ռազմարդյունաբերության կայացման գործընթացը անցել է հետևյալ ճանապարհը՝

1991թ. հոկտեմբերի 16-ին ՀՀ կառավարությունում ստեղծվել է ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովը և կայացել է առաջին նիստը⁷⁹:

1991թ. նոյեմբերին, Էկոնոմիկայի պետական կոմիտեի, հետազայում Էկոնոմիկայի նախարարություն զորահավաքային աշխատանքների բաժնում ստեղծվել է ռազմարդյունաբերական համալիրի հարցերով զբաղվող խումբը:

1992թ. մայիսին սպառազինության վարչության կազմում ստեղծվել է ռազմարդյունաբերական բաժինը⁸⁰:

1992թ. ՀՀ արդյունաբերական նախարարության կազմում ստեղծվել է հատուկ ծրագրերի վարչությունը:

1993թ. ՀՀ Նախագահի օգոստոսի 4-ի ՆՀ-243 հրամանագրով հաստատվել է ՌԱ հանձնաժողովի կանոնադրությունը: Հանձնաժողովի նախագահը ի պաշտոնե ՀՀ

⁷⁹ Վարչության գործունեության մասին, <http://www.mil.am/hy/pn/317/18/131/p/about>

⁸⁰ Նույն տեղում

վարչապետն էր:

Հանձնաժողովն ուներ իրեն կից գիտատեխնիկական խորհուրդ, որի նախագահը ՀՀ գիտության և կրթության նախարարն էր:

1993թ. հունիսին ՊՆ-ի կազմում ստեղծվեց ռազմարդյունաբերական վարչությունը և լուծարվեց սպառազինության վարչության կազմում ստեղծված ռազմարդյունաբերական բաժինը⁸¹:

1994թ. ապրիլին ՊՆ-ի կազմում ստեղծվեց գիտատեխնիկական վարչությունը և 1997թ. լուծարվեց:

1998թ. հունվարին ստեղծվեց ՀՀ կառավարությանն առընթեր ռազմատնտեսական ծրագրերի վարչությունը:

2001թ. ՊՆ-ի կազմում ստեղծվել է գիտատեխնիկական ինֆորմացիոն բաժինը, որը լուծարվել է 2009թ.:

2001թ. ՀՀ Նախագահի օգոստոսի 21-ի ՆՀ-924 հրամանագրով ուժը կորցրած ճանաչվեց 1993թ. օգոստոսի 4-ի ՆՀ-243 հրամանագիրը, որից հետո դադարեց գործել ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովը, և ռազմարդյունաբերական ոլորտում ռազմատեխնիկական քաղաքականությունը վերապահվեց ՀՀ պաշտպանության նախարարությանն՝ ի դեմս պաշտպանության նախարարի:

2002թ. լուծարվեց ՀՀ կառավարությանն առընթեր ռազմատնտեսական ծրագրերի վարչությունը և անցավ ՀՀ արդյունաբերության և առևտրի նախարարության ենթակայության տակ:

2016թ. կազմավորվեց ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեն:

Ռազմարդյունաբերական համալիրի կայացման գործընթացը կարող ենք բաժանել նաև ըստ փուլերի՝

1. Արցախյան պատերազմի տարիներ՝ մինչև 1994թ.

1991թ. հոկտեմբերի 16-ին ՀՀ կառավարությունում կայացել է ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի առաջին նիստը, որում հաստատվել է հանձնաժողովի կազմը և գործառույթները: Ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի նախագահը ի պաշտոնե ՀՀ վարչապետն էր:

⁸¹ Աղբյուրը՝ ՀՀ ՊՆ ՌԱՊԿ արխիվ

Հանձնաժողովի նիստերում հիմնականում ձևավորվում էր պաշտպանական նշանակության արտադրանքների պետական պատվերները, միաժամանակ քննարկվում էին տնտեսավարող սուբյեկտներից, կազմակերպություններից և անհատներից ստացված առաջարկությունները, որոնց հիման վրա Պաշտպանության նախարարության հետ կնքվում էին ուղղակի պայմանագրեր:

Հանրապետության ինժեներատեխնիկական անձնակազմի և բարձր նեղ մասնագիտական մակարդակ ունեցող մասնագետների միջոցով հիմնականում իրականացվել է սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի վերականգնման, վերանորոգման և պահպանման խնդիրներ: Անհատներ և որոշ ընկերություններ տարերայնորեն սկսեցին զենքի և զինամթերքի ստեղծման և արտադրության աշխատանքներ:

Կարելի է ասել, որ այդ տարիները հիմնականում խանդավառության և ինքնազուհության ժամանակահատված էին և ամեն ինչ արվում էր մեր ազատամարտիկներին օգնելու համար:

2. Հետպատերազմյան տարիներ՝ մինչև 2001թ.

ՀՀ Կառավարությունում գործում էր ինչպես Ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովը, այնպես էլ նրան կից գիտատեխնիկական խորհուրդը, որի նախագահը ՀՀ գիտության և կրթության նախարարն էր: Խորհրդի նիստերում որոշվում և հանձնաժողովի քննարկմանն էր ներկայացվում գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների կատարման հնարավորությունները և նպատակահարմարությունը: Հանձնաժողովի նիստում, որի կազմում ընդգրկված էին բոլոր ուժային, ՀՀ ֆինանսների, էկոնոմիկայի և արդյունաբերության նախարարները, քննարկվում և սահմանված կարգով ՀՀ կառավարության հաստատմանն էր ներկայացվում պետպատվերով ԳՀՓԿԱ-ի, և սերիական արտադրության աշխատանքների ցանկը՝ ելնելով բարդ ռազմաքաղաքական իրավիճակից:

Պաշտպանական նշանակության ապրանքների պետական պատվերի ձևավորումը և ռազմարդյունաբերական ոլորտում ռազմատեխնիկական քաղաքականությունը կատարվում էր ռազմատնտեսական ծրագրերի վարչության կողմից: Այդ ժամանակ ԳՀՓԿԱ-ի մասով պայմանագրերը կնքվում էին ամեն տարի, ֆինանսավորումը կատարվում էր եռամսյակային կտրվածքով ընկերություններից համապատասխան

հաշվետվություններ ստանալուց հետո:

3. 2001-ից մինչև 2010թ.

Դադարեց գործել ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովը և ռազմատեխնիկական քաղաքականությունը վերապահվեց ՀՀ պաշտպանության նախարարությանն՝ ի դեմս պաշտպանության նախարարի: ՀՀ պաշտպանության նախարարն՝ ի դեմս ռազմարդյունաբերական վարչության սկսեց իրականացնել այնպիսի ռազմատեխնիկական քաղաքականություն, որի նպատակն էր հնարավորինս մարտունակ վիճակում պահել առկա Ս և ՌՏ-ն և հնարավորության դեպքում այն արդիականացնել:

Այսպիսի ռազմատեխնիկական քաղաքականության իրականացման համար հարկավոր էր՝

- ՀՀ ընկերությունների հնարավորությունների սահմաններում օպերատիվ ձևով իրականացնել վերանորոգման, վերականգնման և սպասարկման աշխատանքներ, կազմակերպել զինամթերքի և որոշ տիպերի ռազմական տեխնիկայի սերիական արտադրություն,

- Ս և ՌՏ արդիականացման համար կատարել հատուկ գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքներ,

- որոշ ընկերությունների պետական բաժնեմասի կառավարման իրավունքը վերապահել ՀՀ ՊՆ-ին:

Ռազմարդյունաբերական վարչությունը պետական բյուջեով նախատեսված ֆինանսական միջոցների սահմաններում սկսեց իրականացնել այդ աշխատանքները, որի արդյունքում ձևավորվեց պետական և մասնավոր ձեռնարկությունների ցանկ, որոնք ժամանակի ընթացքում կրելով որոշակի փոփոխություններ, առ այսօր կատարում են ռազմարդյունաբերական հիմնական պատվերները: Ռազմարդյունաբերական պատվերներ կատարելու ընթացքում ընկերությունների առջև միաժամանակ խնդիր է դրվում սերիական արտադրության, նորոգման, վերականգնման և սպասարկման աշխատանքների կատարման համար մշակել բոլոր անհրաժեշտ փաստաթղթերը:

Տվյալ ժամանակահատվածի առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ՝

- ՀՀ Կառավարության որոշումներով ռազմական պատվեր կատարող պետական ընկերությունների պետական բաժնեմասի կառավարման իրավունքը վերապահվեց

պաշտպանության նախարարությանը, նպատակ ունենալով դրա շնորհիվ կատարել հիմնական ռազմական պատվերներ,

- ԳՀՓԿԱ կատարելու նպատակով ՀՀ պետական բյուջեում Կրթության և Գիտության նախարարությանը նախատեսվեց առանձին հոդված՝ ՊՆ կողմից ինքնուրույն գիտատեխնիկական քաղաքականություն վարելու համար:

- ԳՀՓԿԱ և ներհանրապետական գնումների պետական պատվերների ցանկը ձևավորվում և սահմանված կարգով ՀՀ կառավարության հաստատմանն էր ներկայացվում ՊՆ-ի կողմից:

4. Բարեփոխումների փուլ՝ 2010-ից մինչ այժմ: Այս փուլի մասին մանրամասն կխոսենք ատենախոսության երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում:

Ներկայումս ձևավորվել են ՊՆ պատվեր կատարող ընկերություններ՝ պետական և մասնավոր սեփականության հիմքի վրա:

Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ ձեռնարկությունների արտադրական և գիտատեխնիկական ներուժի օգտագործումը տարեկան կտրվածքով կազմում է միջինը 50-60%: Ձեռնարկությունների գրեթե 90%-ը կատարում է միայն ռազմական պատվեր: Դա պայմանավորված է նրանով, որ վերջին 25 տարիների ընթացքում ներդրումներ չեն կատարվել և չեն թարմացվել արտադրության միջոցները, իսկ նախկին արտադրանքը կորցրել է սպառողական հատկությունները:

Ռազմական արտադրանքի գրեթե 100%-ը առաքվում է սեփական զինված ուժերին: Ըստ սեփականության ձևի, 2017թ. դրությամբ ՊՆ պատվեր կատարող ընկերությունների ընդհանուր քանակից 50%-ից ավելի պետական բաժնեմաս ունեցողները կազմում են մոտ 20%-ը, իսկ մնացածը մասնավոր ընկերություններ են: Պետական բաժնեմասով ձեռնարկությունների գործունեությունը հիմնված է միայն պետական պատվերների ֆինանսական միջոցների վրա և գրեթե բացակայում են այլ ֆինանսական հոսքերը, արդյունավետ չի գործում կառավարման վարչական ապարատը, ցածր է շահութաբերությունը:

Ձեռնարկությունների տեխնոլոգիական սարքավորումները գրեթե ամբողջությամբ ֆիզիկապես և բարոյապես մաշվել ու արգելակում են գիտատեխնիկական առաջընթացը՝ հատկապես գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքներ:

րի ոլորտում: Միևնույն ժամանակ այն բավարար է ԽՍՀՄ ժամանակների արտադրության սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի նորոգման աշխատանքների կատարման համար: Առկա է ընկերությունների տեխնիկական վերագինման խնդիր:

Պետական պատվեր կատարող հիմնական ձեռնարկությունների համար պետական պատվերը որոշակի ժամանակահատվածում ապահովում է նրանց նորմալ գործունեությունը, սակայն այդ պատվերների կրճատման դեպքում ձեռնարկությունը «մտնում» է սնանկացման գործընթաց: Սա իր հետևանքներն է ունենում նաև նրա կողմից արտադրված և շահագործման մեջ գտնվող արտադրատեսակների հետագա սպասարկման և նորոգման գործընթացի վրա:

Ձեռնարկությունների միջև բացակայում է համագործակցությունը, որը բերում է աշխատանքների որոշ մասերի կրկնության մի քանի կատարողների կողմից, չի գործում արտադրական կոոպերացիան:

Ներքին շուկայում հումքի, նյութերի և կոմպլեկտավորող մասերի սեփական արտադրանքը բացակայում է, ուստի ռազմարդյունաբերական համալիրի ինքնուրույն զարգացումը կախվածության մեջ է արտերկրի մատակարարներից (արտադրողներից):

Չհամակարգված քաղաքականության պատճառով ոլորտում չկա երկակի նշանակության արտադրանք:

«ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգի⁸²» 3-րդ գլխում արտացոլված է ՀՀ ռազմարդյունաբերության համակարգի վիճակը՝

«9. Ռազմարդյունաբերության համակարգի գործունեության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ՝

1) Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության վերակազմավորումն իրականացվել է առանց ռազմարդյունաբերության քաղաքականության,

2) ռազմարդյունաբերության համակարգի կայացումն ընթացել է ռազմավարական մոտեցումների մշտապես ուղեկցվող փոփոխություններով,

3) պաշտպանական պետական պատվերներ կատարող կազմակերպությունները գոյատևել և պահպանել են իրենց ներուժը հիմնականում Հայաստանի Հանրապետու-

⁸² ՀՀ Նախագահի կարգադրությունը ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգը հաստատելու մասին, ՆԿ-231-Ն, 2011թ.

թյան պաշտպանության նախարարության կողմից իջեցվող պատվերների իրականացման շնորհիվ, որոնց ընդհանուր ծավալում քաղաքացիական նշանակության արտադրությունը կրել է խորհրդանշական բնույթ,

4) ռազմարդյունաբերության համակարգի զարգացումն ընթացել է հեռամետ քաղաքականության և ռազմավարական մոտեցումների բացակայության, կառուցվածքային և գործառնական ռեսուրսների սղության պայմաններում:

10. Ընդհանուր առմամբ ռազմարդյունաբերական համակարգը բնութագրվել է հետևյալով՝

1) չեն ստեղծվել ռազմարդյունաբերական հանձնաժողով և նրան կից, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարության համակարգում գործող գիտատեխնիկական խորհուրդներ և վերջինիս աշխատանքային գործառույթներն իրականացնող համապատասխան ստորաբաժանում (ռազմատեխնիկական բաժին),

2) չեն գործել պետական և մասնավոր սեկտորների միջև փոխհարաբերությունները կարգավորող արդյունավետ ընթացակարգեր, որոնք կապահովեին ռազմական անվտանգությունը և զուգահեռաբար նաև սոցիալական պաշտպանվածության խնդիրների իրականացումը,

3) Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարությունը հանդես է եկել որպես պատվիրատու՝ միանվագ գնորդի կարգավիճակով, ինչը թույլ չի տվել հետևողական և հեռամետ քաղաքականություն ձևավորել և իրականացնել գնումների գործընթացում,

4) բավարար ծավալով և պահանջված ուղղություններով չեն իրականացվել հիմնարար գիտահետազոտական աշխատանքներ,

5) ռազմատեխնիկական համագործակցությունն այլ պետությունների հետ հիմնականում իրականացվել է միաբևեռ սկզբունքով,

6) սպառազինություն և ռազմական տեխնիկայի (ՍՌՏ) և ռազմական տեխնիկայի ունեցվածքի (ՌՏՈՒ) նոր նմուշների մշակման և ձեռքբերման ժամանակ չի իրականացվել վերջիններիս մշակման, արտադրության, շահագործման և օգտահանման ֆինանսական գնահատականը,

7) ռազմական ոլորտում գիտահետազոտական աշխատանքներ իրականացնող կառույցի բացակայության հետևանքով չեն իրականացվել ՍՌՏ-ի և ՌՏՈՒ-ի նոր նմուշների ստեղծման համար անհրաժեշտ համալիր մարտավարատեխնիկական առաջադրանքների և ելակետային տվյալների մշակումներ, ՍՌՏ-ի և ՌՏՈՒ-ի տեխնիկատնտեսական ցուցանիշների վերլուծություններ,

8) բավարար չավով չեն իրականացվել դասախոսական և ուսանողական գիտական ներուժի արդյունավետ օգտագործմանն ուղղված միջոցառումներ,

9) նախկինում զորահավաքային նախապատրաստության և զորահավաքային առաջադրանքները կատարող կազմակերպությունների մասնավորեցման ընթացքում փոփոխվել է դրանց գործունեության ուղղությունը, իսկ որոշ կազմակերպություններ ընդհանրապես լուծարվել են: Գործող կազմակերպություններում զորահավաքային մարմիններ չեն ստեղծվել, իսկ ռազմական դրության աշխատանքային ռեժիմի բերման միջոցառումները, զորահավաքային նախապատրաստության և զորահավաքային առաջադրանքների պլանները կատարվել են ոչ բավարար»:

Հայեցակարգում վերոնշյալին կարող ենք ավելացնել նաև, որ՝

1. ռազմական պատվերներ կատարող ընկերությունները հիմնականում, անկախ իրենց սեփականության ձևից, ամբողջությամբ կախվածության մեջ են գտնվել ՀՀ ՊՆ-ից, որը պայմանավորված է եղել նրանց կողմից զուտ ռազմական պատվերներ կատարելու հանգամանքով: Այդ կախվածությունը ժամանակի ընթացքում վերաճել է երկուստեք կախվածության, այսինքն պետությունը, հաճախ ստիպված է եղել համակերպվել ձեռնարկությունների՝ մատակարարված արտադրանքի կամ իրականացրած աշխատանքների որակի սեփական չափորոշիչների և առաքման սեփական ժամանակացույցերի հետ, որոնք երբեմն ամբողջությամբ չեն համապատասխանել պայմանագրերում ամրագրված դրույթներին: Բացի դրանից, հանդիսանալով մենաշնորհի որոշակի ոլորտում, ձեռնարկությունը լուծարման դեպքում վտանգի է ենթարկում պետության ռազմական անվտանգությունը,

2. պաշտպանության նախարարությունը հանդես է եկել որպես պատվիրատու, սակայն միանգամյա գնորդի կարգավիճակով, ելնելով զուտ տվյալ պահի ՍՌՏ անհրաժեշտությունից, ընկերությունների հետ պայմանագրերը կնքվել են մեկ տարով, քանի

որ ՀՀ պետական բյուջեն հաստատվում է մեկ տարով: Պլանավորումը կատարվել է՝ սպառազինության պետական պատվերի բացակայության պայմաններում, տվյալ պահի ՍՌՏ անհրաժեշտության տրամաբանությամբ:

3. սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի նոր նմուշների մշակման և ձեռքբերման ժամանակ չի իրականացվել արտադրատեսակի կենսապարբերաշրջանի գնահատվարկ, փոխարենը հաշվարկվել են միայն սկզբնական ձեռքբերման ծախսերը:

Ակնհայտ է, որ այսպիսի իրողություններով ամբողջովին հնարավոր չէ ռազմարդյունաբերության համակարգի զարգացվածության ցանկալի մակարդակի ապահովում:

Ամփոփելով, կարող ենք նշել, որ ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի ընկերությունները, հիմնականում ունեն զարգացման հետևյալ խնդիրները՝

- անհրաժեշտ ֆինանսական, արտադրական և աշխատանքային ռեսուրսների անբավարարությունը ոչ միայն զարգացման, այլ նաև շատ դեպքերում նույնիսկ արդյունաբերական համալիրի և գիտատեխնիկական ներուժի պահպանման համար,

- աշխատավարձերի մակարդակների ոչ մրցունակ լինելը, և որպես հետևանք, բարձր որակավորված կադրերի վերարտադրության փաստացի ոչ բավարար լինելը:

Ընկերությունները ինքնուրույն չեն կարողանում ամբողջովին ապահովել պատվերների բավարար ծավալը իրենց անընդհատ կայուն գործունեության ապահովման համար:

Դրա հետ մեկտեղ գոյություն ունեն ճգնաժամային իրավիճակից դուրս գալու ձգձգման մի շարք սուբյեկտիվ գործոններ: Հիմնականներից մեկը «տնտեսական մարդու» մոդելի ռացիոնալության վարքագծի հայեցակարգի ստեղծման դաշտի բացակայության արդյունքն է, ինչի հետևանքով տեղի է ունենում կազմակերպության ֆինանսական հոսքերի սխալ կառավարումը, ոչ արտադրական ծախսերի անհիմն մեծությունը, աշխատակիցների անհիմն մեծ քանակությունը, ինչպես նաև ժամանակակից միջազգային չափանիշներին համապատասխան կառավարիչների բացակայությունը, և այլն:

ՌԱՀ-ի կառավարման համակարգը դեռևս չունի արդյունավետության բարձրացման, շուկայական կարգավորման մեխանիզմների լայնածավալ կիրառման և արտադրության աճի խթանման, վերջնական արդյունքի ստացման տեսանկյունից ավելի հե-

ռանկարային ուղղություններում ռեսուրսների կենտրոնացման, պահանջվող ներդրումների ներգրավման հարցերի լուծման համար հստակ ուղղվածություն: Պետությունը փաստացի կառավարում է միայն բիզնեսը՝ պետական պատվերով արտադրվող ապրանքների արտադրությունը: Նպատակաուղղված կառավարչական որոշումների ոլորտից դուրս են մնում նորարարական ներուժի ավելի ամբողջական իրացման, նոր իրացման շուկաների դուրս գալու, ծախսումների նվազեցման, պետական միջոցների օգտագործման արդյունավետության, ընկերությունների ներդրումային գրավչության բարձրացման խնդիրները:

Ընկերությունների մեծ մասի մոտ պահանջվում է կառավարման համակարգի արմատական վերակառուցում: Այդ ընկերություններում բացակայում է հստակ, զարգացման տնտեսապես հիմնավորված ռազմավարությունը, հնացել են բիզնեսի, արտադրության, ֆինանսական հոսքերի, մարքեթինգի, անձնակազմի կառավարման կառուցակարգերը: Նյութական համալիրը օգտագործվում է ծայրահեղ անարդյունավետ: Միավոր արտադրանքի արտադրության ծախսումները շատ են, ինչը շուկայում ապրանքը դարձնում է ոչ մրցունակ: Պետությունից ստացվող ֆինանսական միջոցները ուղղվում են ոչ թե արդյունավետության բարձրացմանը, այլ չհիմնավորված բարձր ծախսերի փոխհատուցմանը:

ՀՀ ռազմարդյունաբերության ոլորտի բարեփոխումները սկսվել են ՀՀ Նախագահի կողմից 2010թ. մարտի 30-ին հաստատված «ՀՀ պաշտպանական բարեփոխումների 2010-2015թթ. պետական ծրագրով», համաձայն որի ՀՀ պաշտպանության նախարարության ռազմարդյունաբերական վարչությունում մշակվել է «ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգ»-ը և հաստատվել է ՀՀ նախագահի 2011թ. դեկտեմբերի 29-ի №ՆԿ-231-ն հրամանագրով:

Հայեցակարգով ամրագրվեց, որ ռազմական անվտանգության ապահովումը Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության հիմնական առաջնահերթություններից է, որի իրականացման գործում վճռորոշ դեր ու նշանակություն ունի Հայաստանի Հանրապետության ռազմական արդյունաբերության համակարգը: Ռազմարդյունաբերության զարգացման աստիճանով է նաև առավելապես պայմանավորված Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանական ներուժն ու տարածաշրջանային և մի-

ջազգային զարգացումներում նրա կողմից իրականացվող քաղաքականության ազդեցիկությունն ու կշիռը: Հայեցակարգը նպատակաուղղված է Հայաստանի Հանրապետության ռազմական արդյունաբերության համակարգային բարեփոխումների իրականացմանը, զարգացման ուղղությունների նախանշմանն ու ապագա կառուցվածքի կատարելագործմանը: Հայեցակարգը ռազմական անվտանգության ապահովման, զորահավաքային նախապատրաստության (խաղաղ ժամանակ) և զորահավաքի (ռազմական դրության ժամանակ) պահանջմունքների բավարարման ռազմարդյունաբերական հիմունքները ներառող պաշտոնական մոտեցումների համախումբ է: Հայեցակարգը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարության և ռազմական դոկտրինին համապատասխան ռազմարդյունաբերական զարգացման քաղաքականության ուղղությունները և զորահավաքային առաջադրանք ունեցող կազմակերպությունների զորահավաքային նախապատրաստության ու զորահավաքի հիմնադրույթները և ուղեցույց է պետական կառավարման մարմինների համար՝ ռազմարդյունաբերության ապահովմանն ու զարգացմանն ուղղված գործունեության համակարգման գործում: Հայեցակարգը նախանշում է ռազմարդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման ուղղությունները՝ արդյունաբերական ոլորտի ընդհանուր բարեփոխումներին և զարգացմանը զուգընթաց՝ օգտագործելով նաև միջազգային ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական համագործակցության հնարավորությունները:

Հայեցակարգով ամրագրվեց ռազմարդյունաբերության կարևորագույն դերը Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության համակարգում:

Որպես հայեցակարգի նպատակ ամրագրվեց այնպիսի համակարգի ստեղծումն ու կայացումը, որը կապահովի համապատասխան թվաքանակի և որակի սպառազինությունով և ռազմական տեխնիկայով, ինչպես նաև ռազմական տեխնիկայի ունեցվածքով ՀՀ ՋՈՒ և այլ զորքերի հագեցումը՝ երկրի ռազմական երաշխավորված անվտանգության ապահովման տեսանկյունից:

Որպես ռազմարդյունաբերության համակարգի զարգացման գերակա ուղղություններ սահմանվեցին՝ գոյություն ունեցող ՍՌՏ-ի և ՌՏՈՒ-ի նորոգման համար անհրաժեշտ հզորությունների ստեղծումը, պահպանումը և զարգացումը, արդիականացումը,

ռազմական քիմիայի արտադրական ներուժի վերականգնումն ու զարգացումը, անհրաժեշտ որակի և քանակի ՍՌՏ-ի և ՌՏՈՒ-ի նոր տեսակների ստեղծումը և արտադրությունը, և այլն:

Հայեցակարգում նշվեցին նաև ռազմարդյունաբերության կայացման և զարգացման ուղիները՝ արդյունաբերական և գիտական առկա հնարավորությունների առավելագույնս օգտագործումը և նոր հնարավորությունների ստեղծումը, օտարերկրյա ներդրողների ներգրավումն ու նրանց, ինչպես նաև տեղական ներդրողների նկատմամբ համապատասխան արտոնությունների և մեխանիզմների սահմանումը, ոլորտի կազմակերպությունների (անկախ կազմակերպական-իրավական ձևից) տնտեսական գործունեության խթանման մեխանիզմների ընդունումն ու իրականացումը, ռազմարդյունաբերության հիմնական ճյուղերի արդյունավետ կառավարման համակարգի ստեղծման և անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցներով ու նյութատեխնիկական պաշարներով ապահովման, դրանց օգտագործման, մատակարարման արդյունավետ պլանավորման և կառավարման գործում ռազմարդյունաբերության ոլորտի կազմակերպությունների գործունեության կորպորատիվ կառավարման և քարտազման համակարգերի ներդրումը, Հայաստանի Հանրապետությունում արտադրվող և օտարերկրյա պետություններից ձեռք բերվող ՍՌՏ-ի և ՌՏՈՒ-ի ծավալների հարաբերակցության օպտիմալացումը, ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական համագործակցության բազմազանեցման (դիվերսիֆիկացիայի) ապահովումը, նպատակային գիտահետազոտական աշխատանքների իրականացումը, անհրաժեշտ նյութատեխնիկական բազայի ստեղծման և զարգացման ծրագրերի մշակումը ու իրականացումը, ռազմական դրության ժամանակ արդյունաբերության ոլորտի զորահավաքային ծավալման առաջադրանքների կատարումը, գիտական ներդրումային ծրագրերի մշակումը, ընդունումն ու իրականացումը, ինչպես նաև գիտատեխնիկական կադրերի նախապատրաստման պետական պատվերի ձևավորումը, ոլորտի կազմակերպությունների արտադրանքի ընդհանուր ծավալում քաղաքացիական նշանակության արտադրանքի տեսակարար կշռի աստիճանական մեծացումը, ռազմարդյունաբերության համակարգն ըստ ուղղու-

թյունների պատասխանատու մասնագետներով համալրելը, և այլն⁸³:

Հայեցակարգի դրույթներն իրականացնելու համար մշակվեց և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2012 թվականի ապրիլի 12-ի № 443-Ն որոշմամբ ընդունվեց «Հայաստանի Հանրապետության ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգից բխող միջոցառումների ծրագիրը⁸⁴»: Ստորև կքննարկենք հիմնական միջոցառումները և դրանց իրականացման արդյունքները:

1. «ՀՀ ռազմական արդյունաբերական համալիրի 2012-2015 թվականների զարգացման պետական ծրագիրը հաստատելու մասին» ՀՀ Նախագահի հրամանագրի նախագծի մշակում և ներկայացում:

ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերական վարչության կողմից մշակվեց սույն հրամանագրի նախագիծը, սակայն ՀՀ կառավարության 2013թ. օգոստոսի 8-ի № 852-Ն որոշմամբ⁸⁵ ընդունվեց մշակել և սահմանված կարգով ՀՀ կառավարություն ներկայացնել «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծ, որով կկարգավորվեր նաև ՌԱՀ-ի զարգացման պետական ծրագրերի մշակումը, ընդունումն ու կատարումը:

2. Կազմակերպությունների՝ ՍՌՏ-ի զորահավաքային նախապատրաստության և զորահավաքային առաջադրանքների լրամշակում՝ զորահավաքային առաջադրանք ունեցող կազմակերպությունների հետ համապատասխան պայմանագրերի կնքում, զորահավաքային առաջադրանքներ ունեցող կազմակերպությունների հետ զորահավաքային նախապատրաստության իրականացման և ռազմական դրության աշխատանքային ռեժիմի բերման պլանների մշակում, զորահավաքային առաջադրանք ունեցող կազմակերպությունների զորահավաքային նախապատրաստության պլաններում ընդգրկվող կապիտալ նորոգման ենթակա արտադրական և պահեստային տարածքների ցանկի և զորահավաքային հզորությունների ճշգրտում, զորահավաքային առաջադրանքների կատարման համար անհրաժեշտ նյութատեխնիկական բազայի ստեղծում:

⁸³ ՀՀ Նախագահի կարգադրությունը ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգը հաստատելու մասին, ՆԿ-231-Ն, 2011թ.

⁸⁴ ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգից բխող միջոցառումների ծրագիրը հաստատելու մասին, № 443-Ն, 2012թ.

⁸⁵ ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ Կառավարության 2012 թվականի ապրիլի 12-ի № 443-Ն որոշման մեջ փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին, № 852-Ն, 2013թ.

Սույն միջոցառման կատարման շրջանակներում ընդունվել են ՀՀ կառավարության որոշումներ՝ ՀՀ-ում արտադրվող ՍՌՏ-ի զորահավաքային պահանջարկի և առաջադրանքների վերաբերյալ, ՍՌՏ-ի ՀՀ-ում արտադրվելիք, զորահավաքային պահուստում կուտակման ենթակա պահեստամասերի վերաբերյալ:

3. Ռազմարդյունաբերության ոլորտում միասնական նորմատիվ իրավական ակտերի բազայի ստեղծում՝ ռազմարդյունաբերության աշխատանքները համակարգող նորմատիվ իրավական ակտերի ցանկի մշակում, ռազմարդյունաբերության աշխատանքները համակարգող նորմատիվ իրավական ակտերի մշակում և սահմանված կարգով ներկայացում:

Այս միջոցառման իրականացման արդյունքում մշակվել և ՀՀ ազգային ժողովի կողմից 2015թ. մարտի 25-ին ընդունվել է «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքը⁸⁶:

4. Ռազմարդյունաբերության ոլորտում միասնական նորմատիվ տեխնիկական ակտերի բազայի ստեղծում՝ ռազմարդյունաբերության աշխատանքները համակարգող նորմատիվ տեխնիկական ակտերի ցանկի մշակում, ռազմարդյունաբերության աշխատանքները համակարգող նորմատիվ տեխնիկական ակտերի մշակում և սահմանված կարգով ներկայացում:

Միջոցառման իրականացման նպատակով մշակվել է ռազմարդյունաբերության աշխատանքները համակարգող նորմատիվ տեխնիկական ակտերի ցանկը, որը հաստատվել է ՀՀ կառավարության 2012թ. հոկտեմբերի 10-ի №1291-Ն որոշմամբ⁸⁷: Նորմատիվ տեխնիկական ակտերի մշակման ծրագիրը հաստատվել է ՀՀ կառավարության 14.11.2013թ. №1255-Ա որոշմամբ⁸⁸: 2017թ. դրությամբ Ստանդարտների ազգային ինստիտուտի հետ համատեղ մշակվել և ընդունվել են 50 հատ ռազմական ազգային ստանդարտներ:

5. Սպառազինության, ռազմական տեխնիկայի (ՍՌՏ) և ռազմատեխնիկական ունեցվածքի արտադրության (աշխատանքների, ծառայությունների մատուցման) գնա-

⁸⁶ «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-16-Ն, 2015թ.

⁸⁷ ՀՀ Կառավարության որոշումը ռազմարդյունաբերության աշխատանքները համակարգող նորմատիվ տեխնիկական ակտերի ցանկը հաստատելու մասին, № 1291-Ն, 2012թ.

⁸⁸ ՀՀ Կառավարության որոշումը ռազմարդյունաբերության աշխատանքները համակարգող նորմատիվ տեխնիկական ակտերի մշակման ծրագիրը հաստատելու մասին, № 1255-Ա, 2013թ.

հաշվարկի մեթոդական ուղեցույցի մշակում:

Միջոցառման իրականացման արդյունքում մշակվել է «Պետական պաշտպանական պատվերների» գնահաշվարկի կատարման մեթոդական ուղեցույց և ՀՀ պաշտպանության նախարարի 2012թ. հուլիսի 24-ի №793 հրամանով դրվել է գործողության մեջ:

6. Ռազմական նշանակության պատվերներ կատարող կազմակերպությունների ամփոփ ցուցակների (ռեեստր) մշակում և վարում, քարտագրման համակարգերի ներդրում:

ՀՀ կառավարության կողմից 2016թ. ընդունվել է «ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների վերաբերյալ ամփոփ ցուցակի մշակման և վարման՝ քարտագրման համակարգի ներդրման, ինչպես նաև ռազմարդյունաբերական համալիրի ամփոփ ցուցակում ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների գրանցման և ռազմական կարիքների համար պետական պատվեր կատարող կազմակերպությանը բազայինի կարգավիճակ տալու կարգը հաստատելու մասին» № 920-Ն որոշումը⁸⁹:

7. «Ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի և դրան կից ռազմատեխնիկական և գիտատեխնիկական խորհրդի կառուցվածքը և կանոնադրությունը հաստատելու մասին» ՀՀ Նախագահի հրամանագրի նախագծի մշակում:

ՀՀ Նախագահի 2015թ. դեկտեմբերի 29-ի №ՆՀ-893-Ն հրամանագրով հաստատվել է «ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի կանոնադրությունը և կազմը⁹⁰», իսկ ՀՀ վարչապետի 2016թ. մարտի 23-ի № 199-Ա որոշմամբ՝ «ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովին կից ռազմատեխնիկական և գիտատեխնիկական խորհրդի կանոնադրությունն ու կազմը⁹¹»:

Հայեցակարգից բխող միջոցառումների ծրագրի կետերի զգալի մասը նախատես-

⁸⁹ ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների վերաբերյալ ամփոփ ցուցակի մշակման և վարման՝ քարտագրման համակարգի ներդրման, ինչպես նաև ռազմարդյունաբերական համալիրի ամփոփ ցուցակում ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների գրանցման և ռազմական կարիքների համար պետական պատվեր կատարող կազմակերպությանը բազայինի կարգավիճակ տալու կարգը հաստատելու մասին, №920-Ն, 2016թ.

⁹⁰ ՀՀ Նախագահի հրամանագիրը ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի կանոնադրությունը և կազմը հաստատելու մասին, № ՆՀ-893-Ն, 2015թ. :

⁹¹ ՀՀ վարչապետի որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովին կից ռազմատեխնիկական և գիտատեխնիկական խորհրդի կանոնադրությունն ու կազմը հաստատելու մասին, № 199-Ա, 2016թ.

վեց կատարել «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումից հետո: Մի շարք միջոցառումներ դեռևս կատարված չեն:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2015 թվականի նոյեմբերի 26-ի N° 1382-Ն որոշմամբ⁹² ուժը կորցրած ճանաչվեց Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2012 թվականի ապրիլի 12-ի «Հայաստանի Հանրապետության ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգից բխող միջոցառումների ծրագիրը հաստատելու մասին» N 443-Ն որոշումը:

«Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքն ընդունվեց 2015թ. մարտի 25-ին: Որպես օրենքի նպատակ սահմանված է Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական համալիրի կայուն, համակարգված, իրավական, տնտեսական, սոցիալական, ինչպես նաև գիտական և գիտատեխնիկական կադրային քաղաքականության հիմքերի ստեղծումը և Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի ու այլ զորքերի սպառազինման պետական, ինչպես նաև ռազմատեխնիկական հավակնոտ ծրագրերի իրականացումը: Կարգավորվեցին Հայաստանի Հանրապետությունում ռազմարդյունաբերական քաղաքականության նպատակները, սկզբունքները և խնդիրները, ռազմարդյունաբերական համալիրի մեջ ընդգրկվող պետական և այլ մարմինների ու կազմակերպությունների միջև ծագող հարաբերությունները, ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի ձևավորման և տեղադրման կարգը, ապրանքների, աշխատանքների, ծառայությունների գների կարգավորման մեթոդաբանությունը:

Օրենքում արտացոլված ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի նպատակներից կարող ենք առանձնացնել հայրենական մրցունակ ռազմական արդյունաբերության ստեղծումը և զարգացումը, Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության և անվտանգության նպատակով ձեռք բերվող ռազմական ապրանքների և գույքի առավելագույն մատակարարումը ՌԱՀ-ի կազմակերպություններից: ՌԱՀ-ի խնդիրներից առանձնացնենք ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների պետական կառավարման ապահովումը, բնակչության զբաղվածության ապահովումը, նոր աշխատատեղերի ստեղծումը, ռազմարդյունաբերական քաղաքականության սուբյեկտների շահերի համաձայնեցումը,

⁹² ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ Կառավարության 2012 թվականի ապրիլի 12-ի N° 443-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին, N° 1382-Ն, 2015թ. :

ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների պետական օժանդակության առաջնահերթությունների որոշումը, ռազմարդյունաբերական գործունեության տարբեր ոլորտների ներդաշնակ զարգացումը, նյութական, ֆինանսական, աշխատանքային միջոցների և բնական պաշարների արդյունավետ օգտագործումը, ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի ձևավորումը, հաստատումը և տեղադրումը, ռազմական ապրանքների և գույքի գների պետական կարգավորումը, ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի բնագավառում մենաշնորհից պաշտպանվածության ապահովումը, ռազմարդյունաբերական գործունեության խթանումը, ռազմարդյունաբերական քաղաքականության սուբյեկտների պետություն-մասնավոր ընկերակցություն համագործակցության կարգավորումը:

Օրենքում բավական հստակ սահմանված են ռազմարդյունաբերական քաղաքականության սուբյեկտների իրավունքները, պարտականությունները և գործունեությունը: Սահմանված են Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի, Ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի, Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի, ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների իրավունքներն ու պարտականությունները:

Օրենքում առկա է հոդված ՌԱՀ-ի զարգացման պետական ծրագրի վերաբերյալ, որը, ըստ օրենքի, իր մեջ ընդգրկում է՝

1. ՌԱՀ-ի զարգացման ուղղությունները՝ ըստ գործունեության ձևերի,
2. ռազմարդյունաբերական արտադրանքի որակի ցուցանիշների համադրումը ստանդարտներին,
3. ՌԱՀ-ի զարգացման միջոցառումները,
4. ՌԱՀ-ի արտադրանքի մրցունակության բարձրացման միջոցառումները,
5. ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտներին պետական աջակցման ենթակառույցների զարգացման միջոցառումները,
6. ռազմարդյունաբերության ոլորտում կադրերի պատրաստման միջոցառումները,
7. ՌԱՀ-ի պետական կառավարման և ինքնակարգավորման կատարելագործման միջոցառումները:

ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման պետական ծրագրի էությա-

նը, մշակման գործընթացի վերաբերյալ մեր առաջարկություններին կանդիդատանք ատենախոսության երրորդ գլխի առաջին ենթագլխում՝ նշելով առկա խնդիրները, ակնկալվող արդյունքը, ծրագրի նախագծի մշակման հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները:

Օրենքով կարգավորվեցին նաև՝

1. ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների պետական աջակցության ձևերը և պայմանները,
2. ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի ձևավորումը,
3. ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի հաստատումը,
4. ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի տեղադրումը,
5. պետական պատվիրատուի, գլխավոր կատարողի իրավասությունները,
6. ռազմական ապրանքների և գույքի գների պետական կարգավորումը,
7. ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պահանջները:

Համաձայն օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի, այն է՝ «ՀՀ կառավարությունը ստեղծում, վերակազմակերպում և լուծարում է ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեն, ռազմարդյունաբերական բնագավառի այլ պետական մարմիններ, կազմակերպություններ, ռազմագիտատեխնիկական հաստատություններ», ՀՀ կառավարության 2015թ. նոյեմբերի 19-ի №1349-Ն որոշմամբ⁹³ փոփոխություններ և լրացում կատարվեց ՀՀ կառավարության 2008թ. դեկտեմբերի 25-ի որոշման⁹⁴ մեջ, ՀՀ պաշտպանության նախարարության կանոնադրության մեջ լրացնելով նաև ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կանոնադրությունը:

ՀՀ պաշտպանության նախարարությունում 2016թ. ռազմարդյունաբերական վարչությունը վերակազմավորվեց, դառնալով ռազմարդյունաբերության պետական կոմի-

⁹³ ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ Կառավարության 2008 թվականի դեկտեմբերի 25-ի № 1554-Ն որոշման մեջ լրացումներ և փոփոխություն կատարելու մասին, № 1349-Ն, 2015թ. :

⁹⁴ ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ պաշտպանության նախարարության, ՀՀ Զինված Ուժերի գլխավոր շտաբի, ՀՀ պաշտպանության նախարարության նյութատեխնիկական ապահովման ղեկավարամենտի, ՀՀ պաշտպանության նախարարության ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կանոնադրություններն ու կառուցվածքները հաստատելու, ինչպես նաև «ՀՀ պաշտպանության նախարարության աշխատակազմ» պետական կառավարչական հիմնարկ, ՀՀ պաշտպանության նախարարության նյութատեխնիկական ապահովման ղեկավարամենտ, ՀՀ պաշտպանության նախարարության ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտե սրբեղծելու մասին, № 1554-Ն, 2008թ. :

տե: Համաձայն կոմիտեի կանոնադրության, կոմիտեն նախարարության աշխատակազմից դուրս՝ առանձնացված ստորաբաժանում է: Այս հանգամանքը մեր կարծիքով չի բխում օրենքով նշված պետական կառավարման մարմին հանդիսանալու փաստից: Համաձայն կանոնադրության՝ կոմիտեն ունի ինքնուրույն հաշվեկշիռ, բանկային հաշիվ, սակայն փաստացի մինչ այժմ կոմիտեն այդ գործառույթները չի իրականացնում:

Կանոնադրությամբ կոմիտեի նպատակներն են՝

1. Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական քաղաքականության ռազմավարությունից բխող միջոցառումների մշակումը և իրականացումը.

2. Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների, սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ու ռազմատեխնիկական ունեցվածքի զարգացման ծրագրերի իրականացման ապահովումը.

3. Հայաստանի Հանրապետության ռազմատեխնիկական քաղաքականության իրականացումը և ՌԱՀ-ի արտադրանքի արտահանման խթանման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը.

4. զինված ուժերի և այլ զորքերի զորահավաքային պահանջմունքների բավարարումը:

Կոմիտեի խնդիրներից կառանձնացնենք՝

1. զինված ուժերի սպառազինության ու ռազմական տեխնիկայի և դրանց առանձին հանգույցների ու սարքավորումների վերականգնման և արդիականացման աշխատանքների, ինչպես նաև նոր նմուշների մշակման ու արտադրության կազմակերպումը.

2. ՌԱՀ-ի կազմակերպությունների միջոցով զինված ուժերին ժամանակակից սպառազինությամբ ու ռազմական տեխնիկայով ապահովումը.

3. ռազմարդյունաբերական ոլորտում միջազգային համագործակցության ապահովումը.

4. ՌԱՀ-ի կադրերի պատրաստման պետական ծրագրերի մշակման և համապատասխան պետական պատվերների ձևավորման աշխատանքների կազմակերպումը.

5. նախարարության կառավարմանը վերապահված՝ 50 տոկոս և ավելի պետական բաժնեմաս ունեցող՝ ՌԱՀ-ի ամփոփ ցուցակում ընդգրկված ընկերությունների կա-

ռավարման իրականացումը.

6. ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների միջև համագործակցության կազմակերպումը.

7. զինված ուժերի սպառազինման ծրագրերի իրականացման ֆինանսական և տեխնոլոգիական ռիսկերի գնահատման համակարգի մշակման աշխատանքների իրականացումը.

8. ՌԱՀ-ի միասնական տեղեկատվավերլուծական համակարգի մշակման, ներդրման աշխատանքների կազմակերպումը.

9. պետական պատվեր կատարող բազային կազմակերպությունների կայուն գործունեության ապահովումը:

Նշենք կոմիտեին կանոնադրությամբ վերապահված մի շարք գործառույթներ:

1) սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի արտադրության ու նորոգման համար արտադրական հզորությունների ստեղծմանն ուղղված պետական ներդրումների միջոցառումների մշակում և իրականացում,

2) ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների վերաբերյալ ամփոփ ցուցակի մշակման և վարման՝ քարտագրման համակարգի ներդրման, ինչպես նաև ՌԱՀ-ի ամփոփ ցուցակում ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների գրանցման կարգի նախագծի մշակում և նախարարության միջոցով՝ սահմանված կարգով այն Հայաստանի Հանրապետության կառավարություն՝ հաստատման ներկայացնելը,

3) ռազմական ապրանքների և գույքի գների պետական կարգավորման մեթոդների, դրանց կիրառման մեխանիզմների ու ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի տեղադրման գնի որոշման կարգի նախագծի մշակում և նախարարության միջոցով՝ սահմանված կարգով այն Հայաստանի Հանրապետության կառավարություն՝ հաստատման ներկայացնելը,

4) ՌԱՀ-ի կազմակերպությունների գիտական, գիտաարտադրական և արտադրական ձեռքբերումների միասնական տեղեկատվական համակարգի ստեղծման ու վարման կարգի նախագծի մշակում,

5) պաշտպանական պատվերի և օգտահանման աշխատանքների գնագոյացման և շահութաբերությունը խթանող միջոցառումների իրականացում,

6) Հայաստանի Հանրապետությունում առկա՝ ռազմարդյունաբերությանն առնչվող տեխնոլոգիաների հաշվառում և համապատասխան բազայի ստեղծում ու վարում,

7) ՌԱՀ-ի ինժեներատեխնիկական, գիտատեխնիկական և միջին մասնագիտության մասնագետների պատրաստման ծրագրերի միջոցառումների իրականացում,

8) կոմիտեի կառուցվածքային ստորաբաժանումների կանոնադրությունների և կառուցվածքների մշակում:

Կոմիտեի կառավարումն իրականացնում է ՀՀ պաշտպանության նախարարը, իսկ ղեկավարումը՝ կոմիտեի նախագահը:

Կոմիտեի կառուցվածքը ներկայացնենք գծապատկեր 2.1.1-ի միջոցով:

Մեր կարծիքով, կոմիտեի գործող կառուցվածքը չի համապատասխանում ՀՀ գործադիր պետական կառավարման մարմիններին բնորոշ կառուցվածքներին: Ավելին, համաձայն կոմիտեի կանոնադրության, կոմիտեն մշակում է իր կառուցվածքային ստորաբաժանումների կանոնադրությունները և կառուցվածքը: Կոմիտեի ստորաբաժանումներ հանդիսացող բաժինների կանոնադրություններ չկան, հետևաբար ամրագրված չէ կոմիտեի գործառույթների բաշխումը ըստ կառուցվածքային ստորաբաժանումների: Այդ բացը լրացվում է աշխատանքային կարգով: Ատենախոսության երրորդ գլխի երկրորդ ենթագլխում կքննարկենք կոմիտեի կառուցվածքի առանձնահատկությունները, կներկայացնենք կոմիտեի կառուցվածքի վերաբերյալ մեր առաջարկությունները, կոմիտեի կառուցվածքային ստորաբաժանումների հիմնական խնդիրներն ու գործառույթները:

Քննարկենք ՀՀ վարչապետի 2015թ. հուլիսի 24-ի N°668-Ա որոշմամբ⁹⁵ հաստատված «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի կիրարկումն ապահովող միջոցառումների կատարման ներկա վիճակն ու արդյունքները: (Աղյուսակ 2.1.1)

⁹⁵ ՀՀ վարչապետի որոշումը «ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի կիրարկումն ապահովող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին, N° 668-Ա, 2015թ. :

Կ Ա Ռ Ո Ց Վ Ա Ծ Ք

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵԻ

«Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի կիրարկումն ապահովող
միջոցառումների կատարման ներկա վիճակն ու արդյունքները:

h/h	Միջոցառման անվանումը	Կատարման արդյունքը
1	2	3
1.	«ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի կանոնադրությունը և կազմը հաստատելու մասին» ՀՀ Նախագահի հրամանագրի նախագիծը ՀՀ Նախագահին ներկայացնելը	ՀՀ Նախագահի 2015թ. դեկտեմբերի 29-ի ՆՀ-893-Ն հրամանագիր ⁹⁶
2.	«Ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական քաղաքականության ռազմավարությունը հաստատելու մասին» ՀՀ Նախագահի հրամանագրի նախագիծը ՀՀ Նախագահին ներկայացնելը	ՀՀ Նախագահի 2017թ. հունվարի 31-ի ՆՀ-15-Ն կարգադրություն ⁹⁷
3.	«Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման պետական ծրագիրը հաստատելու մասին» ՀՀ Նախագահի հրամանագրի նախագիծը ՀՀ Նախագահին ներկայացնելը	Դեռևս կատարված չէ
4.	«Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2008 թվականի դեկտեմբերի 25-ի N 1554-Ն որոշման մեջ փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	ՀՀ կառավարության 2015թ. նոյեմբերի 19-ի N 1349-Ն որոշում ⁹⁸
5.	«ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովին կից ռազմատեխնիկական և գիտատեխնիկական խորհրդի կանոնադրությունը և կազմը հաստատելու մասին» ՀՀ վարչապետի որոշման նախագիծը ՀՀ վարչապետին ներկայացնելը	Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի 23 մարտի 2016 թվականի N 199-Ա որոշում ⁹⁹
6.	«Ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի ձևավորման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	ՀՀ կառավարության 2016թ. հոկտեմբերի 20-ի N 1083-Ն որոշում ¹⁰⁰
7.	«Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբ-	ՀՀ կառավարության 2016թ. հոկտեմբերի 6-ի N 1033-Ն որոշում ¹⁰¹

⁹⁶ ՀՀ Նախագահի հրամանագիրը ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի կանոնադրությունը և կազմը հաստատելու մասին, N 1554-Ն, 2015թ. :

⁹⁷ ՀՀ Նախագահի կարգադրությունը ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական քաղաքականության ռազմավարությունը հաստատելու մասին, N 15-Ն, 2017թ. :

⁹⁸ ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ Կառավարության 2008 թվականի դեկտեմբերի 25-ի N 1554-Ն որոշման մեջ լրացումներ և փոփոխություն կատարելու մասին, N 1349-Ն, 2015թ. :

⁹⁹ ՀՀ վարչապետի որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովին կից ռազմատեխնիկական և գիտատեխնիկական խորհրդի կանոնադրությունն ու կազմը հաստատելու մասին, N 199-Ա, 2016թ. :

¹⁰⁰ ՀՀ Կառավարության որոշումը ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի ձևավորման կարգը հաստատելու մասին, N 1083-Ն, 2016թ. :

Աղյուսակ 2.1.1-ի շարունակություն

	յեկտներին երկարաժամկետ, միջնաժամկետ և կարճաժամկետ պետական աջակցության առաջնահերթությունները և աջակցման ձևերը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	
8.	«Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական համալիրի սուբյեկտների վերաբերյալ ամփոփ ցուցակի մշակման և վարման՝ քարտազրման համակարգի ներդրման, ինչպես նաև ՌԱՀ-ի ամփոփ ցուցակում ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների գրանցման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	ՀՀ կառավարության 2016թ. սեպտեմբերի 8-ի №920-Ն որոշում ¹⁰²
9.	«Ռազմական ապրանքների և գույքի գների պետական կարգավորման մեթոդները, դրանց կիրառման մեխանիզմները և ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի տեղադրման գնի որոշման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	ՀՀ կառավարության 2016թ. դեկտեմբերի 22-ի №1355-Ն որոշում ¹⁰³
10.	«Պետական պատվիրատուի ներկայացուցչության (ներկայացուցչի) կողմից ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի կատարման որակի հսկողության կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	ՀՀ կառավարության 2016թ. դեկտեմբերի 1-ի №1302-Ն որոշում ¹⁰⁴
11.	«Պետական պահուստում կուտակման ենթակա՝ ՌԱՀ-ում օգտագործվող, նյութական արժեքների ցանկի մշակման և վարման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	Գաղտնի
12.	«Հայաստանի Հանրապետությունում ռազմա-	Գաղտնի

¹⁰¹ ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտներին երկարաժամկետ, միջնաժամկետ և կարճաժամկետ պետական աջակցության առաջնահերթությունները և աջակցման ձևերը հաստատելու մասին, № 1033-Ն, 2016թ. :

¹⁰² ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների վերաբերյալ ամփոփ ցուցակի մշակման և վարման՝ քարտազրման համակարգի ներդրման, ինչպես նաև ռազմարդյունաբերական համալիրի ամփոփ ցուցակում ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների գրանցման և ռազմական կարիքների համար պետական պատվեր կատարող կազմակերպությանը բազայինի կարգավիճակ տալու կարգը հաստատելու մասին, №920-Ն, 2016թ. :

¹⁰³ ՀՀ Կառավարության որոշումը ռազմական ապրանքների և գույքի գների պետական կարգավորման մեթոդները, դրանց կիրառման առանձնահատուկ մեխանիզմները և ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի տեղադրման գնի որոշման կարգը հաստատելու մասին, № 1355-Ն, 2016թ.

¹⁰⁴ ՀՀ Կառավարության որոշումը պետական պատվիրատուի ներկայացուցչության (ներկայացուցչի) կողմից ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի կատարման որակի հսկողության կարգը հաստատելու և ՀՀ Կառավարության 1992 թվականի օգոստոսի 10-ի № 433 գ որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին

Աղյուսակ 2.1.1-ի շարունակություն

	կան նշանակության հատուկ գիտահետազոտական ու փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների կատարման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	
13.	«Ռազմական կարիքների համար պետական պատվեր կատարող բազային կազմակերպությունների ցանկը և բազայինի կարգավիճակ տալու կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	ՀՀ կառավարության 2016թ. սեպտեմբերի 8-ի №920-Ն որոշում ¹⁰⁵
14.	«Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների գիտական, գիտաարտադրական և արտադրական ձեռքբերումների միասնական տեղեկատվական համակարգի ստեղծման և վարման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	ՀՀ կառավարության 2016թ. սեպտեմբերի 8-ի №921-Ն որոշում ¹⁰⁶
15.	«Գիտական և գիտատեխնիկական արդյունքների պետական հաշվառման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	դեռևս չի հաստատվել (պատասխանատու՝ ՀՀ ԿԳՆ ԳՊԿ)
16.	«Ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի հիմնական ցուցանիշների սահմանման, տեղադրման ժամկետների, պետական պատվերի կազմում հաստատվող նյութատեխնիկական ռեսուրսների ցանկի և ծավալների ձևավորման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	կատարվում է յուրաքանչյուր տարվա պետական բյուջեի հաստատումից հետո մեկ ամսվա ընթացքում
17.	«Ռազմական կարիքների համար պետական պատվերը և պետական պատվիրատուների ցանկը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը ՀՀ կառավարության աշխատակազմ ներկայացնելը	կատարվում է յուրաքանչյուր տարվա պետական բյուջեի հաստատումից հետո մեկ ամսվա ընթացքում

*Աղյուսակ 2.1.1.-ը կազմվել է հեղինակի կողմից: Տվյալները՝ 2017թ.հունիս ամսվա դրությամբ:

Այժմ ներկայացնենք Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական

¹⁰⁵ ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների վերաբերյալ ամփոփ ցուցակի մշակման և վարման՝ քարտազրման համակարգի ներդրման, ինչպես նաև ռազմարդյունաբերական համալիրի ամփոփ ցուցակում ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների գրանցման և ռազմական կարիքների համար պետական պատվեր կատարող կազմակերպությանը բազայինի կարգավիճակ տալու կարգը հաստատելու մասին, №920-Ն, 2016թ.

¹⁰⁶ ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների գիտական, գիտաարտադրական և արտադրական ձեռքբերումների միասնական տեղեկատվական համակարգի ստեղծման ու վարման կարգը հաստատելու մասին, № 921-Ն, 2016թ.

առաջարկություններ ՀՀ ռազմարդյունաբերական քաղաքականության իրագործման և ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման ու գործունեության վերաբերյալ:

Հանձնաժողովի հիմնական խնդիրներից կառանձնացնենք՝

1. ՀՀ անվտանգության և պաշտպանության ապահովման վերաբերյալ առաջարկությունների քննարկելը ռազմարդյունաբերական քաղաքականության սուբյեկտների վերաբերյալ, պետություն-մասնավոր ընկերակցություն համագործակցության ապահովմանն ուղղված, ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտներին աջակցելու պայմանների և կարգի վերաբերյալ՝ ըստ ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների զարգացման ծրագրերի, ռազմարդյունաբերական բնագավառի արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված գիտահետազոտական աշխատանքների կազմակերպման վերաբերյալ,

2. գործադիր մարմիններից ստացված ռազմական կարիքների համար պետական պատվերների հայտերի, ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտներից ստացված առաջարկությունների քննարկումը՝ դրանց վերաբերյալ հանձնաժողովին կից ռազմատեխնիկական և գիտատեխնիկական խորհրդի համապատասխան եզրակացությունների հիման վրա,

3. ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների կողմից ներկայացված ռազմարդյունաբերական քաղաքականության իրականացման գործընթացում իրենց զարգացման և հզորությունների պահպանման վերաբերյալ ամենամյա ծրագրերի քննարկումը,

4. ՌԱՀ-ի նորարարական տեխնոլոգիական զարգացման և վերազինման ապահովմանն ուղղված առաջարկությունների նախապատրաստումը,

5. ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտներին աջակցելու պայմանների վերաբերյալ առաջարկությունների, զարգացման ծրագրերի նախագծերի նախապատրաստումը և դրանցից բխող միջոցառումների կատարման ապահովմանն ուղղված առաջարկությունների նախապատրաստումը,

6. իր խնդիրներին համապատասխան իրականացնում է ռազմատեխնիկական և գիտատեխնիկական խորհրդից ստացված առաջարկությունների հիման վրա լուծումներ ու վերլուծական քննարկումներ, իր իրավասության սահմաններում ընդունում է որոշումներ և Հայաստանի Հանրապետության կառավարություն ներկայացնում առաջարկություններ:

Հանձնաժողովի աշխատանքները կազմակերպվում են նիստերի ձևով, որոնք հրավիրվում են առնվազն վեց ամիսը մեկ անգամ: Գործառնական լուծում պահանջող հարցերի վերաբերյալ կարող են հրավիրվել արտահերթ նիստեր՝ հանձնաժողովի նախագահի կամ հանձնաժողովի անդամների առնվազն մեկ երրորդի նախաձեռնությամբ: Հանձնաժողովի նիստին կարող են մասնակցել ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների ներկայացուցիչներ՝ խորհրդակցական ձայնի իրավունքով, և հանդես գալ առաջարկություններով:

Անհրաժեշտ ենք համարում քննարկել նաև ՀՀ ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական քաղաքականության ռազմավարության¹⁰⁸ մի շարք դրույթներ:

Ռազմավարության ընդհանուր դրույթներում նշվում է, որ ՀՀ անվտանգության ամրապնդման քաղաքականության բաղկացուցիչ մաս հանդիսացող ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական քաղաքականությունը (այսուհետ՝ ՀՀ ՌԱՌՏՔ) պետության սահմանած պաշտոնական տեսակետ և գործունեություն է ուղղված ԶՈՒ-ի սպառազինության ու ռազմական տեխնիկայի զարգացման ծրագրերով ԶՈՒ-ն և այլ զորքերը ռազմական ապրանքով և գույքով ապահովմանը, ինչպես նաև ելնելով պետության անվտանգության ապահովման, ռազմատնտեսական մրցունակության և սոցիալ-տնտեսական զարգացման անհրաժեշտությունից, ՌԱՀ-ի իրավական ու ռազմատնտեսական միջոցառումների և գործողությունների համակարգ է:

Ռազմավարությամբ սահմանված են ՌԱՌՏՔ նպատակները, դրանց իրականացման մեխանիզմները: Որպես մեխանիզմներ առանձնացնենք՝

1. պետական, ինչպես նաև և ոչ պետական կառույցների կողմից հիմնադրամների ստեղծում,

2. ՌՏՔ ուղղություններով պետական, ինչպես նաև ոչ պետական բաժնեմասով կազմակերպությունների ձևավորում, նրանցում պարտադիր ստեղծելով կամ ընդգրկելով համապատասխան գիտատեխնիկական կառույց (կոնստրուկտորական բյուրո կամ գիտահետազոտական ինստիտուտ):

ՌԱՌՏՔ իրականացման հիմնական սկզբունքներից հատկանշական են՝

1. ներհանրապետական գնումների և արտադրության կազմակերպման առաջ-

¹⁰⁸ ՀՀ Նախագահի կարգադրությունը ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական քաղաքականության ռազմավարությունը հաստատելու մասին, N° ՆԿ-15-Ն, 2017թ.

նայնության ապահովումը,

2. հետզհետե արտերկրից կախվածության կրճատումը՝ նոր տեխնոլոգիաների մշակման կամ դրանք արտերկրից ձեռքբերման միջոցով,

3. ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական կարիքների համար նյութական միջոցների տնտեսական հիմնավորվածության և արդյունավետ օգտագործումը:

ՀՀ կառավարության 2016 թվականի հոկտեմբերի 6-ի № 1033-Ն որոշմամբ հաստատվեց «Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտներին երկարաժամկետ, միջնաժամկետ և կարճաժամկետ պետական աջակցության առաջնահերթությունները և աջակցման ձևերը¹⁰⁹»: Այս որոշմամբ սահմանվում է, որ ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտներին պետական աջակցության տարեկան ծրագրերի ֆինանսավորումը կատարվում է Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեից՝ առանձին տողով, ինչպես նաև ներդրումային կամ պետական հատուկ նպատակային հիմնադրամներ ստեղծելու միջոցով և ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների պետական աջակցության երկարաժամկետ, միջնաժամկետ և կարճաժամկետ ծրագրերը ներառվում են ՌԱՀ-ի զարգացման պետական ծրագրերում՝ հանդիսանալով դրանց պարտադիր բաղկացուցիչ մասը: Որոշման դրույթները, կատարման ընթացքը և դրա կատարելագործման ուղիները կքննարկենք ատենախոսության 3-րդ գլխի 1-ին ենթագլխում:

ՀՀ կառավարության 2016 թվականի հոկտեմբերի 20-ի № 1083-Ն որոշմամբ հաստատվեց «ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի ձևավորման կարգը¹¹⁰», որով կարգավորվում են ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի և նրա հիմնական ցուցանիշների ձևավորման, ռազմական կարիքների համար պետական պատվերում ռազմական ապրանքների և գույքի ընդգրկման ու այդ նպատակով ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի, պետական պատվիրատուների, ՀՀ պաշտպանության նախարարության ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի և ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների միջև համագոր-

¹⁰⁹ ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտներին երկարաժամկետ, միջնաժամկետ և կարճաժամկետ պետական աջակցության առաջնահերթությունները և աջակցման ձևերը հաստատելու մասին, № 1033-Ն, 2016թ.:

¹¹⁰ ՀՀ Կառավարության որոշումը ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի ձևավորման կարգը հաստատելու մասին, № 1083-Ն, 2016թ.:

ծակցության կանոնների հետ կապված հարաբերությունները: Ռազմական կարիքների համար պետական պատվերը ձևավորվում է ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի կողմից հերթական ֆինանսական տարվա և պլանային ժամանակահատվածի պետական բյուջեի նախագիծը կազմելիս, պետական պատվիրատուների առաջարկությունների և նախորդ տարվա ռազմական կարիքների համար պետական պատվերում ներառված, սակայն ավարտը հաջորդ տարիներին նախատեսված (տեղափոխված) աշխատանքների հիման վրա: ՀՀ ՊՆ ՌԱՊԿ-ը մշակում է ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի ձևավորման պլան-ժամանակացույցը (այսուհետ՝ պլան-ժամանակացույց), որտեղ սահմանվում են նախատեսվող միջոցառումները, կատարման ժամկետները, կատարողները և ներկայացվող փաստաթղթերը: Պլան-ժամանակացույցը հաստատվում է ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի նախագահի կողմից: ՀՀ պետական պատվիրատուի պատասխանատու (հայտատու) ստորաբաժանումները հերթական ֆինանսական տարվա և պլանային ժամանակահատվածի պետական բյուջեի նախագիծը կազմելիս իրենց կողմից ձևավորված սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի, ռազմատեխնիկական միջոցների և ունեցվածքի ձեռքբերման, թիկունքային գույքով ապահովման, ինչպես նաև աշխատանքների (նորոգման, հատուկ գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական, օգտահանման և այլ) իրականացման պահանջարկի նախագիծը ներկայացնում են ՀՀ ՊՆ ՌԱՊԿ: Հայաստանի Հանրապետության պետական պատվիրատուի պատասխանատու (հայտատու) ստորաբաժանումները նշանակվում են Հայաստանի Հանրապետության պետական պատվիրատուի ղեկավարի կողմից՝ պլան-ժամանակացույցով սահմանված ժամկետում: ՀՀ ՊՆ ՌԱՊԿ-ն ուսումնասիրում և ամփոփում է ներկայացված պահանջարկները, ինչպես նաև նախորդ տարվա ռազմական կարիքների համար պետական պատվերում ներառված, սակայն ավարտը հաջորդ տարիներին նախատեսված (տեղափոխված) աշխատանքները: Կազմակերպում է դրանց քննարկումը պատասխանատու (հայտատու) ստորաբաժանումների և ռազմարդյունաբերական համալիրի ղեկավարում և ռազմական կարիքների համար պետական պատվեր իրականացնող բազային կազմակերպությունների ցանկում ընդգրկված կազմակերպությունների, ինչպես նաև հնարավոր այլ կատարողների հետ (այսուհետ՝ հնարավոր կատարողներ): ՀՀ ՊՆ ՌԱՊԿ-ի հարցման հի-

ման վրա պատասխանատու (հայտատու) ստորաբաժանումները պետք է ներկայացնեն ռազմական ապրանքների և գույքի տեխնիկական բնութագրերը (առաջարկությունները կամ նմուշը): Ուսումնասիրման և քննարկման արդյունքում որոշվում է ռազմական ապրանքների ու գույքի ներհանրապետական մատակարարման՝

- 1) պահանջարկի իրականացման հնարավորությունը,
- 2) հնարավոր կատարողների ցանկը,
- 3) իրական ծավալները և կատարման ժամկետները,
- 4) ըստ սահմանված կարգի որոշված գները և դրանց տեսակները:

Ձևավորված ռազմական կարիքների համար պետական պատվերում ընդգրկման ենթակա ռազմական ապրանքների և գույքի ցանկի նախագիծը (այսուհետ՝ ամփոփ հայտ) ներկայացվում է ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի քարտուղարություն: ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի քարտուղարությունը ամփոփ հայտի նախագիծը քննարկման համար ներկայացնում է ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի անդամներին, իսկ հատուկ գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների մասով՝ սկզբից ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովին կից ռազմատեխնիկական և գիտատեխնիկական խորհրդին: ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի անդամների հետ համաձայնեցված պետական պատվերի հիմնական ցուցանիշները, ինչպես նաև ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի ծավալները և անվանացանկը քննարկվում են ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի կողմից և առաջարկություններն ուղարկվում են պետական պատվիրատուներին՝ հերթական ֆինանսական տարվա և պլանային ժամանակահատվածի պետական բյուջեի նախագծում ընդգրկելու համար և ՀՀ ՊՆ ՌԱՊԿ՝ ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի նախագիծը ձևավորելու նպատակով: ՀՀ ՊՆ ՌԱՊԿ-ը կազմում է ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի նախագիծը՝ ըստ կատարման ժամանակացույցի և միջոցառումների, և յուրաքանչյուր տարվա պետական բյուջեի հաստատումից հետո 10-օրյա ժամկետում ներկայացնում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության հաստատմանը:

Այժմ հանգամանորեն քննարկենք ռազմարդյունաբերության համալիրի պետական կարգավորման կարևոր մասի՝ գների պետական կարգավորման կառուցակարգը,

որն իրականացվում է «Ռազմական ապրանքների և գույքի գների պետական կարգավորման մեթոդները, դրանց կիրառման առանձնահատուկ մեխանիզմները և ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի տեղադրման գնի որոշման կարգը հաստատելու մասին» ՀՀ Կառավարության 2016թ. դեկտեմբերի 22-ի №1355-Ն որոշմամբ¹¹¹ (այսուհետ՝ №1355-Ն որոշում):

№1355-Ն որոշումը տարածվում է բանակցային ընթացակարգով՝ առանց հայտարարությունը նախապես հրապարակելու միջոցով, պետական գաղտնիք պարունակող սպառազինության, ռազմական տեխնիկայի, ռազմամթերքի և ռազմատեխնիկական միջոցների ապահովման համար կատարվող, ինչպես նաև պետական գաղտնիք չպարունակող, սակայն հատուկ կամ բացառիկ իրավունքով պայմանավորված սույն կետում նշված ընթացակարգով իրականացվող գնումների վրա:

Համաձայն №1355-Ն որոշման՝ գների պետական կարգավորումն իրականացվում է պետական պատվիրատուի՝ ՀՀ պաշտպանության նախարարության ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կողմից:

№1355-Ն որոշումը սահմանում է ռազմական ապրանքների և գույքի գների պետական կարգավորման մեթոդները, դրանց կիրառման առանձնահատուկ մեխանիզմները:

Գների պետական կարգավորումն իրականացվում է ռազմական կարիքների համար պետական պատվերով արտադրվող ռազմական ապրանքների և գույքի (աշխատանքների, ծառայությունների) նկատմամբ, կապված դրանց մշակման, արտադրության, սպասարկման, նորոգման և օգտահանման հետ:

Ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի տեղադրման և պետական պայմանագրի կնքման դեպքում պետական պատվիրատուն միակ մատակարարի (միակ կատարող) համաձայնությամբ սահմանում է պետական պայմանագրում ներառված ապրանքի գնի տեսակը:

Գլխավոր կատարողը, գնանշման հայտը ստանալուց հետո ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեին է ներկայացնում գնահաշվարկ, №1355-Ն որոշման 2-րդ

¹¹¹ ՀՀ Կառավարության որոշումը ռազմական ապրանքների և գույքի գների պետական կարգավորման մեթոդները, դրանց կիրառման առանձնահատուկ մեխանիզմները և ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի տեղադրման գնի որոշման կարգը հաստատելու մասին, № 1355-Ն, 2016թ. :

հավելվածի ձև 1-ի համապատասխան՝ ելնելով արտադրանքի արտադրության և իրացման վրա կատարվող ծախսերից և հաշվի առնելով արտադրանքի գնի մեջ շահույթը, որը չի կարող գերազանցել բոլոր ծախսերի 15 տոկոսը:

Գնահաշվարկում պետք է արտացոլված լինի հետևյալ տեղեկատվությունը՝

1. նյութական ծախսումների բացվածք,
2. աշխատանքի վարձատրության ծախսումների բացվածք,
3. անձնակազմի գործուղման և տրանսպորտային ծախսումների (կապված զորքերում կատարված աշխատանքների հետ) բացվածք,
4. հաշվարկներ անուղղակի արտադրական ծախսումների և ոչ արտադրական ծախսերի վերաբերյալ,
5. շահույթի հաշվարկ,
6. անուղղակի հարկեր,
7. այլ փաստաթղթեր, որոնք գլխավոր կատարողի կարծիքով անհրաժեշտ են նախնական գնահաշվարկի հիմնավորման համար:

Գլխավոր կատարողը ներկայացրած գնահաշվարկներում, ի թիվս այլ ծախսերի, ներառում է նաև՝

1. այն վարկերի տոկոսները, որոնք նախատեսված են ՀՀ ռազմական պատվեր կատարելու համար,
2. ոչ ընթացիկ ակտիվների վարձակալության գումարները,
3. ոչ ընթացիկ ակտիվների՝ կազմակերպության կողմից անցկացված վերագնահատումից առաջացած արժեքի աճի տարեկան ամորտիզացիոն հատկացումները:

Գլխավոր կատարողի մոտ հաշվարկված տույժերն ու տուգանքները չեն ներառվում գնահաշվարկի մեջ:

N^o1355-Ն որոշմամբ՝ հաշվետու տարում սերիական արտադրության արտադրանքի, նորոգման և հատուկ ԳՀՓԿ աշխատանքների նախնական կամ փաստացի գնահաշվարկների մեջ անուղղակի արտադրական ծախսումների և ոչ արտադրական ծախսերի արտացոլման համար ընդունելի տարբերակ է կիրառել ընկերության հաշվետու տարվան նախորդող տարվա անուղղակի արտադրական ծախսումների և ոչ արտադրական ծախսերի՝ հաշվետու տարվան նախորդող տարվա հիմնական արտադրական

անձնակազմի հիմնական և լրացուցիչ աշխատանքի վարձատրության ծախսումների նկատմամբ տոկոսները:

$$\text{Անուղղակի արտադրական ծախսումների տոկոս} = \frac{\text{Անուղղ. արտ. ծ.}}{\text{ԱՎՈՒՄ}} \times 100\%,$$

$$\text{Ոչ արտադրական ծախսերի տոկոս} = \frac{\text{Ոչ արտ. ծ.}}{\text{ԱՎՈՒՄ}} \times 100\%, \text{ որտեղ՝}$$

ԱՎՈՒՄ-ը հիմնական արտադրական անձնակազմի հիմնական և լրացուցիչ աշխատանքի վարձատրության ծախսումներն են:

Մեր կողմից կատարվել է վերլուծություն ռազմական պատվեր կատարող ընկերությունների վերադիր ծախսերի տոկոսների և ընկերությունների իրացումից զուտ հասույթի միջև փոխկապակցվածության բացահայտման համար: Վերլուծության արդյունքում բացահայտվել է, որ ընկերության իրացումից զուտ հասույթի մեջ որքան բարձր է ՊՆ պատվերի տոկոսը, այնքան այդ ընկերությունում մեծ են վերադիր ծախսերը: Այդ ընկերությունների հետ պայմանագրերը կնքվում են բանակցային ընթացակարգով առանց գնումների հայտարարությունը նախապես հրապարակելու միջոցով: Ընկերությունները շահագրգռված չեն վերադիր ծախսերի կրճատման և օպտիմալ կառավարման ուղիների կիրառման հարցում, քանի որ հանդիսանում են միակ մատակարար և ՀՀ պաշտպանության նախարարությունը փոխհատուցում է վերադիր ծախսերը:

Կարծում ենք, որ ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեն խնդիր ունի ՀՀ ՊՆ կառավարմանը հանձնված 50% և ավելի բաժնեմաս ունեցող ընկերությունների վերադիր ծախսերի կրճատման և վարչակառավարչական անձնակազմերի օպտիմալացման ուղղությամբ՝ այս իրավիճակը հնարավորինս մեղմելու նպատակով: Անհրաժեշտ է նաև արդյունավետ բանակցություններ վարել մասնավոր կազմակերպությունների հետ: Խնդիրը ներկայացնենք աղյուսակի և գրաֆիկի օգնությամբ: Վերլուծության համար պատահականության սկզբունքով վերցրել ենք ռազմական պատվեր կատարող թվով 14 ընկերությունների 2015թ. իրացումից զուտ հասույթի (հասույթը՝ առանց ԱԱՀ-ի) մեջ ՊՆ պատվերների տոկոսը և վերադիր ծախսերի տոկոսը:

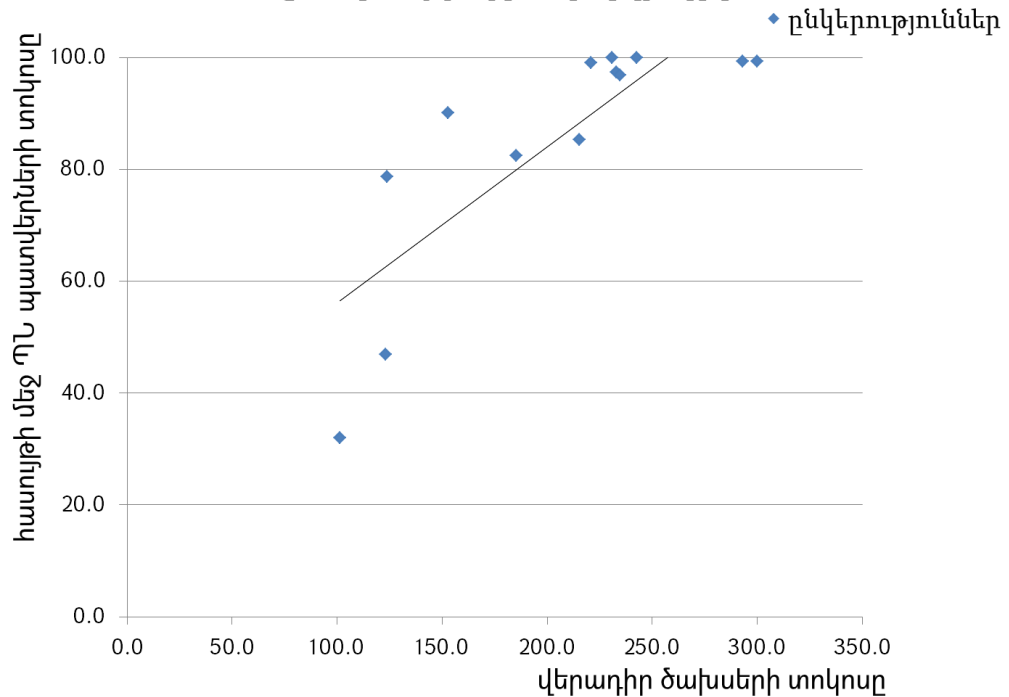
Ընկերությունների անվանումների փոխարեն նշենք պայմանական տառեր:

Ընկերությունների 2015թ. իրացումից զուտ հասույթի մեջ ՊՆ պատվերների
տոկոսը և վերադիր ծախսերի տոկոսը¹¹²

Ընկերությունը	ՊՆ պատվերների տոկոսը	Վերադիր ծախսերի տոկոսը
Ա	97.4	233.0
Բ	100.0	230.8
Գ	85.3	215.5
Դ	46.9	123.0
Ե	99.3	293.2
Զ	78.7	123.9
Է	99.4	300.0
Ը	100.0	242.6
Թ	90.1	152.7
Ճ	32.0	101.45
Ի	96.9	234.7
Լ	82.4	185.2
Խ	99.0	221.0

Գծապատկեր 2.1.3.

Ռազմական պատվեր կատարող ընկերությունների վերադիր
ծախսերի տոկոսների և ընկերությունների իրացումից զուտ հասույթի
մեջ ՊՆ պատվերների տոկոսի գրաֆիկ

¹¹² Աղբյուրը՝ համաձայն ՀՀ ՊՆ ՌԱՊԿ կողմից տրամադրված տեղեկատվության

Ամփոփելով ենթագլուխը, նշենք, որ ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի բարեփոխումները բավական հուսալի հիմքեր են ստեղծել ոլորտի զարգացման համար՝ հատկապես նորմատիվ իրավական ակտերի առկայության մասով: Սակայն ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման համար դեռ առկա են մի շարք խոչընդոտներ, որոնք համակարգված տեսքով կքննարկենք 2.2 ենթագլխում՝ կիրառելով SWOT վերլուծության մեթոդը:

2.2. ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման հիմնախնդիրները

ՀՀ-ում ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացումը հույժ կարևոր է ազգային անվտանգության մեծ թվով խնդիրների լուծման համար: Դրա շնորհիվ հնարավոր կլինի մեղմացնել սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ձեռքբերման գործում արտերկրից կախվածությունը, հատկապես՝ ռազմական գործողությունների ժամանակ շրջափակման կամ ոչ բարենպաստ ռազմաքաղաքական վերադասավորումների պարագայում: Այժմ Հայաստանի Հանրապետությունում առկա է սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի արտադրություն, նորոգում, արդիականացում: Կատարվում են նոր նմուշների մշակումներ:

Ոլորտի մի շարք հիմնախնդիրների մասին խոսեցինք նախորդ ենթագլխում, սակայն Հայաստանում առկա են ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման բազում խոչընդոտներ: Այդ խոչընդոտները բացահայտելու և զարգացման հեռանկարային ծրագրեր մշակելու համար առաջարկում ենք օգտագործել ռազմավարական կառավարման մեջ լայն կիրառություն ունեցող SWOT վերլուծության մեթոդը, որը թույլ կտա վերլուծել Հայաստանում ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման ուժեղ և թույլ կողմերը, հնարավորություններն ու սպառնալիքները և մշակել համապատասխան ռազմավարական քայլեր:

SWOT վերլուծությունը¹¹³ իրականացնենք հետևյալ սկզբունքով. նախ առանձնաց-

¹¹³ SWOT վերլուծությունը կապարվել է փորձագիտական մեթոդով՝ հեղինակի և ԽՍՀՄ-ում ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրում աշխատանքային գործունեություն ծավալած մի խումբ մասնագետների կարծիքների հիման վրա:

ներք ներքին և արտաքին միջավայրի գործոնները ու դրանք խմբավորենք որպես ուժեղ կամ թույլ կողմեր, հնարավորություններ և սպառնալիքներ: Այնուհետև գնահատենք վերը նշված գործոններից յուրաքանչյուրը 1-5 բալային սանդղակով՝ ըստ դրանց ունեցած նշանակության և գնահատականի (5-ը՝ առավել բարձր, 4-ը՝ միջինից բարձր, 3-ը՝ միջին, 2-ը՝ միջինից ցածր, 1-ը՝ աննշան ազդեցություն ունեցող)¹¹⁴: Առանձին սյունակում նշենք նաև SWOT վերլուծության գործոնների գնահատականների մեկնաբանությունները:

Ներքին գործոններ ենք համարում ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման մարմնի՝ ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի (ՌԱՊԿ) վերահսկողության ներքո գտնվող գործոնները, այսինքն՝ այն գործոնները, որոնց ազդեցության չափը կարող է փոփոխվել կառավարման մարմնի համապատասխան որոշումներով, թեև դրանք, իհարկե, հիմնվում են վերադաս մարմնի որոշումների վրա:

Արտաքին գործոններ ենք համարում ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման մարմնի վերահսկողությունից դուրս գտնվող գործոնները, այսինքն՝ այն գործոնները, որոնց ազդեցության չափի փոփոխությունը պայմանավորված չէ կառավարման մարմնի որոշումներով:

Աղյուսակ 2.2.1

Ներքին միջավայրի գործոնների կշռված բալային գնահատումը

Հ/Հ	Ներքին միջավայրի գործոններ	Նշանակություն	Գնահատական	Կշռված գնահատական բալե-րով)	Մասնաբա-ժինը	Գնահատականի հիմնավորում
Ուժեղ կողմեր						
1.	Հայրենական արտադրանքի համեմատաբար ցածր գներ միջազգային գների համեմատությամբ	5	5	25	0.22	Ցածր գինը մեծապես նպաստում է արտադրանքի իրացմանը

¹¹⁴ Մեթոդաբանությունը՝ ըստ «Ձեռնարկության արդյունավետ կառավարում» գործարար խաղի մեթոդիկայի, աղբյուրը՝ «Ձեռնարկության արդյունավետ կառավարում» (գործարար խաղի մեթոդիկա) /տ.գ.դ. պրոֆ. Յու.Մ. Սուվարյանի ընդ. խմբ., Եր., Տնտեսագետ, 2001թ., էջ 30:

Кадышева Е., Методика проведения SWOT-анализа. Образцы матриц SWOT, 2008, <http://www.executive.ru/management/practices/597364-analizirui-eto>;

Васютинская С.И. Фельдман И.А., Количественные оценки в СВОТ-анализе, ВЕСТНИК Московского государственного областного университета. Москва, стр. 59-66

Աղյուսակ 2.2.1-ի շարունակություն

2.	Որակի բարձր մակարդակի վերահսկողություն	4	5	20	0.17	Որակի հսկողության բարձր մակարդակը նպաստում է որակի առումով ևս բավարարել արտադրանքի նկատմամբ պահանջարկը
3.	Առաջադրանքների բարձր մակարդակի կատարում և վերահսկողություն	5	5	25	0.22	Նպաստում է արտադրանքի որակի ապահովմանը
4.	Պետության վարած գնային քաղաքականությունը	5	5	25	0.22	ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեն, որպես ոլորտը կարգավորող պետական մարմին, համաձայն ՀՀ Կառավարության 2016թ. №1355 որոշման, գների մեջ ներառում է տնտեսապես հիմնավորված բոլոր ծախսերը, հնարավորություն է ստեղծում ոլորտի զարգացման համար, (մանրամասն՝ ատենախոսության երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում)
5.	Ոլորտի կադրերի ինժեներական միտք (բարձր մակարդակի գիտելիքներ և ստեղծագործ ունակություններ)	4	5	20	0.17	Ինժեներական մտքի շնորհիվ են նախագծվում սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի նոր նմուշներ
Ընդամենը			25	115	1	
Թույլ կողմեր						
6.	Ցածր մակարդակի արտադրական կոոպերացիա	4	5	20	0.07	Ազդում է աշխատանքների վրա՝ աշխարհագրական բաժանման առումով
7.	Կադրային քաղաքականությունը	4	5	20	0.07	Ազդում է հեռանկարային զարգացման վրա, չկա նեղ մասնագիտական որակավորում ունեցող կադրերի պատրաստման համակարգ
8.	Պատվերների քիչ քանակության հետևանքով կազմակերպությունների արտադրական թերբեռնվածությունը	3	4	12	0.04	Պատվերների ծավալը փոքր է և փոփոխվում է ըստ իրավիճակի
9.	Արտադրանքի տեսականու սակավություն	4	5	20	0.07	Ունի միջինից բարձր ազդեցություն, քանի որ քիչ տեսականիով այլ շուկաներ գրավելը դժվար է
10.	Ընկերությունների տեխնիկական վիճակ	3	4	12	0.04	Շենք-շինությունների, սարքավորումների, գործիքների և այլ միջոցների վիճակը միջին մակարդակի է
11.	Երկարաժամկետ նպատակային ծրագրեր չլինելը	5	4	20	0.07	Առանց հստակ նպատակային համալիր ծրագրի անհնար է ունենալ երկարաժամկետ կայուն զարգացում: Դա է ցույց տալիս նաև միջազգային փորձը:

Աղյուսակ 2.2.1-ի շարունակություն

12.	Տեխնիկական փաստաթղթերի պակաս լինելը	4	4	16	0.06	Շատ կարևոր գործոն է, զարգացման վրա ունի շատ զգալի ազդեցություն: Բացասաբար է ազդում արտադրատեսակների արտադրության արդյունավետ կազմակերպման վրա:
13.	Կադրերի հոսունություն	4	4	16	0.06	Մասնագետները բարձր որակավորման մակարդակի են հասնում տարիների աշխատանքի ընթացքում, սակայն շատ մասնագետներ դուրս են գալիս ոլորտից
14.	Մարքեթինգի ցածր մակարդակը արտաքին շուկաներում	3	4	12	0.04	Կարծում ենք, որ ունի միջին ազդեցություն: Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ սպառողականության և ռազմական տեխնիկայի արտաքին առևտրի մեջ կարևոր նշանակություն ունի մարքետինգն ու գովազդը:
15.	Արտադրանքի արտահանման փոքր ծավալներ	2	4	8	0.03	Վաճառքի աղբյուր է, սակայն ներկա պահին զարգացման վրա ունի միջինից ցածր ազդեցություն
16.	Ոլորտի շատ կազմակերպությունների ֆինանսական վատ դրություն	4	5	20	0.07	Ազդում կազմակերպությունների ֆինանսական կայուն գործունեության անընդհատության վրա:
17.	Կազմակերպությունների շրջանառության (դրամական) միջոցների անբավարարությունը	3	3	9	0.03	Խոչընդոտում է կազմակերպությունների անընդհատ կայուն գործունեությանը
18.	Հատուկ համալրող մասերի մատակարարման ժամկետների խզումներ	2	3	6	0.02	Խանգարում է պայմանագրային պարտավորությունների ժամանակին կատարմանը
19.	Կազմակերպություններում քաղաքացիական նշանակության արտադրանքի խիստ ցածր մակարդակ	3	5	15	0.05	Կարևոր է, հատկապես հարակից արտադրության ներդրման և դիվերսիֆիկացման առումով
20.	Կազմակերպություններում տեխնոլոգիական բաժինների չլինելը կամ դրանց առկայության դեպքում աշխատանքի անարդյունավետությունը	4	3	12	0.04	Ազդում է որակի ապահովման վրա
21.	Ոլորտի կազմակերպությունների կառավարման միջազգային չափանիշներին համապատասխան մենեջերների բացակայությունը	5	4	20	0.07	Առանց պրոֆեսիոնալ կառավարիչների ոլորտը չի կարող զարգանալ
22.	Կառավարման ավտոմատացված համակարգի չլինելը	4	5	20	0.07	ԿԱՀ-ը կարևոր նշանակություն ունի օպերատիվ կառավարման և արդյունավետ վերահսկողու-

Աղյուսակ 2.2.1-ի շարունակություն

						թյան համար: Այս մասին կխոսենք ատենախոսության երրորդ գլխի երկրորդ ենթագլխում
23.	Հիմնարար երկարաժամկետ գիտահետազոտական աշխատանքների պայմանագրերի կնքման կառուցակարգերի չլինելը	5	4	20	0.07	Շատ բացասաբար է ազդում հեռանկարային զարգացման ծրագրերի մշակման և դրանց կիրառման ժամանակ
Ընդամենը			75	278	1	

Գնահատենք նաև արտաքին միջավայրի գործոնները:

Աղյուսակ 2.2.2

Արտաքին միջավայրի գործոնների կշռված բալային գնահատումը

Հ/Հ	Արտաքին միջավայրի գործոններ	Նշանակություն	Գնահատական	Կշռված գնահատական (բալետով)	Մասնաբաժինը	Գնահատականի հիմնավորում
Հնարավորություններ						
1.	Ռազմաքաղաքական ղեկավարության ցանկությունը՝ զարգացնելու ոլորտը	5	5	25	0.11	Ակնհայտ է, որ առանց ռազմաքաղաքական ղեկավարության ցանկության, ոլորտի զարգացման մասին մտածելն անիմաստ է
2.	Սփյուռքի պատրաստակամությունը՝ օժանդակելու ոլորտի զարգացմանը	4	4	16	0.07	Շատ կարևոր գործոն է ֆինանսների ներդրման և կադրերի ներգրավման առումով
3.	Պատերազմի սպառնալիք	5	5	25	0.11	Փորձը ցույց է տալիս, որ, ի տարբերություն տնտեսության այլ ոլորտների, պատերազմական կամ պատերազմի սպասման դրությունը դրական է ազդում ոլորտի զարգացման վրա, հանդիսանալով միջոց, ռազմական խնդիրների կատարման գործիքների մատակարար
4.	Երկրի ինժեներական կադրերի մտավոր ներուժ	4	5	20	0.09	Առկա ինժեներական կադրերը կարող են ներգրավվել ՌԱՀ-ում
5.	Ոլորտի արտադրանքի արտահանման ծավալների մեծացում	5	4	20	0.09	Հնարավորություն կստեղծի լրացուցիչ պատվերներ և գումարներ ներգրավել, սակայն ներկայումս, արտադրանքի տեսակների քչության հետ կապված, միջին կարևորություն ունի
6.	Կադրային քաղաքականության բարելավում	4	4	16	0.07	Կնպաստի ոլորտի ներուժի պահպանմանը և

Աղյուսակ 2.2.2-ի շարունակություն

						գարգացմանը
7.	Հիմնարար երկարաժամկետ գիտահետազոտական աշխատանքների պայմանագրերի կնքման կառուցակարգերի մշակման հնարավորությունը	5	5	25	0.11	Շատ դրական կազդի հեռանկարային գարգացման ծրագրերի մշակման և դրանց կիրառման առումով
8.	Ոլորտի միջազգային համագործակցության ընդլայնում	4	4	16	0.07	Շատ կարևոր է տեխնոլոգիաների, տեխնիկական փաստաթղթերի, այլ երկրների ընկերությունների հետ համատեղ արտադրությունների ներդրման համար
9.	Օրենսդրական դաշտի բարելավումը	4	5	20	0.09	Օրենսդրական դաշտի շարունակական կատարելագործումը կբարելավի ոլորտի վիճակը
10.	Ռազմական արտադրանքի նկատմամբ պահանջարկը	5	4	20	0.09	Լարված աշխարհաքաղաքական իրավիճակում ռազմական արտադրանքի պահանջարկը մեծ է
11.	Գործարարության արտաքին պայմանների կայունացումը	5	4	20	0.09	Կարևոր ազդեցություն ունի հատկապես նոր ներդրումների խթանման առումով
Ընդամենը			49	223	1	
Սպառնալիքներ						
12.	Հարկային քաղաքականություն	4	3	12	0.26	Լուրջ սպառնալիք է, քանի որ ոլորտի աջակցության ծրագրերում հարկային արտոնություններ նախատեսված չեն
13.	Բնակչության արտագաղթը	4	4	16	0.35	Լուրջ սպառնալիք է հատկապես ոլորտի առաջատար մասնագետների պակասելու առումով
14.	Նյութական միջոցների անհասանելիությունը	4	3	12	0.26	Շատ բացասական ազդեցություն ունի, հատկապես ռազմական նշանակության համալրող դետալների ներմուծման դեպքում
15.	Որոշ զինատեսակների արտադրության միջազգային արգելքներն ու սահմանափակումները	3	2	6	0.13	Այս սպառնալիքը ներկայումս գնահատում ենք միջինից ցածր
Ընդամենը			12	46	1	

Հաշվարկենք ընդհանրացնող գործակիցը:

$$\frac{115}{25} (\text{ուժեղ կողմ}) + \frac{223}{49} (\text{հնարավորություններ}) + \frac{278}{75} (\text{թույլ կողմ}) + \frac{46}{12} (\text{սպառնալիքներ}) \approx 1.214$$

Բանաձևից ակնհայտ է, որ տեսականորեն այս գործակիցը կարող է ընդունել 0,2-ից 5 արժեքները: Կարող ենք նշել, որ 1 գործակիցը հավասարակշռության գործակիցն

է, երբ ոլորտի դրական ու բացասական իրողությունները թվային արտահայտությամբ հավասարակշռված են: Մեր կողմից հաշվարկված գործակիցը 1,2-ից ավելի է, ուստի ոլորտի ուժեղ կողմերի և հնարավորությունների իրացման պարագայում հնարավոր է հաղթահարել առկա թույլ կողմերն ու սպառնալիքները, ինչն էլ կապահովի ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացումը: Կառուցենք նաև ռազմարդյունաբերական համալիրի վերլուծության SWOT մատրիցան:

Աղյուսակ 2.2.3

Ռազմարդյունաբերական համալիրի վերլուծության SWOT մատրիցա

	Հնարավորություններ 1. Ռազմաքաղաքական դեկավարության ցանկությունը 2. Սփյուռքի պատրաստակամությունը՝ օժանդակելու ոլորտի զարգացմանը 3. Ոչ պատերազմ, ոչ խաղաղություն իրավիճակը 4. Երկրի ինժեներական կադրերի մտքի հնարավորությունները 5. Ոլորտի արտադրանքի արտահանման ծավալների մեծացումը 6. Կադրային քաղաքականության բարելավումը 7. Հիմնարար երկարաժամկետ գիտահետազոտական աշխատանքների պայմանագրերի կնքման կառուցակարգերի մշակման հնարավորությունը 8. Ոլորտի միջազգային համագործակցության ընդլայնումը 9. Օրենսդրական դաշտի բարելավումը 10. Ռազմական արտադրանքի նկատմամբ պահանջարկը 11. Գործարարության արտաքին պայմանների կայունացումը	Սպառնալիքներ 1. Հարկային քաղաքականությունը 2. Բնակչության արտագաղթը 3. Նյութական միջոցների անհասանելիությունը 4. Միջազգային սահմանափակումները
Ուժեղ կողմեր 1. Արտադրվող արտադրանքի համեմատաբար ցածր գները նույն արտադրատեսակների արտասահմանյան գների համեմատ 2. Որակի վերահսկողության բարձր մակարդակը 3. Հրամանների կատարման և վերահսկողական բարձր մա-	Հաշվի առնելով այն, որ արտադրանքի գները ցածր են նույն արտադրատեսակների արտասահմանյան գների համեմատ՝ անհրաժեշտ է քայլեր ձեռնարկել արտադրանքի արտահանման ծավալների մեծացման ուղղությամբ: Բացի այդ պետք է քայլեր ձեռնարկել սփյուռքից ֆինանսական ներդրումների և	Սեփական արտադրության ցածր գների հաշվին կարելի է սահմանափակել միջազգային սահմանափակումների սպառնալիքը: Ոլորտի զարգացմանը կնպաստի նաև հարկային և մաքսային որոշակի արտոնությունների տրամադրումը:

Աղյուսակ 2.2.3-ի շարունակություն

կարդակը 4. Պետության կողմից վարվող գնային քաղաքականությունը 5. Ոլորտի կադրերի ինժեներական միտքը	համապատասխան կադրերի ներգրավման ուղղությամբ, միջազգային համագործակցության շնորհիվ հնարավորությունների ընդլայնման ուղղությամբ	
Թույլ կողմեր - Արտադրական կոոպերացիայի ցածր մակարդակը - Կադրային քաղաքականությունը - Պատվերների քիչ քանակության հետևանքով կազմակերպությունների արտադրական թերբեռնվածությունը - Արտադրանքի քիչ տեսականին - Ընկերությունների տեխնիկական վիճակը - Երկարաժամկետ նպատակային ծրագրերի բացակայությունը - Տեխնիկական փաստաթղթերի պակաս լինելը - Կադրերի հոսունությունը - Մարքեթինգի ցածր մակարդակը արտաքին շուկաներում - Արտադրանքի արտահանման գրեթե բացակայությունը - Ոլորտի շատ կազմակերպությունների ֆինանսական վատ դրությունը - Կազմակերպությունների շրջանառության /դրամական/ միջոցների անբավարարությունը - Հատուկ համալրող մասերի մատակարարման ժամկետների խզումները - Կազմակերպություններում քաղաքացիական նշանակության արտադրանքի խիստ ցածր մակարդակը - Կազմակերպություններում կոնստրուկտորական բաժինների բացակայությունը կամ դրանց առկայության դեպքում աշխատանքի անարդյունավետությունը - Ոլորտի կազմակերպությունների կառավարման միջազգային չափանիշներին համապատասխան մենեջերների բացա-	Մշակել և իրականացնել կադրերի պատրաստման արդյունավետ ծրագիր, միջազգային համագործակցության հնարավորություններով ներգրավել հնարավորինս շատ տեխնիկական փաստաթղթեր, օրենսդրական դաշտի բարելավմամբ հնարավորություններ ստեղծել երկարաժամկետ պայմանագրերի կնքման և ֆինանսավորման ուղղությամբ, պրոֆեսիոնալ մենեջերների շնորհիվ կազմակերպություններում հնարավորինս ապահովել ֆինանսական կայուն վիճակ, քաղաքացիական արտադրության կազմակերպում: Ներդնել կառավարման ավտոմատացված համակարգ (այս մասին անդրադարձել ենք ատենախոսության երրորդ գլխի երկրորդ ենթագլխում): Կառուցվածքային փոփոխությունների արդյունքում ստեղծել արդյունավետ աշխատող կոնստրուկտորական բաժիններ և այլն:	Անհրաժեշտ է թույլ կողմերի վերացմամբ նախադրյալներ ստեղծել սպառնալիքների մեղմման ուղղությամբ: Կադրային քաղաքականության բարելավմամբ հնարավորինս կրճատել ոլորտի կադրերի դուրս գալը և չեզոքացնել արտագաղթի բացասական ազդեցությունը: Արտադրական կոոպերացիայի հիմքերի ստեղծմամբ հասնել նյութական միջոցների անհասանելիության հիմնախնդիրների հնարավորինս մեղմմանը:

Աղյուսակ 2.2.3-ի շարունակություն

կայությունը 17. Կառավարման ավտոմատացված համակարգի բացակայությունը 18. Հիմնարար երկարաժամկետ գիտահետազոտական աշխատանքների պայմանագրերի կնքման կառուցակարգերի բացակայությունը		
---	--	--

Ամփոփելով ենթագլուխը, նշենք, որ SWOT վերլուծությունը հնարավորություն տվեց գնահատելու համալիրի առկա վիճակի ուժեղ և թույլ կողմերը, զարգացման հնարավորություններն ու սպառնալիքները: Ոլորտի ուժեղ կողմերի և հնարավորությունների իրացման պարագայում հնարավոր է հաղթահարել առկա թույլ կողմերն ու սպառնալիքները, ինչն էլ կապահովի ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացումը: ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման հիմնախնդիրների լուծման մեր առաջարկություններին կանդրադառնանք ատենախոսության երրորդ գլխում:

ԳԼՈՒԽ III. ՀՀ ՌԱԶՄԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼԻՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

3.1. ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման պետական ծրագրի մշակման անհրաժեշտությունը որպես ոլորտի ռազմավարական զարգացման հիմնական գործիք

Ինչպես նշեցինք ատենախոսության երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում, ՀՀ վարչապետի 2015թ. հուլիսի 24-ի N°668-Ա որոշմամբ¹¹⁵ հաստատված «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի կիրարկումն ապահովող միջոցառումների ծրագրով նախատեսված է ««Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման պետական ծրագիրը հաստատելու մասին» ՀՀ Նախագահի հրամանագրի նախագիծը ՀՀ Նախագահին ներկայացնելը» միջոցառումը, ինչն այժմ գտնվում է մշակման փուլում:

Այս ենթագլխում անհրաժեշտ ենք համարում ներկայացնել մեր մի շարք առաջարկությունները՝ ծրագրի կազմման ձևաչափի, կառուցվածքի վերաբերյալ:

«Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի¹¹⁶ 10-րդ հոդվածում նշված է՝ ՌԱՀ-ի զարգացման պետական ծրագիրն ընդգրկում է՝

1. ՌԱՀ-ի զարգացման ուղղությունները՝ ըստ գործունեության ձևերի,
2. ռազմարդյունաբերական արտադրանքի որակի ցուցանիշների համադրումը ստանդարտներին,
3. ՌԱՀ-ի զարգացման ծրագրի միջոցառումները,
4. ՌԱՀ-ի արտադրանքի մրցունակության բարձրացման միջոցառումները,
5. ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտներին պետական աջակցման ենթակառույցների զարգացման միջոցառումները,

¹¹⁵ ՀՀ վարչապետի որոշումը «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի կիրարկումն ապահովող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին, N° 668-Ա, 2015թ.

¹¹⁶ «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-16-Ն, 2015թ.

6. ռազմարդյունաբերության ոլորտում կադրերի պատրաստման միջոցառումները,

7. ՌԱՀ-ի պետական կառավարման և ինքնակարգավորման կատարելագործման միջոցառումները:

Կարծում ենք, որ վերոնշյալ կետերը կարող են հանդիսանալ ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման պետական ծրագրի գլուխներ:

Անդրադառնանք ՌԱՀ-ի զարգացման ծրագրի միջոցառումների վերաբերյալ մեր առաջարկություններին: Անհրաժեշտ է մշակել՝

1. ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի պետական ընկերությունների տեխնոլոգիական զարգացման ծախսային (ներդրումային) ծրագիր:

Այստեղ խոսքը վերաբերվում է ոլորտի կազմակերպություններում նոր տեխնոլոգիաների ներդնմանը, և գոյություն ունեցող արտադրական հիմնական միջոցների թարմացմանը:

2. ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի պետական ընկերությունների տեխնիկական զարգացման ծախսային (ներդրումային) ծրագիր:

Տեխնիկական զարգացում ասելով հասկանում ենք կազմակերպությունների տեխնիկական հնարավորությունների համապատասխանությունը՝ ներդնելու համար անհրաժեշտ տեխնոլոգիաները (շենք, շինություններ, սպասարկող ենթակառուցվածքներ և այլն):

3. ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի ընկերությունների աջակցման ծրագիր:

Այս կետի վերաբերյալ ՀՀ կառավարության 2016 թվականի հոկտեմբերի 6-ի N° 1033-Ն որոշմամբ հաստատվել է «Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտներին երկարաժամկետ, միջնաժամկետ և կարճաժամկետ պետական աջակցության առաջնահերթությունները և աջակցման ձևերը»¹¹⁷: Այս որոշմամբ սահմանվում է, որ ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների պետական աջակցության երկարաժամկետ, միջնաժամկետ և կարճաժամկետ ծրագրերը ներառվում են ՌԱՀ-ի զարգացման պետական ծրագրերում՝ հանդիսանալով դրանց պարտադիր բաղկացուցիչ մասը: Նշենք որոշմամբ սահմանված, ՌԱՀ-ի գործունեության

¹¹⁷ ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտներին երկարաժամկետ, միջնաժամկետ և կարճաժամկետ պետական աջակցության առաջնահերթությունները և աջակցման ձևերը հաստատելու մասին, N° 1033-Ն, 2016թ.

սուբյեկտներին պետական աջակցության ձևերը և ներկայացնենք դրանց կատարման մեր առաջարկությունները՝

1) ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտներին ֆինանսական աջակցությունը (այդ թվում՝ վարկային երաշխավորությունների տրամադրումը),

2) ՌԱՀ-ի գործունեության սուբյեկտների ուղղակի վարկավորումը և սեփական կապիտալի ֆինանսավորումը,

3) ոչ ընթացիկ ակտիվների ձեռքբերման համար ֆինանսական վարձակալության (լիզինգի) տոկոսադրույքի մասնակի կամ ամբողջական սուբսիդավորումը,

4) մրցութային կարգով դրամաշնորհների հատկացումը,

5) կադրերի պատրաստման, վերապատրաստման և որակավորման բարձրացման ծրագրերի իրականացումը,

6) անհատույց կամ շուկայականից էական ցածր գներով պետական անշարժ և շարժական գույքի օգտագործման իրավունքի տրամադրումը կամ կառավարման հանձնումը,

7) տեղեկատվության և խորհրդատվության ապահովումը,

8) լաբորատոր, գիտաարտադրական և անհրաժեշտ այլ ինովացիոն ենթակառուցվածքների ստեղծումը,

9) նորագույն տեխնոլոգիաների օգտագործման իրավունքների ձեռքբերումը,

10) նոր ստանդարտների մշակումը,

11) անհրաժեշտ օրենսդրական փոփոխությունների իրականացումը,

12) միջազգային ցուցահանդեսներին և գործարար համագործակցության հաստատման այլ միջոցառումներին մասնակցության ապահովումը:

Աջակցման ձևերը բավական ընդգրկուն են և համապատասխան տնտեսական հիմնավորվածության պարագայում կարող են ընդգրկվել ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման պետական ծրագրում: Աջակցության ծրագիրը պետք է մշակվի ըստ առանձին ընկերությունների և ուղղությունների՝ հաշվի առնելով ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման պետական ծրագրի վերլուծական մասում արտացոլված ոլորտի հիմնախնդիրները: Ինչպես ցանկացած համալիր ծրագիր, կամ ծրագրի մաս, այս աջակցման ծրագիրն էլ պետք է հստակ սահմանի ակնկալվող արդյունքը

թվային արտահայտությամբ:

4. ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի պետական ընկերությունների բիզնես-պլաններ:

Այս կետը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման պետական ծրագրի ամենակարևոր գլուխներից մեկն է, որից էլ կբխեն նոր տեխնոլոգիաների ներդրման ընտրությունը, տեխնիկական վերազինման ծրագիրը, աջակցության ձևերը և այլն:

Ոլորտի ընկերությունների բիզնես-պլանների մշակման համար առկա են դժվարություններ, որոնք ունեն օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթ: Օբյեկտիվ բնույթի խնդիրներից կարող ենք նշել, որ ընկերությունները ի վիճակի չեն ուսումնասիրելու այլ երկրների պահանջարկը կոնկրետ զինատեսակների նկատմամբ, կամ դրանց միավորների շուկայական գները: Ուստի բիզնես պլանի մշակման ժամանակ խախտվում է բիզնես-պլանի տրամաբանությունը՝ ակնկալվող արդյունքի հաշվարկման համար անհրաժեշտ է հաշվարկել արտաքին շուկաներում իրացման ծավալները: Սուբյեկտիվ բնույթի գործոններից կարելի է նշել միջազգային չափանիշներին համապատասխան կառավարիչների բացակայությունը: Բիզնես-պլաններն անհրաժեշտ է կազմել, կանխատեսելով, թե որքան կկազմեն արտադրանքի, ծառայությունների ինքնարժեքը, իրացումից հասույթը և ներդրումների շահութաբերությունը:

5. Ռազմարդյունաբերական ոլորտում կադրերի պատրաստման ծրագիր:

Կադրերի պատրաստման ծրագիրը պետք է ներառի՝

1) առկա մասնագետների պատրաստման և վերապատրաստման ծրագիր,

2) Երևանի պետական համալսարանի, Հայաստանի ազգային պոլիտեխնիկական համալսարանի և Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի համապատասխան ամբիոնների ուսանողների համար մասնագիտացված կրթական ծրագիր,

3) ռազմական նշանակության գիտական թեմաների պատվերի ծրագիր,

4) մասնագիտացված լաբորատորիաների ստեղծման ծրագիր

5) պետպատվերի շրջանակներում արտերկրի տեխնիկական ԲՈՒՀ-երում կրթության ծրագիր:

Կադրերի պատրաստման ծրագրերը պետք է լինեն տնտեսապես հիմնավորված, ակնկալվող արդյունքի հստակ հաշվառմամբ՝ հաշվարկելով նաև կադրերի «կենսա-

պարբերաշրջանը»:

Ամփոփելով ենթագլուխը, նշենք, որ ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման պետական ծրագիրը պետք է հանդիսանա ոլորտի ամբողջական և բազմակողմանի զարգացման առաջնային փաստաթուղթը, պատասխանելով՝ ի՞նչ, ինչու՞, ե՞րբ, որտե՞ղ, ինչպե՞ս, ու՞մ միջոցով հարցերին: Ծրագրի հնարավորինս մանրամասն ու հիմնավոր մշակումից և իրականացումից է կախված ոլորտի զարգացումը, հետևապես նաև ՀՀ ռազմական և ազգային անվտանգությունը, կշիռն ու դերակատարությունը համաշխարհային և տարածաշրջանային գործընթացներում:

3.2. Կառավարման նոր կառուցակարգերի ներդրման հնարավորությունները ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրում

ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի առաջարկվող կազմակերպական կառուցվածքը և ստորաբաժանումների գործառույթները

Ինչպես նշեցինք ատենախոսության երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում, ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի գործող կազմակերպական կառուցվածքը և կանոնադրությունը ունեն մի շարք թերություններ, որոնց արդյունավետ փոփոխությունը և գործառույթների հստակեցումը դրական ազդեցություն կունենա ոլորտի զարգացման վրա: Ներկա դրությամբ կոմիտեն գործնականում չի իրականացնում պետական մարմնին բնորոշ գործառույթներ, չունի հաշվեկշիռ, բանկային հաշիվ, պետական բյուջեից ֆինանսավորում չի ստանում:

Ցանկացած ոլորտի կառավարման կատարելագործման գործ սկսվում է դրա կառավարման համար պատասխանատու պետական մարմնի կառավարման կազմակերպական կառուցվածքի, կարգավիճակի, խնդիրների ու գործառույթների համապատասխան փոփոխությունից:

Մեր կարծիքով, պետք է փոխել ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի գործող կանոնադրությունը (համաձայն կանոնադրության՝ կոմիտեն նախարարության աշխատակազմից դուրս՝ առանձնացված ստորաբաժանում է) և համապա-

տասխանեցնել «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքին¹¹⁸, սահմանելով, որ կոմիտեն ՀՀ պաշտպանության նախարարության կառավարման ներքո գտնվող մարմին է: Դա հնարավորություն կտա՝

1. կոմիտեին, վարելու ինքնուրույն ռազմատեխնիկական քաղաքականություն, համաձայն «Ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական քաղաքականության ռազմավարության»¹¹⁹,

2. տարանջատել սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի կատարողին, պատվիրատուին և շահագործողին՝ հնարավորինս բացառելով պայմանավորվածությունները և նվազեցնելով կոռուպցիոն ռիսկերը,

3. ռազմարդյունաբերության ոլորտում սահմանված կարգով ստեղծել ենթակառուցվածքներ, որոնք կուսումնասիրեն արտերկրի ռազմարդյունաբերական համալիրների զարգացման միտումները և կմշակեն նպատակային համալիր ծրագրեր:

Պետական կառավարման մարմնի ձևավորմամբ հնարավոր է ֆինանսական ծախսերի մեծացում, կապված նոր ենթակառուցվածքների ստեղծման հետ: Կարծում ենք, որ արդյունավետ աշխատանքի դեպքում այդ ենթակառուցվածքները տնտեսապես կարդարացնեն իրենց ստեղծումը և իրենց գործունեությամբ կփոխհատուցեն պահպանման ծախսերը, ապահովելով ոլորտի հեռանկարային զարգացումը:

Ինչպես ցույց տվեց ատենախոսության առաջին գլխում կատարված ոլորտի կառավարման միջազգային փորձը, ուսումնասիրված բոլոր երկրներում ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարումն իրականացվում է պետական մարմնի կողմից:

Դրական ենք գնահատում ներկայիս այն հանգամանքը, որ ՀՀ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի նախագահը հանդիսանում է նաև ՀՀ պաշտպանության նախարարի տեղակալ: Այս կարգավիճակը պետք է պահպանել նաև կոմիտեի, որպես պետական մարմնի ձևավորումից հետո:

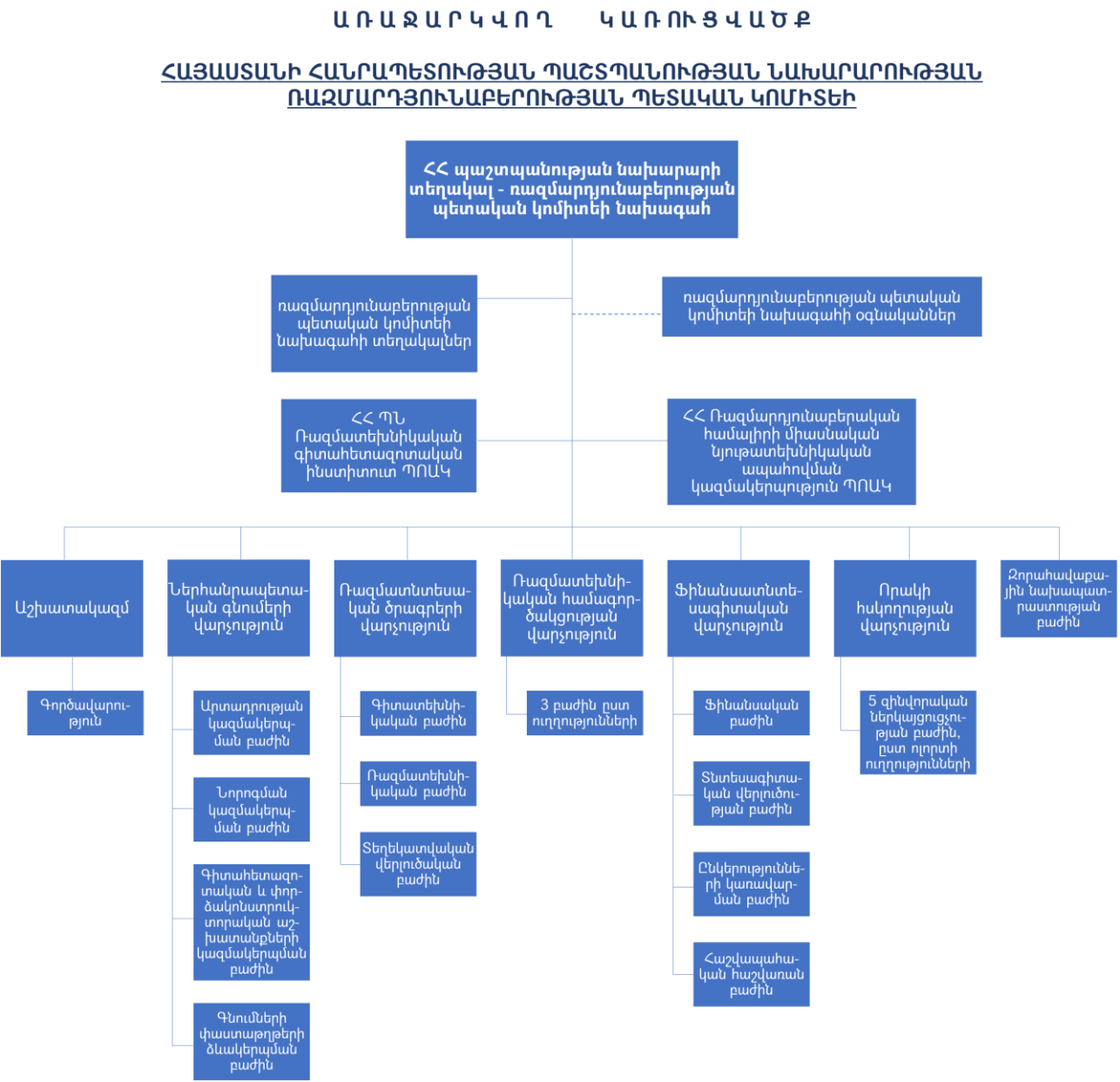
Այսպիսով, վերլուծելով ռազմարդյունաբերական համալիրների կառավարման կազմակերպական կառուցվածքների միջազգային փորձը, ՀՀ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի ներկայիս կառավարման կազմակերպական կառուցվածքը

¹¹⁸ «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենք, ՀՕ-16-Ն, 2015թ.

¹¹⁹ ՀՀ Նախագահի կարգադրությունը ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական քաղաքականության ռազմավարությունը հաստատելու մասին, N° ՆԿ-15-Ն, 2017թ.

և դրանից բխող հիմնախնդիրները, առաջարկում ենք ՀՀ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կառավարման հետևյալ կազմակերպական կառուցվածքը:

Գծապատկեր 3.2.1

Կոմիտեի նոր կառուցվածքում առաջարկում ենք ավելացնել մի շարք ստորաբաժանումներ, որոնց գործառույթները գործող կառուցվածքով Կոմիտեն չի իրականացնում: Դրանք են՝ գնումների փաստաթղթերի ձևակերպման բաժինը, ռազմատնտեսական զարգացման վարչությունը (իր բաժիններով), ֆինանսական բաժինը և հաշվապահական հաշվառման բաժինը:

Այժմ մանրամասն ներկայացնենք մեր կողմից մշակված կառուցվածքով Կոմիտեի բոլոր վարչությունների և բաժինների գործառույթները (ինչպես նշել էինք ատենախո-

սության երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում, Կոմիտեի ստորաբաժանումների գործառույթները մշակված և հաստատված չեն), հիմնավորենք առաջարկվող կառուցվածքի առավելություններն ու ներդնման անհրաժեշտությունը:

Աշխատակազմ

1. մասնակցություն Կոմիտեի կազմակերպական նշանակության խնդիրների բացահայտմանը, վերլուծմանը և գնահատմանը, ինչպես նաև դրանց լուծումներ տալու աշխատանքներին,

2. Կոմիտեի աշխատանքների բաշխման ու կազմակերպման համակարգում, կատարողական և աշխատանքային կարգապահության նկատմամբ հսկողության սահմանում,

3. Կոմիտեի Նախագահի հանձնարարությամբ Կոմիտեի ստորաբաժանումներին օգնության ցուցաբերում,

4. Կոմիտեի Նախագահին, ըստ անհրաժեշտության, կատարված աշխատանքների մասին հաշվետվությունների ներկայացում,

5. հսկողական փաստաթղթերի՝ մինչև ժամկետի ավարտը կատարման հսկողության իրականացում:

Գործավարություն

1. Կոմիտեի փաստաթղթաշրջանառության վարման աշխատանքների իրականացում,

2. Կոմիտեի փաստաթղթային սպասարկման ապահովում,

3. փաստաթղթերի պահպանության ու արխիվացման աշխատանքների իրականացում,

4. գաղտնի փաստաթղթերի ստացման, առաքման, ինչպես նաև փաստաթղթերի ղեկավարության հետ ծանոթացման ապահովում,

5. գաղտնի փաստաթղթերի հետ առնչվող անձանց թույլտվության իրավունքի ձևակերպում և այն համապատասխան մարմիններին ներկայացում,

6. գաղտնիության ռեժիմի ապահովման վերաբերյալ հաշվետվությունների նախապատրաստում,

7. գաղտնիության ռեժիմի խախտումների հաշվառում և վերլուծում:

Ներհանրապետական գնումների վարչություն

Արտադրության կազմակերպման բաժին

1. մասնակցություն ՀՀ ՊՆ և ՀՈՒ ԳՇ վարչություններից, առանձին բաժիններից, ընկերություններից ստացված առաջարկությունների քննարկման և մշակման աշխատանքներին, այդ թվում՝

- ներհանրապետական գնումների տարեկան ու երկարաժամկետ ծրագրերի,
- պետական պատվերների նախագծերի:

2. Սպառազինության, ռազմական տեխնիկայի, ռազմատեխնիկական միջոցների պայմանագրային առաքումների կազմակերպում և վերահսկում:

3. Մասնակցություն պայմանագրերի կնքման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի փաթեթների մշակմանը:

4. Ընկերություններում և փորձադաշտում սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի փորձարկումների կազմակերպում և մասնակցություն:

5. Սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի շահագործման ընթացքում առաջացած թերությունների պատճառների ուսումնասիրում, դրանց վերացման համար միջոցառումների կատարումը:

6. Մասնակցություն սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի արտադրության տեխնիկական մակարդակի, որակի, հուսալիության, դիմացկունության և այլ հատկանիշների վերլուծությանը և միջոցառումների մշակմանը:

Նորոգման կազմակերպման բաժին

1. մասնակցություն ՀՀ ՊՆ և ՀՈՒ ԳՇ վարչություններից, առանձին բաժիններից, ընկերություններից ստացված առաջարկությունների քննարկման և մշակման աշխատանքներին, այդ թվում՝

- ներհանրապետական գնումների տարեկան ու երկարաժամկետ ծրագրերի,
- պետական պատվերների նախագծերի:

2. Սպառազինության, ռազմական տեխնիկայի, ռազմատեխնիկական միջոցների պայմանագրային առաքումների կազմակերպում և վերահսկում:

3. Մասնակցություն պայմանագրերի կնքման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի փաթեթների մշակմանը:

4. Ընկերություններում և փորձադաշտում սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի փորձարկումների կազմակերպում և մասնակցություն:

5. Սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի շահագործման ընթացքում առաջացած թերությունների պատճառների ուսումնասիրում, դրանց վերացման համար միջոցառումների կատարումը:

6. Մասնակցություն սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի նորոգման տեխնիկական մակարդակի, որակի, հուսալիության, դիմացկունության և այլ հատկանիշների վերլուծությանը և միջոցառումների մշակմանը:

Գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների կազմակերպման բաժին՝

1. ՀՀ ՊՆ և ԶՈՒ ԳՇ վարչություններից, առանձին բաժիններից, ընկերություններից ստացված առաջարկությունների քննարկման և մշակման աշխատանքներին մասնակցություն, այդ թվում՝

- ԳՀՓԿԱ տարեկան ու երկարաժամկետ ծրագրերի,
- պետական պատվերի նախագծերի:

2. Գիտահետազոտական ու փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների կատարման աշխատանքների կազմակերպում և վերահսկում:

3. Մասնակցություն հատուկ ԳՀՓԿԱ պետական պատվերով պայմանագրերի կնքման համար անհրաժեշտ փաստաթղթերի փաթեթների, հատուկ պայմանների աշխատանքների մշակմանը:

4. Մասնակցություն հատուկ ԳՀՓԿԱ ընթացիկ և հեռանկարային մշակումների տակտիկատեխնիկական պահանջների, տեխնիկական առաջադրանքների ելակետային տվյալների աշխատանքներին:

5. ՀՀ ՊՆ և ԶՈՒ ԳՇ շահագրգիռ վարչությունների և կատարող կազմակերպությունների հետ ԳՀՓԿԱ աշխատանքների վերաբերյալ քննարկումների կազմակերպում:

6. Ընկերություններում և փորձադաշտում նոր մշակված ռազմական տեխնիկայի փորձարկումների կազմակերպում և մասնակցություն:

7. ԳՀՓԿԱ պայմանագրերի կատարման ընթացքի վերաբերյալ պարբերաբար ուսումնասիրությունների կատարում:

8. ԳՀՓԿԱ շրջանակներում մշակված փորձանմուշների հաշվառում, նշված փորձանմուշների և արտադրատեսակների վերաբերյալ տեղեկությունների բազայի ստեղծում:

Գնումների փաստաթղթերի ձևակերպման բաժին՝

1. կազմում և սահմանված կարգով հաստատման է ներկայացնում մրցութային հանձնաժողովների կազմավորման վերաբերյալ փաստաթղթերը,

2. կազմակերպում է մրցութային հանձնաժողովների գործունեությունը՝ ապահովելով հանձնաժողովների նիստերի արձանագրությունների կազմումը, դրանց ներկայացումը հանձնաժողովի նախագահի և անդամների ստորագրմանը,

3. ապահովում է գնումների գործընթացում պետական կամ ծառայողական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների պահպանությունն ու պաշտպանությունը,

4. ապահովում է պատասխանատու ստորաբաժանումներից գնման հայտերի ընդունումն ու գրանցումը,

5. ապահովում է գնումների հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերի պահանջներին համապատասխան գնումներ կատարելու փաստաթղթերի կազմումը,

6. ապահովում է մրցույթի հրավերների տրամադրման, մրցույթի հայտերի ստացման, գրանցման և պահպանման գործընթացը,

7. ապահովում է գնումների ընթացակարգի փաստաթղթային ձևակերպումը, այդ թվում՝ գնման ընթացակարգի արձանագրությունների կազմման և վարման, գնման պայմանագրերի կնքման պայմանները:

Ռազմափորձական ծրագրերի վարչություն

Գիտափորձնական բաժին՝

1. մասնակցություն ընկերությունների հեռանկարային ռազմավարական զարգացման ծրագրերի մշակմանը,

2. նոր տեխնոլոգիաների ներդրման և արտադրության կազմակերպման առաջարկությունների մշակումը,

3. ընկերությունների տեխնոլոգիական զարգացման առաջարկությունների մշակումը,

4. ռազմական տեխնիկայի, սպառազինության և ռազմատեխնիկական ունեցվածքի նորոգմանը զուգահեռ պահեստամասերի արտադրության յուրացման հնարավորության ուսումնասիրում և դրանց արտադրության ծրագրերի մշակում:

Ռազմատեխնիկական բաժին'

1. ընկերությունների տեխնիկական վերազինման առաջարկությունների մշակումը,

2. ռազմական պատվերներ կատարող ընկերություններում համախառն արտադրանքի մեջ քաղաքացիական նշանակության արտադրանքի տեսակարար կշռի մեծացման նպատակով առաջարկությունների մշակումը,

3. ընկերությունների միջև արտադրական կոոպերացիայի կազմակերպումը,

4. ռազմական տեխնիկայի, սպառազինության և ռազմատեխնիկական ունեցվածքի արտադրանքի կյանքի կենսապարբերաշրջանի տևողության համակարգի ներդրման մասնակցությունը,

5. ռազմական անվտանգության ապահովման խնդիրների լուծման համար նյութատեխնիկական և մտավոր կարողությունների կենտրոնացմանն ուղղված միջոցառումների իրականացումը:

Տեղեկատվական վերլուծական բաժին'

1. սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի տեխնիկատնտեսական ցուցանիշների վերլուծություն, ինչպես նաև դրանց արտադրության իրականացման տնտեսական արդյունավետության ու տեխնոլոգիականության բարելավման համար (ընկերությունների հետ համատեղ) առաջարկությունների մշակում,

2. ընկերություններում քարտազրման համակարգերի ներդրումը,

3. ռազմական նշանակության պատվերներ կատարող ընկերությունների ամփոփ ցուցակների (ռեեստր) մշակումը և վարումը,

4. ռազմարդյունաբերության սուբյեկտների կառավարման ավտոմատացված համակարգի աշխատանքի օժանդակությունը,

5. ՀՀ գիտական, գիտատեխնիկական և արտադրական ներուժի ու հնարավորությունների ուսումնասիրումը:

Ռազմատեխնիկական համագործակցության վարչություն

ինչպես երևում է առաջարկվող կառուցվածքից (գծապատկեր 3.2.1), ռազմատեխնիկական վարչությունում նախատեսել ենք երեք բաժիններ, ըստ աշխարհի ռազմաքաղաքական դաշինքների կամ ըստ տարածաշրջանների ուղղությունների՝

1. ԱՊՀ երկրների հետ ռազմատեխնիկական համագործակցության բաժին,
2. ՆԱՏՕ-ի անդամ երկրների հետ ռազմատեխնիկական համագործակցության բաժին,
3. այլ երկրների հետ ռազմատեխնիկական համագործակցության բաժին:
Ներկայացնենք նշված բաժինների գործառույթները՝

1. արտասահմանյան երկրների հետ սահմանված կարգով ռազմատեխնիկական համագործակցության պետական արտաքին քաղաքականության իրականացումը,

2. Արտասահմանյան երկրների հետ սպառազինության, ռազմական և հատուկ տեխնիկայի արտադրության համար համալրող և նյութական ռեսուրսների ձեռքբերման ռազմատնտեսական համագործակցության համակարգում,

3. Ռազմարդյունաբերության ոլորտի և ռազմատեխնիկական հարցերով միջկառավարական համաձայնագրերի և պայմանագրերի շրջանակներում կատարել աշխատանքներ ապահովելու ձեռնարկությունների, գերատեսչությունների և նախարարությունների հետ համագործակցություն,

4. ՀՀ ՊՆ արտաքին ռազմարդյունաբերության ոլորտի և ռազմատեխնիկական համագործակցության մասով աշխատանքներին աջակցություն:

5. Արտասահմանյան երկրների ռազմարդյունաբերության ոլորտի ուսումնասիրում և ՀՀ ռազմարդյունաբերության զարգացման վերաբերյալ համապատասխան առաջարկների մշակում:

6. Ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի ղեկավարության արտերկրներ այցերի պատրաստում, ինչպես նաև արտերկրի պատվիրակությունների այցերի պատրաստում,

7. փոխգործակցություն Հայաստանում արտերկրների ռազմական կցորդների և արտերկրներում Հայաստանի ռազմական կցորդների հետ, արտադրանքի արտահանման աջակցության և այլ հարցերով,

8. ռազմարդյունաբերական համալիրի ընկերությունների գործունեության կոորդի-

նացում սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի միջազգային շուկայում,

9. ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի լիազորությունների շրջանակներում ռազմատեխնիկական համագործակցության ընթացքում ՀՀ ռազմատնտեսական և այլ շահերի պահպանման հսկողություն, ռազմատեխնիկական համագործակցության տեղեկատվական-վերլուծական ուղեկցում,

10. միջազգային պայմանագրերի նախագծերի պատրաստման մասնակցություն,

11. արտահանման և ներկրման աջակցություն,

12. վերջնական օգտագործողի հավաստագրերի տրամադրում, և այլն:

Ֆինանսադինամիկական վարչություն

Ֆինանսական բաժին

1. Կոմիտեի պահպանման ծախսերի նախահաշիվների և բյուջետային հայտերի կազմումն ու ներկայացումը,

2. կնքված պայմանագրերի ֆինանսավորումը և մատակարարների հետ հաշվարկների իրականացումը,

3. Կոմիտեի իրականացրած միջոցառումների և ծրագրերի կատարման մասին հաշվետվությունների ամփոփում ու ներկայացումը,

4. Կոմիտեի դրամական միջոցների կառավարման և ծախսերի ֆինանսավորման գործի կազմակերպումը:

Տնտեսագիտական վերլուծության բաժին

1. ռազմական պատվերների արտադրանքի և աշխատանքների պլանավորվող և փաստացի աշխատանքների գնահաշվարկների ուսումնասիրություն և ըստ սահմանված կարգի (2016թ. №1355 ՀՀ Կառավարության որոշում) համաձայնեցման ներկայացում,

2. ընկերությունների կողմից ներկայացված անուղղակի արտադրական ծախսումների և ոչ արտադրական ծախսերի վերլուծություն և առաջարկությունների ներկայացում,

3. ռազմական ապրանքների և գույքի գների պետական կարգավորման մեթոդների, դրանց կիրառման մեխանիզմների ընտրություն և կիրառում,

4. ըստ սահմանված կարգի, ռազմական կարիքների համար պետական պատվե-

րի տեղադրման գնի որոշում,

5. ՊՆ-ի կառավարմանը վերապահված ընկերությունների տեխնոլոգիական զարգացման և տեխնիկական վերազինման առաջարկությունների տնտեսագիտական հիմնավորում,

6. ընկերությունների ֆինանսատնտեսական գործունեության վերլուծության կատարում և ներկայացում,

7. ֆինանսատնտեսագիտական մասով ՌԱՀ-ի ընկերությունների երկարաժամկետ, միջնաժամկետ և կարճաժամկետ պետական աջակցության ըստ առաջնահերթությունների աջակցման ձևերի որոշում ու առաջարկությունների ներկայացում,

8. ՀՀ ռազմարդյունաբերական ոլորտի կազմակերպությունների արտադրական կոոպերացիայի կազմակերպման տնտեսագիտական հիմնավորմամբ առաջարկությունների ներկայացում,

9. օգտահանման աշխատանքների տնտեսական արդյունավետության գնահատում,

10. ոլորտի կադրերի՝ ճարտարագիտական, գիտական, միջին մասնագիտական, պատրաստման, վերապատրաստման և որակավորման բարձրացման ծրագրերի իրականացման ծախսերի արդյունավետության վերլուծություն:

Ընկերությունների կառավարման բաժին

1. Մասնակցություն պաշտպանության նախարարության կառավարմանը վերապահված ընկերությունների գործունեությունը կանոնակարգող իրավական ակտերի ստեղծման և կատարելագործման աշխատանքներին,

2. պետական բաժնեմասով ընկերությունների գույքի արդյունավետ օգտագործման վերաբերյալ առաջարկությունների մշակում,

3. սահմանված կարգով բաժնետիրական ընկերությունների, ստեղծման և լուծարման, ինչպես նաև նրանց տնօրենների, վերստուգողներին, խորհրդի անդամներին, նշանակման և ազատման վերաբերյալ առաջարկությունների նախապատրաստում,

4. ընկերությունների կառավարման մարմինների գործունեության կոորդինացում և ձեռնարկությունների կառավարման արդյունավետ մեխանիզմների պահպանման կամ ստեղծման վերաբերյալ առաջարկությունների նախապատրաստում,

5. ՀՀ ՊՆ ՌԱՊԿ որոշումների նախագծերի պատրաստում և ընկերությունների կառավարման մարմինների կողմից դրանց կատարման հսկողության իրականացում,

6. պետական բաժնեմասով ընկերություններում ՀՀ ՊՆ լիազոր ներկայացուցչությունների գործունեության ապահովում:

7. ժամանակակից միջազգային չափանիշներին համապատասխան կառավարման (կառավարիչների) համակարգերի ներդրման առաջարկությունների պատրաստում:

Հաշվապահական հաշվառման բաժին

1. Կոմիտեի իրականացրած գործառույթների հաշվապահական հաշվառման վարումը և հաշվետվությունների կազմումը և ներկայացումը,

2. Կոմիտեի անձնակազմի աշխատավարձի, դրամական բավարարման, գործուղման և այլ վճարումների կատարումը:

Որակի հսկողության վարչություն

Ինչպես երևում է առաջարկվող կառուցվածքից (գծապատկեր 3.2.1), որակի հսկողության վարչությունում նախատեսել ենք հինգ բաժիններ (զինվորական ներկայացուցչություններ), համապատասխան բաժանմունքներով, տարանջատելով ըստ ՀՀ ռազմարդյունաբերության ոլորտի ուղղությունների: Վարչության գործառույթներից նշենք՝

1. ռազմական նշանակության արտադրանք թողարկող (աշխատանք կատարող) կազմակերպությունների գործունեությունը կանոնակարգող իրավական ակտերի մշակման կազմակերպում և կատարելագործման աշխատանքներին մասնակցությունը և այդ ոլորտում համապատասխան մարմինների հետ համագործակցություն,

2. Զինված ուժերում ստանդարտացման, հավաստագրման, սերտիֆիկացման ու մետրոլոգիական ապահովման աշխատանքներին իրականացման մասնակցություն,

3. Զինվորական ներկայացուցչություններին անհրաժեշտ գործնական և մեթոդական օգնության ցուցաբերում:

Ներկայացնենք բաժինների գործառույթները՝

1. թողարկվող սպառազինության, ռազմական տեխնիկայի և ռազմատեխնիկական միջոցների արտադրության տեխնիկական մակարդակի, որակի, հուսալիության, դիմացկունության, տեխնոլոգիականության և այլ հատկանիշների վերլուծության վերա-

բերող քննարկումների և այդ ուղղությամբ ձեռնարկվող միջոցառումների կազմակերպում,

2. հատուկ գիտահետազոտական ու փորձակոնստրուկտորական մշակումների գծով կատարվող աշխատանքների ընթացքի, ինչպես նաև սպառազինության, ռազմական տեխնիկայի ու ռազմատեխնիկական միջոցների փորձնական նմուշների նախնական փորձարկման մասնակցություն, ռազմարդյունաբերության ոլորտի կազմակերպությունների մասնագետների և փորձագետների հետ արդյունքների քննարկում,

3. հատուկ գիտահետազոտական ու փորձակոնստրուկտորական աշխատանքների արդյունքների, փորձանմուշների, ներհանրապետական արտադրանքի տեսականու մասին տեղեկությունների և տեխնիկական փաստաթղթերի հավաքում ու հաշվառում,

4. ռազմական նշանակության արտադրանքի ստեղծման, արտադրության և նորոգման, արդիականացման աշխատանքների նկատմամբ վերահսկողության իրականացում և բոլոր փուլերում ռազմատեխնիկական ուղեկցում,

5. ըստ սահմանված կարգի, իր լիազորությունների շրջանակներում արտադրանքի մշակման, արտադրության, նորոգման, արդիականացման գնահաշվարկների ուսումնասիրությունների կատարում:

Ձորահավաքային նախապատրաստության բաժին

1. Մասնակցում է՝

1) ռազմարդյունաբերական համալիրի զորահավաքային նախապատրաստության ծրագրերին և զորահավաքային առաջադրանքների մշակման աշխատանքներին,

2) զորահավաքային աշխատանքների պլանների մշակմանը և դրանց կատարման ապահովմանը,

3) ռազմարդյունաբերական համալիրի ընկերությունների կողմից զորահավաքային առաջադրանքների վերաբերյալ պայմանագրերի կնքման աշխատանքներին,

4) տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ համատեղ զորահավաքային պլանների կատարումն ապահովող միջոցառումներին:

2. Ընկերությունների զորահավաքային հնարավորությունների ուսումնասիրություն և համապատասխան առաջարկությունների ներկայացում,

3. ընկերությունների զորահավաքային նախապատրաստության կատարման գոր-

ծընթացների վերահսկում,

4. զորահավաքային նախապատրաստության գործառույթներից և խնդիրներից բխող իրավական ակտերի նախագծերի, առաջարկությունների, եզրակացությունների, այլ փաստաթղթերի, ինչպես նաև դրանց վերաբերյալ մեթոդական պարզաբանումների և ուղեցույցների նախապատրաստում,

5. զորահավաքային առաջադրանք ունեցող ընկերությունների զորահավաքային նախապատրաստության վերաբերյալ տեղեկագրերի ամփոփում և ներկայացում:

Ամփոփելով Կոմիտեի առաջարկվող կառավարման կազմակերպական կառուցվածքի և ստորաբաժանումների գործառույթների ներկայացումը, նշենք, որ մեր մշակած կառուցվածքի և գործառույթների առավելությունը կայանում է նրանում, որ դրանով ամբողջականանում է Կոմիտեի գործունեությունը, հիմնավորվում է Կոմիտեի տեղն ու դերակատարությունը՝ որպես ռազմարդյունաբերության ոլորտ համակարգող պետական կառավարման մարմին: Մեր կողմից առաջարկվող կառուցվածքի և գործառույթների ներդրմամբ և ստորաբաժանումները համապատասխան կրթություն, աշխատանքային փորձ ունեցող աշխատակիցներով համալրմամբ՝ լուրջ նախադրյալներ կստեղծվեն ոլորտի ամբողջական կառավարման և որպես տնտեսության ճյուղ զարգացման համար:

Ռազմատնտեսագիտության՝ որպես առանձին գիտական ուղղության կիրառման անհրաժեշտությունը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի և Զինված ուժերի՝ տնտեսապես հիմնավորված, արդյունավետ և համալիր զարգացման համար

Ինչպես արտացոլեցինք ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի նոր կազմակերպական կառուցվածքում, Կոմիտեի կառավարման ներքո ներկայացված է «Ռազմատեխնիկական գիտահետազոտական ինստիտուտ» ՊՈԱԿ: Ներկա դրությամբ այդ ՊՈԱԿ-ը ստեղծված չէ, սակայն «ՀՀ ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական քաղաքականության ռազմավարությունից բխող միջոցառումների ծրագրով» նախատեսված է նման կազմակերպության ստեղծում:

ՊՈԱԿ-ի հիմնական խնդիրներից է լինելու նոր սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ստեղծման համար անհրաժեշտ վերլուծական և փորձակոնստրուկտորա-

կան աշխատանքների տեխնիկական առաջադրանքների մշակումը, հիմնավորելով թեմայի տեխնիկատնտեսական արդյունավետությունը, ինչը ցանկացած երկրում, հատկապես շուկայական տնտեսավարման համակարգ ունեցող, չափազանց կարևոր է նախօրոք գնահատել: Տնտեսական ու ֆինանսական ռեսուրսների սղության հաշվառմամբ, առաջնային նշանակություն է ստանում ռազմական նպատակների համար նախատեսվող տնտեսական միջոցների արդյունավետ օգտագործումը, ինչը ենթադրում է գիտականորեն հիմնավորված որոշումների ընդունում՝ դրանց համապատասխանեցմամբ բյուջեի հնարավորություններին:

Հաշվի առնելով ռազմական ոլորտի տնտեսական ապահովման էական առանձնահատկությունները՝ մենք առաջարկում ենք մտցնել և կիրառել «ռազմատնտեսագիտություն» հասկացությունը: Ռազմատնտեսագիտությունը կարող ենք բնորոշել որպես բանակաշինության, պետության պաշտպանունակության ամրապնդման և պատերազմի վարման տնտեսական հիմքերի մասին գիտելիքների համակարգ: Դա տնտեսագիտության ճյուղ է, որն ուսումնասիրում է ռազմական նախանշանակման ապրանքների արտադրության, բաշխման, փոխանակման (շրջանառության) և սպառման հետ կապված հասարակական-տնտեսական հարաբերությունները¹²⁰: Կարծում ենք, որ այդ գիտաճյուղի զարգացման շնորհիվ կստեղծվեն նպաստավոր պայմաններ «Ռազմական դոկտրինի» պահանջներին համապատասխան բանակաշինության, զինված ուժերի գործունեության և պետության պաշտպանունակության ապահովման տնտեսական հիմքերի ստեղծման ու զարգացման համար:

Ռազմատնտեսագիտության հետազոտության սուբյեկտ են զինված ուժերի և ռազմական նախանշանակման ապրանքների արտադրության, պաշտպանական համակարգի համար այլ անհրաժեշտ նյութական ռեսուրսների ձեռքբերման ոլորտները և դրանք կարգավորող հարաբերությունները:

Ռազմատնտեսագիտության ուսումնասիրության հիմնական ոլորտներից է ռազմարդյունաբերությունը: Վերջինս բավարարում է ՋՈՒ-ի ռազմական կարիքները ոչ միայն ուղղակիորեն, այլև անուղղակի կերպով՝ միջանկյալ ռազմական ապրանքների (ռազմական արտադրության միջոցների ու ռազմական արտադրության աշխատողնե-

¹²⁰ Տվյալ սահմանումը ձևակերպված է ընդունված տնտեսագիտական սահմանումների հաշվառմամբ:

րի համար սպառման ապրանքների) ձևով:

Աշխարհում տեղի է ունենում սպառազինության որակական պարամետրների անընդհատ բարելավում: Այն կատարվում է տարբեր եղանակներով, այդ թվում՝ սպառազինության միավորների մի քանի գործառույթների համատեղմամբ, ինչը հանգեցնում է սպառազինության արտադրատեսակների քանակի կրճատմանը (օրինակ՝ հրետանային կողմնացույց-անկյունաչափի (բուսոյ) և հեռաչափի փոխարեն կարելի է արտադրել սպառազինության մեկ միասնական արտադրատեսակ, որում միավորված լինեն այդ երկու գործիքի գործառույթները): Այս հանգամանքը ռազմատնտեսագիտության առջև դնում է միանգամայն նոր ու խիստ պահանջներ, այն է՝ խորքային ուսումնասիրություններ, նոր մոտեցումների և տեխնոլոգիական առաջարկությունների մշակումներ՝ գիտատեխնիկական նորամուծությունների հաշվառմամբ¹²¹:

Կան մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնց անտեսումը կարող է բացասաբար ազդել գիտաճյուղի հեռանկարային զարգացման վրա: Դրանք են՝

- հատկացվող բյուջետային միջոցները չհամապատասխանեն զինված ուժերի պահանջմունքներին (ոչ բավարար լինեն),
- թերի լինեն զինված ուժերի կառավարման, սպառազինությամբ և ռազմական տեխնիկայով ապահովման, ռազմական կրթության համակարգերը,
- բանակաշինության տեսակետից տնտեսության գիտական վերլուծությունը լինի ոչ բավարար համակարգված և ունենա ընդհատ բնույթ,
- կան ռազմատնտեսագիտության մեթոդաբանական թերություններ, այդ թվում՝ մշակված չեն ռազմատնտեսագիտական ներկայիս պայմաններին համարժեք մոդելներ, որոնք պետք է ունենան ոչ միայն տեսական, այլև գործնական նշանակություն,
- կայացած չէ ռազմատնտեսագիտական բնույթի հետազոտությունների կատարման համար կադրերի պատրաստման համապատասխան համակարգը:

Ռազմատնտեսագիտության գերակա խնդիրն է մշակել արդյունավետ մոդել, որում հաշվառված լինեն ռազմական, տնտեսական, բարոյահոգեբանական, կադրային, ինչպես նաև այլ պետությունների հետ ունեցած քաղաքական, ռազմական, տնտե-

¹²¹ А.Дышкантюк, к.т.н.ВМА им. Н.Г.Кузнецова, Капитан 2 ранга, Военно-экономическая модель системы военного назначения.
<http://www.ozakaz.ru/index.php/articles/2010102008/257-n2011-03-28-0550>

սական կապերն ու մի շարք այլ գործոններ: Մոդելը պետք է լինի տնտեսական ծախսումների առումով օպտիմալ և իր մասով ապահովի համապետական մի շարք խնդիրների լուծում: Այդ խնդիրներից են՝

- ռազմական սպառնալիքների չեզոքացումը կամ հավանական պատերազմի արդյունավետ ընթացքի ու ելքի ապահովումը,

- պետության պաշտպանունակության ապահովումը,

- անձնակազմի հայրենասիրության ու բարոյական ոգու և մարտունակության անհրաժեշտ մակարդակի ապահովումը,

- Զինված ուժերի մարտական պատրաստության ապահովումը, և այլն:

Ռազմատնտեսագիտության խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ են հետևյալ միջոցառումները.

- ռազմատնտեսական հարաբերությունների ուսումնասիրում և ռազմատնտեսական քաղաքականության գիտական հիմքերի մշակում,

- բոլոր ուժային կառույցների համար ռազմասոցիալական քաղաքականության միասնական հայեցակարգի ստեղծում, մի հայեցակարգի, որում պետք է որպես մեկ ընդհանուր համակարգ դիտվի և ուսումնասիրվի զինծառայողների «կյանքի փուլաշրջանը»,

- ուժային կառույցներում հաշվապահական հաշվառման տեսական և գործնական հանձնարարականների մշակում ու ներդրում,

- ռեսուրսաապահովվածության խնդիրների և խնայողության ռեժիմի կիրառական մշակում:

Բոլոր ուժային մարմինների համար ֆինանսատնտեսական գործունեության միասնական համակարգ ներդրելու անհրաժեշտությունից ելնելով՝ նպատակահարմար ենք համարում դրանց համար մշակել ընդունելի բյուջետային հայտերի կազմման նոր մեթոդիկա, որում հաշվի առնված լինեն ռազմատնտեսական ցուցանիշների հաշվառման և վերլուծության տեսական ու գործնական արդյունքները, և որով իրականացվի ֆինանսական գործունեության վերահսկողության ապահովումը, իր մասով բանակի կազմակերպական կառուցվածքի բարելավումը և անձնակազմի թվաքանակի օպտիմալացումը, ինչպես նաև կառավարման համակարգերի, անձնակազմի վերապատ-

րաստման, դաստիարակման, մարտական և օպերատիվ պատրաստության մակարդակի բարձրացման և տեղեկույթի հավաքման ու դասակարգման մեթոդների բարելավման տնտեսական հիմքերի մշակումը, և այլն:

Վերը նշված միջոցառումների իրականացման համար անհրաժեշտ է մշակել գիտականորեն հիմնավորված միասնական ռազմաֆինանսական քաղաքականություն և, առաջին հերթին, այնպիսի ռազմաբյուջետային քաղաքականություն, որում ֆինանսական ռեսուրսների սահմանափակության պայմաններում օբյեկտիվորեն արտացոլված լինեն Ջինվաժ ուժերի գերակա պահանջները:

Ռազմատնտեսագիտական արդյունավետ մոդելների մշակման ու դրանց կիրառման պարագայում անհրաժեշտ է հաշվի առնել պետության ռազմական կառույցի համար անհրաժեշտ բոլոր ծախսերը: Այդ ծախսերից նշենք մի քանիսը.

- Ջինվաժ ուժերի և այլ զորքերի, զորամիավորումների պահպանման ծախսերը,
- սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի ձեռքբերման, գիտահետազոտական և փորձակոնստրուկտորական աշխատանքներին ուղղված ծախսերը,
- կապիտալ շինարարության ոլորտում նախատեսվող ծախսերը,
- զորահավաքային հզորությունների, զորահավաքային պահուստների պահպանման և զորահավաքային պատրաստման հետ կապված ծախսերը,
- ռազմարդյունաբերական ոլորտի ընկերություններին աջակցության, դրանց անխափան աշխատանքի ապահովման ծախսերը,
- զինծառայողների դրամական բավարարման և թոշակով ապահովման ծախսերը¹²²:

Ռազմական համակարգի տարեկան ծախսերը որոշելիս պետք է հաշվի առնել՝ սպառնալիքներն ու վտանգները, Ջինվաժ ուժերի և այլ զորքերի վիճակն ու զարգացման կանխատեսումը, պետության ընթացիկ տարվա սոցիալ-տնտեսական զարգացման և ռազմարդյունաբերական համակարգի վերաբերյալ տվյալների վերլուծության արդյունքները:

Գումարների չափի մեծությունը պետք է որոշվի հետազոտությունների միջոցով:

¹²² Военно-экономическая наука, Военная кафедра, гражданская оборона, Тамбовский военный авиационный инженерный институт, Тамбов 1999г.
<https://refoman.ru/c/14/ref/979/index1.1.html>

Նման դեպքում անհրաժեշտ է հիմք ընդունել բյուջեի ծախսային հոդվածների դասակարգումը և այդ դժվարին խնդրի լուծման փուլայնության պահպանումը, ինչն ունի ոչ միայն տնտեսական, այլև քաղաքական նշանակություն:

Կարևորելով հիմնականում տնտեսագիտության ու ռազմական գիտության փոխգործությամբ ռազմատնտեսագիտության խնդիրների հետագա մշակման անհրաժեշտությունը՝ կարող ենք պնդել, որ ակտիվ ռազմատնտեսագիտական ուսումնասիրությունը պետք է լինի մասնագիտական մարմինների ուշադրության կենտրոնում՝ որպես ազգի ու պետության անվտանգ զարգացման երաշխիք և տնտեսագիտության զարգացման հեռանկարային ուղղություն: Նման մոտեցումը հատկապես կարևոր է այնպիսի գործընթացների ուսումնասիրության և օպտիմալացման ժամանակ, ինչպիսիք են պաշտպանական բարեփոխումները: Այս համատեքստում անհրաժեշտ է նաև մշակել միասնական ռազմատնտեսական քաղաքականություն: Խոսքը վերաբերում է միջգերատեսչական կապերին, ռազմական կառույցի զարգացմանը՝ որպես մեկ միասնական օրգանիզմի: Դա իր հերթին ենթադրում է ռազմաֆինանսական, ռազմասոցիալական, ռազմարդյունաբերական ու ռազմատեխնիկական միասնական քաղաքականության մշակում և իրականացում, կադրերի պատրաստման միասնական համակարգի ստեղծում, նյութատեխնիկական ու տեխնիկական աջակցություն և այլն:

Կարծում ենք, որ նոր ստեղծվելիք «Ռազմատեխնիկական գիտահետազոտական ինստիտուտ» ՊՈԱԿ-ում անհրաժեշտ է ստեղծել գիտամեթոդաբանական ստորաբաժանում, որը կգրառվի ռազմատնտեսագիտության հետևյալ հիմնական գործառնություններով՝

1. Ռազմատնտեսագիտության արդյունավետ մոդելի մշակում և կիրառում,
2. Ռազմատնտեսագիտության խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ միջոցառումների կատարում,
3. Բյուջետային հայտերի կազմման մեթոդիկայի կատարելագործման կառուցակարգերի մշակում և ներկայացում,
4. շուկայական հարաբերությունների պայմաններում ռազմական ոլորտում գործող տնտեսական օրենքների ուսումնասիրություն և դրա կատարելագործմանն ուղղված առաջարկությունների մշակում,

5. ռազմատնտեսական ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետության ուսումնասիրություն մակրո և միկրոմակարդակներում (այսինքն՝ ամբողջ Ջինված ուժերի և առանձին զորամասերի մակարդակներով),

6. շուկայական հարաբերությունների պայմաններում ռազմատնտեսական պահանջմունքների և դրանց բավարարման ուղիների վերլուծություն, ռազմատնտեսական կառավարման հիմնական ուղղությունների կատարելագործում,

7. գիտատեխնիկական ներուժի ներդրման ուղիների մշակում,

8. Ջինված ուժերի և շրջակա միջավայրի փոխգործության ուսումնասիրում (բնապահպանական ուղղություն), և այլն:

Այսպիսով՝ մեր պետության համար, որը գտնվում է ո՛չ պատերազմի և ո՛չ էլ խաղաղության պայմաններում, ինչպես նաև կիսաշրջափակման մեջ, անհրաժեշտ է պաշտպանությանը հատկացված ֆինանսական միջոցները ծախսել ռացիոնալ՝ ապավինելով ռազմատնտեսագիտական տեսությանը, որն իր խնդիրներով, գործառույթներով, վերլուծություններով և ընդհանրացումներով, անընդհատ փոփոխվող աշխարհաքաղաքական իրավիճակի հաշվառմամբ, իր մասով կնպաստի ՀՀ ՁՈՒ-ի զարգացման նոր ուղղությունների և հեռանկարների մշակմանը, ինչն էլ իր հերթին ավելի կբարձրացնի պետության պաշտպանունակության մակարդակը:

Միասնական նյութատեխնիկական մատակարարման մարմնի ստեղծման անհրաժեշտությունը

Ինչպես արտացոլեցինք ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի նոր կազմակերպական կառուցվածքում (գծապատկեր 3.2.1), առաջարկում ենք Կոմիտեի կառավարման ներքո ստեղծել «ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի միասնական նյութատեխնիկական մատակարարման կազմակերպություն» ՊՈԱԿ:

Ինչպես նշել ենք ատենախոսության երկրորդ գլխում, ՀՀ-ում շուկայական տնտեսությանն անցումից հետո վերացվեցին պետական նյութատեխնիկական ապահովման մարմինները, որոնք հայրենական արդյունաբերության ձեռնարկություններին ապահովում էին անհրաժեշտ քանակի և որակի արտադրության նյութերով, համալրող դետալներով և կիսապատրաստուքներով: Վերլուծելով ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի անցած ուղին և ներկա վիճակի հիմնախնդիրները, հանգեցինք այն եզրակացու-

թյան, որ ՀՀ ռազմարդյունաբերության ոլորտում առկա են հիմնախնդիրներ կապված նյութատեխնիկական միջոցների հետ: Խնդիրներ կան միջոցների որակական հատկանիշների և դրանք ժամանակին ձեռքբերման հետ:

Այդ հիմնախնդիրների պատճառներից նշենք՝

1. ռազմական նշանակության ապրանքների նկատմամբ որակական խիստ պահանջները՝ համեմատած քաղաքացիական նշանակության ապրանքների հետ,

2. ներմուծվող ռազմական կամ ինդուստրիալ նշանակության համալրող մասերի մուտքային հսկողության իրականացման, ինչպես նաև ձեռքբերման դժվարությունները՝ կապված միջազգային ռազմաքաղաքական իրավիճակի և միջազգային պայմանագրային պարտավորությունների հետ,

3. ընկերությունների ֆինանսատնտեսական անկայուն դրությունը:

«ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի միասնական նյութատեխնիկական մատակարարման կազմակերպություն» ՊՈԱԿ-ի գործունեությունը կարևոր դերակատարություն կունենա ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման օպտիմալացման առումով: Համալիրի ընկերությունները կխնայեն մարդկային, ֆինանսական, ժամանակային ռեսուրսներ նյութատեխնիկական միջոցների ձեռքբերման գործում:

ՊՈԱԿ-ի գործունեությունը դրական ազդեցություն կունենա ոլորտի կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցման առումով, քանի որ ներկա իրավիճակում, երբ ընկերություններն իրենք են գնում արտադրության համար անհրաժեշտ նյութատեխնիկական միջոցները, բացառված չեն ռազմական ընկերությունների կողմից ներմուծվող ապրանքների գների արհեստական ուռճացումները:

Իհարկե, ՊՈԱԿ-ի պահպանման համար անհրաժեշտ են ֆինանսական միջոցներ: Ներկա դրությամբ ընկերություններն ունեն մատակարարման գծով աշխատակիցներ կամ մատակարարման բաժիններ, որոնք իրականացնում են գնման գործընթացը: Նպատակահարմար ենք համարում, որպեսզի ընկերությունները ՊՈԱԿ-ի հետ կնքեն տարեկան ծառայությունների մատուցման պայմանագիր, ֆիքսված գումարով, որը կփոխհատուցի ՊՈԱԿ-ի պահպանման ծախսերը: Այդ ֆիքսված գումարը կներառվի ընկերությունների տարեկան վերադիր ծախսերի մեջ և կարտացոլվի ռազմական պատվերի գնի մեջ:

ՊՈԱԿ-ի ստեղծմամբ՝ ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի և համալիրի ընկերությունների միջև կնքվող ռազմական նշանակության ապրանքների գնման և ծառայությունների մատուցման պայմանագրերի միավորի գների մեջ նյութերի համար նախատեսված գումարը կփոխանցվի ՊՈԱԿ-ին, իսկ մնացած՝ աշխատանքի վճարմանն ուղղվող միջոցների, ընկերությունների վերադիր ծախսերի, շահույթի և անուղղակի հարկերի գումարը կփոխանցվի ընկերություններին:

Ներկայացնենք նաև առաջարկվող «ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի միասնական նյութատեխնիկական մատակարարման կազմակերպություն» ՊՈԱԿ-ի խնդիրներն ու գործառույթները:

ՊՈԱԿ-ի խնդիրներից պետք է լինեն՝

1. ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի ընկերություններին ռազմական նշանակության ապրանքների արտադրության համար համապատասխան նյութական միջոցներով ապահովումը,

2. նյութական միջոցներով ապահովման գնման գործընթացի պլանավորումը,

3. գնման պլանում ընդգրկվող գնման առարկայի նախահաշվային գնի կազմման նպատակով շուկայական գնի ուսումնասիրումը:

ՊՈԱԿ-ի գործառույթներից պետք է լինեն՝

1. նյութական միջոցների և համալրող մասերի մրցութային գործընթացի կազմակերպումը,

2. գնումների գործընթացում իր իրավասության սահմաններում պետական և ծառայողական գաղտնիք պարունակող տեղեկատվության պահպանման և պաշտպանության ապահովման համար անհրաժեշտ միջոցառումների իրականացումը,

3. գնման պլանով նախատեսված նյութական միջոցների և համալրող մասերի մատակարարման կազմակերպումը ընկերություններին,

4. նյութական միջոցների և համալրող մասերի անձեռնմխելի պաշարների ձեռքբերման կազմակերպումն ու իրականացումը,

5. սահմանված կարգով ռազմատեխնիկական ոլորտում համագործակցությունը օտարերկրյա կազմակերպությունների հետ,

6. օրենքով և այլ իրավական ակտերով նախատեսված գործառույթների իրակա-

նացումը:

ՊՈԱԿ-ը կարող է ունենալ նյութական միջոցների և համալրող մասերի ձեռքբերման մասնագիտական ստորաբաժանումներ՝ ըստ նյութերի և համալրող մասերի տեսակների և ձեռքբերման վայրի:

Այսպիսով՝ ՊՈԱԿ-ի ստեղծմամբ՝

1. կնվազեն ընկերությունների վերադիր ծախսերը՝ նյութերի և համալրող մասերի ձեռքբերմամբ զբաղվող անձնակազմի ապահովման և տեղափոխման ծախսերի հաշվին,

2. ընկերությունները պատասխանատու չեն լինի արտադրության նյութերի և համալրող մասերի որակի և ժամանակին մատակարարման ռիսկերի համար,

3. համալիրի միասնական նյութամատակարարումը կկազմակերպվի համակարգված և գիտականորեն հիմնավորված ծավալներով՝ հաշվի առնելով «մատակարարման օպտիմալ ծավալ» հասկացությունը,

4. կնվազեն կոռուպցիոն ռիսկերը և չարաշահումները:

Ամփոփելով կարող ենք ասել, որ «ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի միասնական նյութատեխնիկական մատակարարման կազմակերպություն» ՊՈԱԿ-ի ստեղծումը կնպաստի ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման օպտիմալացմանը՝ ապահովելով ոլորտի միասնական և համակարգված նյութատեխնիկական իրականացումը:

ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի սուբյեկտների կառավարման ավտոմատացված համակարգի ներդնում

Ինչպես նշեցինք ատենախոսության երկրորդ գլխի երկրորդ ենթագլխում, ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրում չկա միասնական կառավարման ավտոմատացված համակարգ և սուբյեկտների միջև տեղեկատվության փոխանակումը, ինչպես նաև փաստաթղթաշրջանառությունը կատարվում է թղթային եղանակով՝ նվազեցնելով համալիրի կառավարման օպերատիվությունը:

Կարող ենք սահմանել, որ կառավարման ավտոմատացված համակարգը կառավարվող օբյեկտի կազմ-հաստիքային կառուցվածքին համանման կառուցվածք ունեցող տարածքային հիերարխիկ բազմաօբյեկտ ավտոմատացված համակարգ է, որի օբյեկտ-

ները զինված են համակարգչային և կապի ժամանակակից միջոցներով և իրար հետ իրականացնում են ինֆորմացիայի փոխանակում:

Այս տեսանկյունից կարևոր ենք համարում ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրում ներդնել ռազմարդյունաբերական համալիրի սուբյեկտների կառավարման ավտոմատացված համակարգ: Որպես համակարգի նպատակ կարող ենք նշել՝ ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների զարգացման բարենպաստ պայմանների ստեղծման համար պետական պատասխանատվությունը, կատարողի նկատմամբ հսկողության իրականացումը, ռազմական ապրանքի և գույքի մատակարարման համար հատկացված բյուջետային միջոցների նպատակային և արդյունավետ օգտագործումը, ընթացիկ աշխատանքների օպերատիվ կազմակերպումը և տեղեկատվության արագ հասանելիության ապահովումը:

Համակարգը պետք է ունենա հետևյալ խնդիրները՝

- ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների զարգացման պետական պատասխանատվության ապահովումը,
- նյութական, ֆինանսական, աշխատանքային միջոցների և բնական պաշարների արդյունավետ օգտագործման հսկողությունը,
- ֆինանսական, իրավական, գույքային, տեղեկատվական, խորհրդատվական ապահովումը,
- ռազմական պատվեր կատարող ընկերության կողմից իրականացվող ծախսերի հիմնավորվածության գնահատման գործընթացի անընդհատության ապահովումը,
- ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների գործունեության և գործունեության արդյունքների հաշվառման տվյալների կենտրոնացման ապահովումը,
- արտադրական կոոպերացիայի ստեղծման հիմքերի ապահովումը և այլն:

Ռազմարդյունաբերության համալիրի սուբյեկտների կառավարման ավտոմատացված համակարգի ներդնմամբ պետք է նախատեսվի ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպություններում ներդնել հաշվառման միասնական համակարգ՝ մեկ միավոր արտադրանքի ինքնարժեքի ավտոմատացված հաշվարկների կատարման հնարավորությամբ: Համակարգը հնարավորություն կընձեռի վերլուծել ընկերության իրացվե-

լիության մակարդակը, կատարել շրջանառելիության վերլուծություն, շահութաբերության մակարդակի վերլուծություն, կկարողանա ղեկավարությանը տրամադրել պաշարների պատվերի օպտիմալ քանակի հաշվարկ, վերահսկել հումքի և պատրաստի արտադրանքի շարժը, կազմել ֆինանսական հաշվետվություններ, թույլ կտա ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպություններին վարելու կադրերի մանրամասն հաշվառում, էլեկտրոնային գործավարություն, ինչպես նաև կապահովի զորահավաքային նախապատրաստության վերաբերյալ ընկերության գործառույթների արդյունավետ կատարումը:

Ռազմարդյունաբերության համալիրի սուբյեկտների կառավարման ավտոմատացված համակարգի ինֆորմացիոն փոխանակման համակարգը պետք է լինի համացանցային պաշտպանված և գաղտնիացված ցանց, որը կապահովի փաստաթղթաշրջանառության օպերատիվ կազմակերպում, տվյալների արագ փոխանակություն, կառավարման արդյունավետության բարձրացում, ինչպես նաև վերահսկողության ապահովում:

Համակարգը պետք է մշակվի հաշվապահական հաշվառման ստանդարտների և ֆինանսատնտեսագիտական վերլուծության հիման վրա: Ելքային տվյալները պետք է համապատասխանեն նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջներին:

Նշենք նաև համակարգի հիմնական բաղադրիչները՝

- հաշվապահական հաշվառում,
- կառավարչական հաշվառում, ներառյալ մեկ միավոր արտադրանքի գնահաշվարկի կատարման ավտոմատացումը,
- ֆինանսական գործունեության վերլուծություն,
- կադրերի հաշվառում,
- էլեկտրոնային գործավարություն,
- զորահավաքային նախապատրաստություն,
- արտադրական միջոցների (ոչ ընթացիկ ակտիվներ) կենսապարբերաշրջանի հաշվառում,
- ռազմարդյունաբերական համալիրի սուբյեկտների ամփոփ ցուցակների և քարտազրման համակարգի (ավտոմատացված) վարում,
- գիտական և գիտաարտադրական ձեռքբերումների արդյունքների հաշվառում,

• պետական պահուստում կուտակման ենթակա՝ ռազմարդյունաբերական համալիրում օգտագործվող, նյութական արժեքների ցանկի մշակում և վարում:

Համակարգին պետք է պատվիրատուի կողմից ներկայացվեն հետևյալ պահանջներ՝

• տվյալների գաղտնիության ապահովումը, այդ թվում՝ ըստ օգտատերերի գաղտնիության թույլտվության,

• տվյալների և գործառույթների հասանելիության տարանջատումը,

• տվյալների մուտքի և հաստատման գործառույթների տարանջատումը ըստ օգտատերերի,

• ելքային փաստաթղթերը արագ արտապատկերումը,

• կրկնակի աշխատանքի բացառումը,

• տվյալների արխիվացման հնարավորությունը, արխիվային կրիչների հաշվառումը,

• տվյալների կորստի բացառումը,

• շահագործման ընթացքում համակարգի և օգտատերերի գործողությունների գրանցումը,

• պահեստային համակարգի զուգահեռ աշխատանքի հնարավորությունը,

• հիմնական համակարգի աշխատանքի խափանման դեպքում պահեստային համակարգի արագ ակտիվացման հնարավորությունը,

• համակարգի աշխատանքի խափանումների տեղեկատվությունը համակարգից անկախ միջոցներով:

Նշված ավտոմատացված համակարգը պետք է հավաքագրի արտադրատեսակների մշակման, արտադրության և հետագա սպասարկման ցիկլի ավտոմատացված հաշվառման և գնային քաղաքականության արժանահավատորեն կառավարման մի ամբողջ խնդիրների լուծումներ, որոնցից առաջարկվում են՝

❖ Արտադրության կառավարման համակարգ: Կարևոր տեղեկատվական համակարգ է, որը հնարավորություն կտա բարձրացնել աշխատանքների կատարման օպերատիվությունը, հնարավորություն կընձեռի թողարկվող արտադրանքի ինքնարժեքի ժամանակին և հավաստի ստացման, նյութական ծախսումների կրճատման շնորհիվ

ինքնարժեքի նվազման և ռացիոնալ օգտագործման ապահովման համար: Մեծամասշտաբ արտադրության մեջ հնարավորություն է ստեղծվում ռեսուրսների արագորեն պլանավորման, երբ, օրինակ, հումք-նյութերը ձեռք չեն բերվում ժամանակին, մատակարարները նախատեսված ժամկետում չեն առաքում համալրող մասերը կամ պատվիրատուն արտադրության ֆինանսավորումը կատարում է ուշացումով, որը խոչընդոտում է կատարողի հետ ժամանակին պայմանագրերի կնքմանը: Համակարգը թույլ կտա օպերատիվ պլանավորել ռեսուրսները, ժամանակին և որակով թողարկել պատրաստի արտադրանքը, ինչպես նաև հնարավորինս կկանխվի սարքավորումների և անձնակազմի պարապուրդում գտնվելը: Իրականում նման պլանավորումը կատարվում է մի քանի ամիսների ընթացքում, սակայն ավտոմատացված համակարգի ներդրմամբ արտադրության կառավարումն իրագործվում է մի քանի ժամվա ընթացքում:

❖ Ռազմական պատվերների շրջանակներում թողարկվող արտադրանքի գնագոյացման ավտոմատացված համակարգ: Գնագոյացման ավտոմատացված համակարգը հնարավորություն կընձեռի պատվիրատուին և կատարողին բանակցել միևնույն լեզվով: Այդպիսի համակարգը որոշում է արտադրանքի պլանային ինքնարժեքը ճշգրտորեն, այնուհետև հաշվի առնելով շահութաբերության նորմատիվը՝ պատվիրատուի հետ համաձայնեցնել պատրաստի արտադրանքի գինը: Հատկապես կարևոր է, երբ անհրաժեշտություն է առաջանում իրականացնել նոր տեսակի սպառազինության, ռազմական տեխնիկայի վերաբերյալ սերիական արտադրության գնագոյացման հաշվարկ:

Ամփոփելով կարող ենք փաստել, որ կառավարման ավտոմատացված համակարգի ներդրումը ՀՀ ռազմարդյունաբերության համալիրում, ոլորտի բարեփոխումների գործընթացում կունենա իր դրական ազդեցությունը՝ նպաստելով համալիրի զարգացմանը:

ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրում պետական կոնցենոնների ստեղծումը որպես ոլորտի զարգացման նախադրյալ

ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կարևորագույն խնդիրներից է դրա կազմի մեջ մտնող կազմակերպությունների արդյունավետ և կայուն գործունեության ապահովումը: Ինչպես նշեցինք ատենախոսության երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում, ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների միջև կազմակերպված

համագործակցությունը թերի է, ինչի հետևանքով որոշ աշխատանքներ կրկնվում են մի քանի կատարողների կողմից, չկա արտադրական կոոպերացիա:

ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների մեծ մասում կա կառավարման համակարգի արմատական փոփոխման անհրաժեշտություն:

«Հայաստանի Հանրապետության ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգում»¹²³, որպես ՀՀ ռազմարդյունաբերության կայացման և զարգացման ուղի ամրագրված է նաև «... 4) ռազմարդյունաբերության հիմնական ճյուղերի արդյունավետ կառավարման համակարգի ստեղծման և անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցներով ու նյութատեխնիկական պաշարներով ապահովման, դրանց օգտագործման, մատակարարման արդյունավետ պլանավորման և կառավարման գործում ռազմարդյունաբերության ոլորտի կազմակերպությունների գործունեության կորպորատիվ կառավարման և քարտազման համակարգերի ներդրումը»: «Հայաստանի Հանրապետության ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգից բխող միջոցառումների ծրագրի»¹²⁴ 11-րդ կետով նախատեսված էր «Կազմակերպություններում ժամանակակից միջազգային չափանիշներին համապատասխան կառավարման (կառավարիչների) համակարգերի ներդրման հնարավորությունների ուսումնասիրում՝ միավորիչ կազմակերպությունների ստեղծման վերաբերյալ՝ ըստ բնագավառների առաջարկություն ներկայացնելը (միավորիչ (ունիտար), կազմակերպությունների և կոնցեռնների ստեղծում,...)»: Ինչպես նշեցինք ատենախոսության երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում, վերը նշված կառավարության որոշման կետը չի կատարվել մինչ օրս:

Ինչպես արձանագրեցինք ատենախոսության առաջին գլխում միջազգային փորձի ուսումնասիրության ժամանակ, մեր կողմից ուսումնասիրված գրեթե բոլոր երկրներում ռազմարդյունաբերական հիմնական ընկերությունները պետական կոնցեռններ են:

Մեր կարծիքով՝ ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների կառավարման արդյունավետ ձև կարող է լինել դրանց միավորումը պետական կոնցեռններում: Կոնցեռնը ինքնուրույն կազմակերպությունների այնպիսի միավորում է,

¹²³ ՀՀ Նախագահի կարգադրությունը ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգը հաստատելու մասին, ՆԿ-231-Ն, 2011թ.

¹²⁴ ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգից բխող միջոցառումների ծրագիրը հաստատելու մասին, N° 443-Ն, 2012թ.

որի մասնակիցները փոխկապված են մասնակցության համակարգի, արտոնագրային լիցենզիոն համաձայնությունների, ֆինանսավորման, սերտ արտադրական գործակցության միջոցով¹²⁵: Ընդ որում, կոնցեռնում միավորված կազմակերպությունները չեն կորցնում իրենց իրավաբանական անձի կարգավիճակը:

Կոնցեռն ասելով հասկանում ենք ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնող անձանց համագործակցության կազմակերպում՝ նրանց արտադրական, գիտատեխնիկական, տնտեսական գործառույթների, ֆինանսական, ներդրումային և առևտրային գործունեության կենտրոնացմամբ¹²⁶: Կոնցեռներին բնորոշ է միասնական կառավարումը և կենտրոնացված վերահսկողությունը, այսինքն կոնցեռնի ղեկավարության կողմից սահմանվում են կոնցեռնի մեջ մտնող կազմակերպությունների քաղաքականության հիմնական ուղղությունները, բացի այդ իրականացվում է վերջիններիս գործունեության կառավարումը և վերահսկողությունը:

Կոնցեռններում առկա են կառավարման բոլոր տարրերը՝ բիզնես-պլան, մարքեթինգ, հաշվառում, ֆինանսներ, ապահովում¹²⁷:

Միավորվելով կոնցեռնում կազմակերպությունները պահպանում են իրենց ինքնուրույնությունը և սերտորեն համագործակցում են գործունեության տարբեր ոլորտներում:

Բացի այդ, կոնցեռնում միավորվելը նպաստում է ընկերությունների՝

1. շուկայում դերի մեծացմանը,
2. թողարկվող ապրանքների որակի բարելավմանը,
3. արտադրական ծախսերի նվազեցմանը,
4. արտադրանքի տեսականու ընդլայնմանը,
5. շուկայում դրական կերպարի ամրապնդմանը
6. նոր տեխնոլոգիաների ներդրմանը,
7. միջազգային շուկաներ դուրս գալը,
8. եկամուտների և շահաբաժինների աճին,

¹²⁵ М. Г. Диканский, В. А. Шильдкредт. Международные монополии. Возникновение и развитие важнейших международных картелей. М., 1966, с. 6

¹²⁶ И. С. Шиткина. Холдинги: правовое регулирование и корпоративное управление. М., 2008, с. 74

¹²⁷ А. М. Голубева. Холдинг-образование и управление. «Инвестиционный эксперт», 21 мая 1999 г. http://www.cfin.ru/management/holding_anatomy.shtml

9. ներդրումային կապիտալի ներգրավմանը,

10. վարկունակության մակարդակի բարձրացմանը¹²⁸:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը, առաջարկում ենք Հայաստանի Հանրապետությունում ստեղծել պետական կոնցեռններ ըստ հետևյալ ուղղությունների՝

1. Մեքենաշինություն,

2. Ռադիո-էլեկտրոնիկա,

3. Օպտիկա-էլեկտրոնային և լազերային սարքաշինություն,

4. Ռազմական քիմիա:

Ամփոփելով խոսքը, նշենք, որ կոնցեռնի ձևավորումը նպաստում է նաև մասշտաբի և սիներգիայի էֆեկտների առաջացմանը, ինչը համապատասխանաբար ենթադրում է արտադրության ծավալների ավելացման դեպքում միավոր արտադրանքի արտադրության վրա կատարված ծախսերի նվազում և փոխգործության շնորհիվ ընկերությունների ստեղծած արդյունքի գերազանցում դրանց առանձին-առանձին վերցված արդյունքների գումարից: Հետևաբար ոլորտի կազմակերպությունների կառավարման արդյունավետության մեծացման միջոց կարող է լինել դրանց միավորումը կոնցեռններում և դրանցում կորպորատիվ կառավարման տարրերի կիրառումը:

Հավատարմագրային կառավարման ներդնման հնարավորությունները ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպություններում

Ինչպես նշեցինք ատենախոսության երկրորդ գլխի առաջին ենթագլխում, վերջին 25 տարիներին ռազմարդյունաբերական համալիրի պետական բազմաթիվ ընկերություններ մասնավորեցվել են, հույս ունենալով, որ մասնավորը կկարողանա առողջացնել ընկերությունը, սակայն գործնականում հիմնական դեպքերում տեղի է ունեցել հակառակը: Այդ կազմակերպությունների մեծ մասը կամ փակվել են, կամ փոխել են իրենց գործունեության ոլորտը: Հաստոցային պարկը մասնավորեցումից կարճ ժամանակ հետո օտարվել է, որի հետևանքով ոչնչացվել է արտադրական ներուժը: Կարծում ենք սակայն, որ հաշվի առնելով ոլորտի նշանակությունը երկրի ազգային անվտանգության տեսանկյունից, մասնավորեցման կիրառված ձևը անարդյունավետ էր, հատկապես կարծում ենք, որ պետք էր որպես պարտադիր պայման նշվեր օրինակ հիմնական

¹²⁸ Объединения предприятий, <https://utmagazine.ru/posts/12756-obedineniya-predpriyatiy>

Ֆոնդերի չօտարման պահանջը:

Մասնավորեցված 32 ընկերություններից ներկայումս ռազմական պատվերներ են կատարում 10 ընկերություններ¹²⁹:

Նմանօրինակ իրավիճակներից խուսափելու համար առաջարկում ենք որպես սկզբունք ընդունել մնացած ռազմարդյունաբերական համալիրի պետական ընկերությունները չմասնավորեցնելը, հարկ եղած դեպքում որպես մասնավորեցման այլընտրանք կիրառել հավատարմագրային կառավարումը:

Ներկայումս աշխարհի ավելի քան 120 երկրներում կիրառվում է պետական սեփականության կառավարման հավատարմագրային (կոնցեսիոն) ձևը: Կոնցեսիաները՝ որպես տնտեսական գործունեության ձև, միջազգային պրակտիկայում լայնորեն կիրառվել են դեռ 18-րդ դարում՝ Անգլիայում¹³⁰:

Կոնցեսիան կարող ենք բնութագրել հետևյալ կերպ՝ այն պետական և մասնավոր հատվածի համագործակցության ձև է, որի դեպքում պետությունը, պայմանագրային հիմունքներով, որոշակի վճարի դիմաց և որոշակի ժամանակահատվածի կտրվածքով մասնավոր հատվածին է փոխանցում պետական սեփականություն հանդիսացող օբյեկտի օգտագործման, կառավարման, վերակառուցման և այլ իրավունքները:

Այս տեսանկյունից կոնցեսիոն կառավարումը դիտվում է որպես ապապետականացման հիմնական ձև և պետական սեփականության մասնավորեցմանն այլընտրանք: Այսպիսով՝ կոնցեսիան որպես պետական-մասնավոր համագործակցության ձև, ենթադրում է պետական սեփականության կառավարում մասնավորի կողմից:

Կոնցեսիան ենթադրում է, որ կոնցեդենտը (պետությունը) կոնցեսիոներին է տրամադրում բնական ռեսուրսների, կազմակերպությունների, սարքավորանքի շահագործման իրավունքը, որի դիմաց կոնցեդենտը ստանում է պարգևատրում միանվագ կամ պարբերական վճարումների տեսքով¹³¹: Ըստ ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգրքի 954-րդ հոդվածի՝ «Գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագրով մեկ կողմը (կառավարման հիմնադիրը) որոշակի ժամկետով գույք է հանձնում մյուս կողմի (հավատարմագրային կառավարչի) հավատարմագրային կառավարմանը, իսկ մյուս

¹²⁹ Աղբյուրը՝ համաձայն ՀՀ ՊՆ ՌԱՊԿ կողմից տրամադրված տեղեկատվության

¹³⁰ Варнавский В. Г., Концептуальные экономические и правовые основы концессионной деятельности, <http://irex.ru/publications/polemika/13/varnavsky.html>

¹³¹ Экономический словарь, <http://abc.informbureau.com/html/eiioanness.html>

կողմը պարտավորվում է այդ գույքի կառավարումն իրականացնել ի շահ կառավարման հիմնադրի կամ նրա նշած անձի (շահառուի): Գույքը հավատարմագրային կառավարման հանձնելը չի հանգեցնում հավատարմագրային կառավարչին դրա նկատմամբ սեփականության իրավունքի փոխանցման: Հավատարմագրային կառավարիչն իրավունք ունի գույքի հավատարմագրային կառավարում իրականացնելիս այդ գույքի նկատմամբ, հավատարմագրային կառավարման պայմանագրին համապատասխան և ի շահ շահառուի, կատարել ցանկացած իրավաբանական ու փաստացի գործողություններ: Գույքի հավատարմագրային կառավարմանն ուղղված առանձին գործողությունների նկատմամբ օրենքով կամ պայմանագրով կարող են նախատեսվել սահմանափակումներ»¹³²:

Նշենք նաև, որ ներկայում կոնցեսիոն կառավարումը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով չի սահմանվում, սակայն լայնորեն կիրառվում է միջազգային պայմանագրերի հիման վրա: Ուստի մեր առաջարկը վերաբերում է կառավարման վերոնշյալ եղանակների հիմնական սկզբունքների կիրառմանը ռազմարդյունաբերության ոլորտում:

Կոնցեսիոն համաձայնագրի առարկա հիմնականում լինում են սոցիալական և ռազմավարական նշանակության օբյեկտները, որոնք բնականաբար, ավելի նպատակահարմար է հանձնել կոնցեսիոն կառավարման, քան մասնավորեցնել:

Ընդհանրացնենք կոնցեսիաների կիրառման հիմնական ոլորտները.

1. բնական ռեսուրսներ (լեռնային, ջրային, անտառային, գյուղատնտեսական),
2. տրանսպորտային ենթակառուցվածք (երկաթուղիներ, ավտոճանապարհներ, օդանավակայաններ),
3. բնակարանային-կոմունալ տնտեսություն (էներգամատակարարում, ջրամատակարարում, գազամատակարարում և այլն),
4. սոցիալական ենթակառուցվածք (կրթություն, առողջապահություն, հանգիստ, ժամանց),

¹³² ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգիրք, հոդված 954, Ընդունված Ազգային ժողովի կողմից 1998 թվականի մայիսի 5-ին

5. գործունեության այլ ոլորտներ (պետական մենաշնորհ՝ մաքսատներ, բանտեր, ռազմական նշանակություն ունեցող սուբյեկտներ)¹³³:

Ներկայումս կոնցեսիաները համարվում են պետական և մասնավոր հատվածի համագործակցության ավելի զարգացած, առաջադիմական և համալիր ձև, քանի որ.

1. ի տարբերություն պայմանագրային հարաբերությունների՝ դրանք կրում են բազմանպատակ և երկարաժամկետ բնույթ, ինչը երկու կողմերին հնարավորություն է տալիս կատարելու իրենց գործունեության ռազմավարական կանխատեսում և պլանավորում,

2. կոնցեսիաների դեպքում մասնավոր հատվածն ունի վարչատնտեսական և կառավարչական որոշումների ընդունման լիակատար ազատություն,

3. պետությունը, այնուամենայնիվ, կոնցեսիոն պայմանագրի շրջանակներում ունի կոնցեսիոնների վրա ներգործելու հզոր լծակներ՝ նրա կողմից կոնցեսիայի պայմանների խախտման դեպքում: Անհրաժեշտության դեպքում պետությունն իրավունք ունի միակողմանիորեն դադարեցնելու կոնցեսիան՝ կոնցեսիոններին փոխհատուցում վճարելով,

4. կոնցեսիոն նախագծերում ռիսկերը վերաբաշխվում են բոլոր մասնակիցների միջև (պետություն, կոնցեսիոներ, ներդրողներ, ֆինանսական հաստատություններ, ապահովագրական ընկերություններ և այլն), ինչի շնորհիվ էականորեն մեծանում է կոնցեսիոն նախագծի կենսունակությունը¹³⁴:

Ընդհանրացնելով վերը նշվածը՝ կարող ենք փաստել, որ կոնցեսիոն կառավարումը ազատ շուկայական տնտեսության պայմաններում համարվում է մասնավոր հատվածի կողմից պետական սեփականության կառավարման արդյունավետ ձև, պետական սեփականության մասնավորեցմանն այլընտրանք:

ՀՀ-ում ևս կիրառվում է կոնցեսիոն կառավարումը, ընդ որում, այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են՝ օդանավակայանը, երկաթուղիները, աղբահանման համակարգը և այլն:

¹³³ Кубарев Е. Н., *Современные подходы к концессионным моделям управления государственной собственностью, Проблемы современной экономики*, N 3(27), 2008, с. 55-59

¹³⁴ Варнавский В. Г., *Концептуальные экономические и правовые основы концессионной деятельности*, <http://irex.ru/publications/polemika/13/varnavsky.html>

Կարծում ենք, որ հաշվի առնելով ռազմարդյունաբերության ոլորտի նշանակությունը, կոնցեսիոն կառավարումը կարող է դիտվել որպես ոլորտի կազմակերպությունների կառավարման լավագույն տարբերակ, այլընտրանք հանդիսանալով դրանց մասնավորեցմանը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ռազմարդյունաբերության ոլորտը համաշխարհային արդյունաբերության հիմնական տեսակներից մեկն է, որի հիմնական նպատակը երկրների զինված ուժերի սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի նկատմամբ պահանջարկի բավարարումն է: Ողջ աշխարհում շարունակաբար աճում է ռազմարդյունաբերական արտադրության ծավալները, մեծանում է սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի նկատմամբ պահանջարկը, անընդհատ կատարելագործվում է դրանց տեխնիկական բնութագրերն ու մարտավարական խնդիրներ լուծելու ունակությունները:

Ատենախոսությունում կատարված ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի առկա վիճակի վերլուծությունից բխում է, որ մեր հանրապետությունն ունի տվյալ բնագավառի զարգացման համար զգալի ներուժ, անհրաժեշտ պայմաններ, ինչի նպատակային և արդյունավետ օգտագործումը կնպաստի ՀՀ-ում ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացմանը, երկրի պաշտպանունակության բարձրացմանը, տնտեսական աճի ավելացմանը, բնակչության զբաղվածության մեծացմանը, և այլն:

Կատարված հետազոտությունների և վերլուծությունների արդյունքում եկել ենք հետևյալ եզրակացություններին և կատարել ենք մի շարք առաջարկություններ.

- ❖ Ռազմարդյունաբերական համալիրը գիտական, գիտաարտադրական, արտադրական և այլ բնույթի կազմակերպությունների ու պետական մարմինների համակարգ է, որի գործունեությունն ուղղված է պետության ռազմատեխնիկական քաղաքականության կենսագործմանը¹³⁵: Ազգային անվտանգությունը, որպես պետության և հասարակության հիմնական պահանջմունք, անհրաժեշտ պայման է պետության քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և հոգևոր գործառույթների հաջող իրականացման համար: Ուստի պետությունը պետք է անընդհատ ուշադրության տակ պահի ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման հիմնախնդիրները:
- ❖ Ռազմարդյունաբերության ոլորտը զարգանում է ամբողջ աշխարհում, հատկապես տարածքային հակամարտություն ունեցող երկրներում: Տարածքային

¹³⁵ «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-րդ ենթակետը ընդունված 2015թ., ՀՕ-16-Ն

հակամարտություն ունեցող երկրի համար չափազանց կարևոր է այս ոլորտի զարգացումը: Ռազմարդյունաբերության ոլորտի զարգացումը արտասահմանյան երկրները սկսել են իրենց ազգի, քաղաքացիների ամբողջ ներուժի կենտրոնացմամբ, ռազմաքաղաքական ղեկավարության ցանկությամբ, պետական նպատակային արդյունավետ ծրագրերի իրականացմամբ:

- ❖ Որպես տնտեսության ոլորտ՝ ռազմարդյունաբերությունը պետության կողմից ամենաշատն է ենթարկվում պետական ուղղակի կարգավորման՝ հաշվի առնելով դրա կարևորությունը՝ ազգային անվտանգության ապահովման տեսանկյունից: Ռազմարդյունաբերական համալիրների կառավարմամբ և անմիջական վերահսկողությամբ զբաղվում են երկրների ռազմաքաղաքական ամենաբարձր պաշտոնյաները:
- ❖ ԽՍՀՄ տարիներին Հայաստանն ուներ զարգացած ռազմարդյունաբերություն, իսկ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Հայաստանի Հանրապետության ռազմարդյունաբերական համալիրը սկսեց իր կայացման գործընթացը, երբ երկիրը փաստացի գտնվում էր պատերազմական վիճակի և շրջափակման մեջ, երբ փոփոխվում էր հանրապետության տնտեսության կառավարման կացութաձևը:
- ❖ Ռազմարդյունաբերության ոլորտը Հայաստանի Հանրապետությունում անցել է իր կայացման և զարգացման փուլերը, ներկայումս գտնվում է բարեփոխման փուլում, ընդունվել են ոլորտը կարգավորող բազմաթիվ իրավական ակտեր, ստեղծվել է ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեն:
- ❖ ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման հիմնախնդիրների բացահայտման նպատակով իրականացվել է SWOT վերլուծություն, որի միջոցով գնահատվել են համալիրի առկա վիճակի ուժեղ և թույլ կողմերը, զարգացման հնարավորություններն ու սպառնալիքները: Ոլորտի ուժեղ կողմերի և հնարավորությունների իրացման պարագայում հնարավոր է հաղթահարել առկա թույլ կողմերն ու սպառնալիքները, ինչն էլ կապահովի ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացումը:
- ❖ Ներկայում առկա են ոլորտի զարգացման մի շարք խոչընդոտներ, որոնցից են՝ արտադրական կոոպերացիայի ցածր մակարդակը, կադրային քաղաքա-

կանությունը, պատվերների քիչ քանակության հետևանքով կազմակերպությունների արտադրական թերբեռնվածությունը, արտադրանքի քիչ տեսականին, ընկերությունների տեխնիկական վիճակը, երկարաժամկետ նպատակային ծրագրերի բացակայությունը, տեխնիկական փաստաթղթերի պակաս լինելը, մարքեթինգի ցածր մակարդակը արտաքին շուկաներում, արտադրանքի արտահանման գրեթե բացակայությունը, հատուկ համալրող մասերի մատակարարման ժամկետների խզումները, կազմակերպություններում քաղաքացիական նշանակության արտադրանքի խիստ ցածր մակարդակը, ոլորտի կազմակերպությունների կառավարման միջազգային չափանիշներին համապատասխան մենեջերների բացակայությունը, կառավարման ավտոմատացված համակարգի բացակայությունը, հիմնարար երկարաժամկետ գիտահետազոտական աշխատանքների պայմանագրերի կնքման կառուցակարգերի բացակայությունը, և այլն:

- ❖ ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի գործող կազմակերպական կառուցվածքը և կանոնադրությունը ունեն մի շարք թերություններ, ներկա դրությամբ կոմիտեն գործնականում չի իրականացնում պետական մարմինն բնորոշ գործառույթներ, չունի հաշվեկշիռ, բանկային հաշիվ, պետական բյուջեից ֆինանսավորում չի ստանում: Աշխատանքում մշակվել է կոմիտեի կառավարման նոր կազմակերպական կառուցվածք, ինչը թույլ կտա կոմիտեին՝ վարելու ինքնուրույն ռազմատեխնիկական քաղաքականություն, տարանջատելու սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի կատարողին, պատվիրատուին և շահագործողին, և այլն: Մշակվել են նաև առաջարկվող կառուցվածքի հիմնական ստորաբաժանումների գործառույթները:
- ❖ Հաշվի առնելով ռազմական ոլորտի տնտեսական ապահովման էական առանձնահատկությունները՝ առաջարկվել է մտցնել և կիրառել «ռազմատնտեսագիտություն» հասկացությունը: Ռազմատնտեսագիտությունը կարելի է բնորոշել որպես բանակաշինության, պետության պաշտպանունակության ամրապնդման և պատերազմի վարման տնտեսական հիմքերի մասին գիտելիքների համակարգ: Գիտաճյուղի զարգացման շնորհիվ կստեղծվեն

նպաստավոր պայմաններ «Ռազմական դոկտրինի» պահանջներին համապատասխան բանակաշինության, զինված ուժերի գործունեության և պետության պաշտպանունակության ապահովման տնտեսական հիմքերի ստեղծման ու զարգացման համար: Սահմանվել են նաև ռազմատնտեսագիտության հետազոտության սուբյեկտները, ուսումնասիրության ոլորտը, գերակա խնդիրները, դրանց լուծման համար անհրաժեշտ միջոցառումները: Ռազմատնտեսագիտության հիմնական գործառույթները առաջարկվել է իրականացնել նոր ստեղծվելիք մարմնի՝ «Ռազմատեխնիկական գիտահետազոտական ինստիտուտ» ՊՈԱԿ-ի կողմից:

- ❖ ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի անցած ուղու և ներկա վիճակի հիմնախնդիրների վերլուծությամբ պարզ է դարձել, որ ՀՀ ռազմարդյունաբերության ոլորտում առկա են հիմնախնդիրներ՝ կապված նյութատեխնիկական միջոցների, դրանց որակական հատկանիշների և դրանք ժամանակին ձեռքբերման հետ: Այդ իսկ պատճառով առաջարկվել և հիմնավորվել է ՀՀ ՊՆ ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի ենթակայությամբ «ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի միասնական նյութատեխնիկական մատակարարման կազմակերպություն» ՊՈԱԿ-ի ստեղծման անհրաժեշտությունը՝ ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման օպտիմալացման առումով՝ ապահովելով ոլորտի միասնական և համակարգված նյութատեխնիկական իրականացումը, մշակվել են ՊՈԱԿ-ի և ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների միջև փոխհարաբերությունների կառուցակարգերը, ՊՈԱԿ-ի խնդիրներն ու գործառույթները, հիմնավորվել են ՊՈԱԿ-ի պահպանման համար անհրաժեշտ ֆինանսական միջոցների աղբյուրները և ՊՈԱԿ-ի ստեղծման ակնկալվող արդյունքները:
- ❖ ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրում չկա միասնական կառավարման ավտոմատացված համակարգ և սուբյեկտների միջև տեղեկատվության փոխանակումը, ինչպես նաև փաստաթղթաշրջանառությունը կատարվում է թղթային եղանակով՝ նվազեցնելով համալիրի կառավարման օպերատիվությունը: Աշխատանքում առաջարկվել է ներդնել ՀՀ ՌԱՀ սուբյեկտների կառավարման

ավտոմատացված համակարգ: Կառավարման ավտոմատացված համակարգը կառավարվող օբյեկտի կազմ-հաստիքային կառուցվածքին համանման կառուցվածք ունեցող տարածքային հիերարխիկ բազմաօբյեկտ ավտոմատացված համակարգ է, որի օբյեկտները զինված են համակարգչային և կապի ժամանակակից միջոցներով և իրար հետ իրականացնում են տեղեկատվության փոխանակում: Սահմանվել են առաջարկվող համակարգի նպատակները, խնդիրները, մշակվել են դրա ենթահամակարգերը, հիմնական բաղադրիչները, համակարգին ներկայացվող պահանջները:

- ❖ ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կարևորագույն խնդիրներից է դրա կազմի մեջ մտնող կազմակերպությունների արդյունավետ և կայուն գործունեության ապահովումը: Ներկայում ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների միջև կազմակերպված համագործակցությունը թերի է, ինչի հետևանքով որոշ աշխատանքներ կրկնվում են մի քանի կատարողների կողմից, չկա արտադրական կոոպերացիա: ՀՀ ՌԱՀ-ի կազմակերպությունների կառավարման բարելավման նպատակով առաջարկվել է դրանց միավորումը պետական կոնցեռններում, հիմնավորվել է ռազմարդյունաբերական համալիրի ընկերությունների՝ կոնցեռններում միավորվելու առավելությունները, առաջարկվել են ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կոնցեռնների հիմնական ուղղությունները:
- ❖ Վերջին 25 տարիներին ռազմարդյունաբերական համալիրի պետական բազմաթիվ ընկերություններ մասնավորեցվել են, հույս ունենալով, որ մասնավորը կկարողանա առողջացնել ընկերությունը, սակայն գործնականում հիմնական դեպքերում տեղի է ունեցել հակառակը: Այդ կազմակերպությունների մեծ մասը կամ փակվել են, կամ փոխել են իրենց գործունեության տիպը: Հաստոցային պարկը մասնավորեցումից կարճ ժամանակ հետո օտարվել է, որի հետևանքով ոչնչացվել է արտադրական ներուժը: Նմանօրինակ իրավիճակներից խուսափելու համար առաջարկվել է կիրառել հավատարմագրային կամ կոնցեսիոն կառավարումը՝ որպես ռազմարդյունաբերական համալիրի պետական ընկերությունների մասնավորեցման այլընտրանք: Կոնցեսիոն կառավար-

րումը ազատ շուկայական տնտեսության պայմաններում համարվում է մասնավոր հատվածի կողմից պետական սեփականության կառավարման արդյունավետ ձև, պետական սեփականության մասնավորեցմանն այլընտրանք:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Օրենսդրական դաշտ և նորմատիվային ակտեր

1. ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգից բխող միջոցառումների ծրագիրը հաստատելու մասին, № 443-Ն, 2012թ. [հղման համարը՝ 84; 124]

2. ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ Կառավարության 2012 թվականի ապրիլի 12-ի № 443-Ն որոշման մեջ փոփոխություններ և լրացում կատարելու մասին, № 852-Ն, 2013թ. [հղման համարը՝ 85]

3. ՀՀ Կառավարության որոշումը ռազմարդյունաբերության աշխատանքները համակարգող նորմատիվ տեխնիկական ակտերի ցանկը հաստատելու մասին, № 1291-Ն, 2012թ. [հղման համարը՝ 87]

4. ՀՀ Կառավարության որոշումը ռազմարդյունաբերության աշխատանքները համակարգող նորմատիվ տեխնիկական ակտերի մշակման ծրագիրը հաստատելու մասին, № 1255-Ա, 2013թ. [հղման համարը՝ 88]

5. ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների վերաբերյալ ամփոփ ցուցակի մշակման և վարման՝ քարտագրման համակարգի ներդրման, ինչպես նաև ռազմարդյունաբերական համալիրի ամփոփ ցուցակում ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտների գրանցման և ռազմական կարիքների համար պետական պատվեր կատարող կազմակերպությանը բազային կարգավիճակ տալու կարգը հաստատելու մասին, № 920-Ն, 2016թ. [հղման համարը՝ 89; 102; 105]

6. ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ Կառավարության 2008 թվականի դեկտեմբերի 25-ի № 1554-Ն որոշման մեջ լրացումներ և փոփոխություն կատարելու մասին, № 1349-Ն, 2015թ. [հղման համարը՝ 93; 98]

7. ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ պաշտպանության նախարարության, ՀՀ Զինված Ուժերի գլխավոր շտաբի, ՀՀ պաշտպանության նախարարության նյութատեխնիկական ապահովման դեպարտամենտի, ՀՀ պաշտպանության նախարարության ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեի կանոնադրություններն ու կառուց-

վածքները հաստատելու, ինչպես նաև «ՀՀ պաշտպանության նախարարության աշխատակազմ» պետական կառավարչական հիմնարկ, ՀՀ պաշտպանության նախարարության նյութատեխնիկական ապահովման դեպարտամենտ, ՀՀ պաշտպանության նախարարության ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտե ստեղծելու մասին, № 1554-Ն, 2008թ. [հղման համարը՝ 94]

8. ՀՀ Կառավարության որոշումը ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի ձևավորման կարգը հաստատելու մասին, № 1083-Ն, 2016թ. [հղման համարը՝ 100; 110]

9. ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի գործունեության սուբյեկտներին երկարաժամկետ, միջնաժամկետ և կարճաժամկետ պետական աջակցության առաջնահերթությունները և աջակցման ձևերը հաստատելու մասին, № 1033-Ն, 2016թ. [հղման համարը՝ 101; 109; 117]

10. ՀՀ Կառավարության որոշումը ռազմական ապրանքների և գույքի գների պետական կարգավորման մեթոդները, դրանց կիրառման առանձնահատուկ մեխանիզմները և ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի տեղադրման գնի որոշման կարգը հաստատելու մասին, № 1355-Ն, 2016թ. [հղման համարը՝ 103; 111]

11. ՀՀ Կառավարության որոշումը պետական պատվիրատուի ներկայացուցչության (ներկայացուցչի) կողմից ռազմական կարիքների համար պետական պատվերի կատարման որակի հսկողության կարգը հաստատելու և ՀՀ Կառավարության 1992 թվականի օգոստոսի 10-ի № 433 գ որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին [հղման համարը՝ 104]

12. ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կազմակերպությունների գիտական, գիտաարտադրական և արտադրական ձեռքբերումների միասնական տեղեկատվական համակարգի ստեղծման ու վարման կարգը հաստատելու մասին, № 921-Ն, 2016թ. [հղման համարը՝ 106]

13. ՀՀ Նախագահի կարգադրությունը ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի բարեփոխումների և զարգացման հայեցակարգը հաստատելու մասին, ՆԿ-231-Ն, 2011թ. [հղման համարը՝ 3; 82; 83; 123]

14. ՀՀ Նախագահի հրամանագիրը ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովի

կանոնադրությունը և կազմը հաստատելու մասին, № ՆՀ-893-Ն, 2015թ. [հղման համարը՝ 90; 96; 107]

15. ՀՀ Նախագահի կարգադրությունը ռազմարդյունաբերական և ռազմատեխնիկական քաղաքականության ռազմավարությունը հաստատելու մասին, № ՆԿ-15-Ն, 2017թ. [հղման համարը՝ 97; 108; 119]

16. ՀՀ վարչապետի որոշումը «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին» ՀՀ օրենքի կիրարկումն ապահովող միջոցառումների ցանկը հաստատելու մասին, № 668-Ա, 2015թ. [հղման համարը՝ 5; 95; 115]

17. ՀՀ վարչապետի որոշումը ՀՀ ռազմարդյունաբերական հանձնաժողովին կից ռազմատեխնիկական և գիտատեխնիկական խորհրդի կանոնադրությունն ու կազմը հաստատելու մասին, № 199-Ա, 2016թ. [հղման համարը՝ 91; 99]

18. ՀՀ օրենքը «Ռազմարդյունաբերական համալիրի մասին», ՀՕ-16-Ն, 2015թ. [հղման համարը՝ 4; 11; 86; 116; 118; 135]

19. ՀՀ օրենքը «Պաշտպանության մասին», ընդունված 2008թ., ՀՕ-198-Ն [հղման համարը՝ 10]

20. ՀՀ Կառավարության որոշումը ՀՀ Կառավարության 2012 թվականի ապրիլի 12-ի № 443-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին, № 1382-Ն, 2015թ. [հղման համարը՝ 92]

21. ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգիրք, հոդված 954, Ընդունված Ազգային ժողովի կողմից 1998 թվականի մայիսի 5-ին [հղման համարը՝ 132]

22. Договор между Российской Федерацией и Республикой Армения о развитии военно-технического сотрудничества - Ереван, 25 июня 2013 года, http://www.conventions.ru/view_base.php?id=2277 [հղման համարը՝ 18]

23. Положение о Федеральной службе по военно-техническому сотрудничеству <http://www.fsvts.gov.ru/materials/6D2B61FC6A726FB3C3257602004BC3F6.html> [հղման համարը՝ 34]

24. Положение о министерстве, утверждено указом президента Азербайджанской Республики от 27 сентября 2006 года № 462, <http://mdi.gov.az/?/ru/content/128/> [հղման համարը՝ 47]

25. Положение об отделе системных проектов Госкомвоенпрома (приказ Государственного военно-промышленного комитета Республики Беларусь от 30.12.2016 № 304)., <http://www.vpk.gov.by/about/department/otdel-sistemnykh-proektov/> [հղման համարը՝ 65]

26. Положение об отделе ГПВ, ГОЗ и навигационной деятельности Государственного военно-промышленного комитета (приказ Государственного военно-промышленного комитета Республики Беларусь от 29.01.2016 г. № 35) http://www.vpk.gov.by/about/department/office_for_national_defense_and_the_future_development_of_bb/. [հղման համարը՝ 66]

27. Положение об отделе управления государственной собственностью Госкомвоенпрома (приказ Государственного военно-промышленного комитета Республики Беларусь от 29.01.2016 № 34). [հղման համարը՝ 67]

28. Положение об управлении военно-технического сотрудничества Государственного военно-промышленного комитета (приказ Государственного военно-промышленного комитета Республики Беларусь от 29.01.2016 г. № 33). [հղման համարը՝ 68]

29. Постановление Правительства РФ от 5 декабря 2013 г. № 1119 «Об утверждении Положения о государственном регулировании цен на продукцию, поставляемую по государственному оборонному заказу»., <http://stat.mil.ru/economy/orders/more.htm?id=12022431@egNPA> [հղման համարը՝ 22]

30. Постановление Правительства России № 665 от 22 июня 1999 года, <http://docs.cntd.ru/document/901736884> [հղման համարը՝ 27]

31. Постановление Правительства Российской Федерации от 16 мая 2016 г. № 425-8 Об утверждении государственной программы Российской Федерации "Развитие оборонно-промышленного комплекса" <http://pravo.gov.ru/laws/acts/38/5250534556.html> [հղման համարը՝ 35]

32. "Сотрудничество государств - участников содружества независимых государств военно-экономическое. термины и определения. гост 31278-2004" (введен Приказом Ростехрегулирования от 09.10.2006 N 224-ст), <http://www.internet-law.ru/gosts/gost/3301/> [հղման համարը՝ 8]

33. Указ Президента РФ от 4 августа 2004 г. N 1009 "Об утверждении перечня стратегических предприятий и стратегических акционерных обществ", <http://base.garant.ru/187281/> [հղման համարը՝ 24]

34. Указ Президента Российской Федерации от 20 марта 2006 года № 231, <http://docs.cntd.ru/document/902039645> [հղման համարը՝ 26]

35. Указ Президента Российской Федерации № 627 от 10 сентября 2014 года, <http://kremlin.ru/acts/bank/38862/page/1> [հղման համարը՝ 28; 31]

36. Федеральный закон об обороне (с изменениями на 3 июля 2016 года) (редакция, действующая с 1 января 2017 года), <http://docs.cntd.ru/document/9020348> [հղման համարը՝ 32]

37. Федеральный закон "О государственном оборонном заказе" от 29.12.2012 N 275-ФЗ, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_140175/ [հղման համարը՝ 36]

Հայրենական և օտարերկրյա գրականություն

38. Գևորգյան Հ. Ի., Թովմասյան Ա. Ռ., «ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի զարգացման օրենսդրական հիմքերի հարցի շուրջ», ՀՀ ՊՆ Դ. Կանայանի անվան ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես 3 (69). 2011, ք. Երևան, 264 էջ

39. Դավդյան Ս, Մարկոսյան Ա, Սարգսյան Հ, Վերափոխումները անցումային երկրների տնտեսություններում, Եր., Տիգրան Մեծ, 2003թ, 656 էջ [հղման համարը՝ 2; 76; 77; 78]

40. Թովմասյան Ռ.Ա., Տնտեսագիտության տեսություն. հարցեր և պատասխաններ (ուսումնասովորական նյութերի ժողովածու).-Եր.: Տնտեսագետ, 2007, 259 էջ

41. Թովմասյան Ա. Ռ., «Կառավարման ավտոմատացված համակարգի դերն ու նշանակությունը ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի կառավարման գործում», «Հանրային կառավարում» գիտական հանդես 2/2017, ք. Երևան, 2017թ., 191 էջ

42. Թովմասյան Ա. Ռ., «ՀՀ ռազմարդյունաբերական համալիրի զարգացման համար խոչընդոտների և դրանց հաղթահարման ուղիների որոշման հարցի շուրջ.

ուժեղ և թույլ կողմերի, հնարավորությունների և սպառնալիքների վերլուծություն», «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես 1-2 (91-92), ք. Երևան, 2017թ., 132 էջ

43. Թովմասյան Ա. Ռ., «Կառավարման կազմակերպական նոր կառուցվածքի ներդրման հնարավորությունները ՀՀ ՊՆ Ռազմարդյունաբերության պետական կոմիտեում», «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» հանդես, #5-6 (201-202), ք. Երևան, 2017թ., 208 էջ

44. Թովմասյան Ա. Ռ., ««Ռազմարդյունաբերական համալիր» հասկացությունը, ոլորտի դերն ու նշանակությունը», «Տնտեսության զարգացման և կառավարման հիմնախնդիրներ» պարբերական, Գիրք 10, ք. Երևան, 2017թ., 380 էջ

45. Թովմասյան Ա. Ռ., «Իսրայելի Պետության ռազմարդյունաբերական համալիրի ձևավորումն ու կառավարումը», «Պատմություն և մշակույթ» հանդես, ք. Երևան, 2017թ., 528 էջ

46. Իսախանյան Մ. Ռ., Թովմասյան Ա. Ռ., «Ռազմատնտեսագիտության հասկացությունը և խնդիրները ՀՀ պաշտպանական բարեփոխումների համատեքստում», ՀՀ ՊՆ Դ. Կանայանի անվան ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես 4(66). 2010, ք. Երևան, 132 էջ

47. Իսախանյան Մ. Ռ., Պետրոսյան Ա. Պ., Թովմասյան Ա. Ռ., Թովմասյան Գ. Ռ., «Կառավարման նոր տարրերի ներդրումը՝ որպես ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի զարգացման նախադրյալ», ՀՀ ՊՆ Դ. Կանայանի անվան ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես 3 – 4 (77– 78). ք. Երևան, 2013, 132 էջ

48. Խաչատրյան Կ. Հ., Հայաստանը ԽՍՀՄ ռազմարդյունաբերական համալիրի համակարգում (1922–1991 թթ.), Պատմության ինստիտուտ, Է.00.01 «Հայոց պատմություն» մասնագիտությամբ պատմական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության սեղմագիր, Երևան-2015, [հղման համարը՝ 1; 70-75]

49. Հովսեփյան Լ. Ս., Թուրքիայի պաշտպանական համակարգի արդիականացումը և անվտանգության ոլորտի բարեփոխումները, - Եր.: 2014թ., <http://www.historyofarmenia.am/images/menus/1227/Hovsepyan.pdf> [հղման համարը՝ 51-53; 55-57; 59]

50. «Ձեռնարկության արդյունավետ կառավարում» (գործարար խաղի մեթոդիկա) /տ.գ.դ. պրոֆ. Յու.Մ. Սուվարյանի ընդ. խմբ., Եր., Տնտեսագետ, 2001թ., 224 էջ [հղման համարը՝ 114]

51. Մանասերյան Թ., «Պատերազմի տնտեսագիտություն. պետության առաջնահերթությունները», «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամի «21-րդ դար» հանդես 2 (72), ք. Երևան, 2017, 124 էջ

52. Պետրոսյան Ա. Պ., Թովմասյան Ա. Ռ., «ՀՀ ռազմական արդյունաբերության համակարգի զարգացման տնտեսական նախադրյալները», ՀՀ ՊՆ Դ. Կանայանի անվան ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտի «Հայկական քանակ» ռազմագիտական հանդես 3 (69). 2011, ք. Երևան, 264 էջ

53. Аврутин М., Динамика роста американской помощи Израилю, https://israelections2015.wordpress.com/2016/07/06/avrutin_aidamer_2/ [հղման համարը՝ 44]

54. Андерхилл Д., Барретт С., Бернелл П., Бернем П., и др., Политика. Толковый словарь. — М.: "ИНФРА-М", Издательство "Весь Мир". Общая редакция: д.э.н. Осадчая И.М.. 2001., <http://dic.academic.ru/dic.nsf/politology/3562> [հղման համարը՝ 6]

55. Блэк Дж., Экономика. Толковый словарь. — М.: "ИНФРА-М", Издательство "Весь Мир". Общая редакция: д.э.н. Осадчая И.М.. 2000., http://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/20691 [հղման համարը՝ 7]

56. Богуславский А.Я., Военно-промышленный комплекс Государства Израиль, <http://www.liveinternet.ru/users/3589648/post172048922/> [հղման համարը՝ 40; 43]

57. Варнавский В. Г., Концептуальные экономические и правовые основы концессионной деятельности, <http://irex.ru/publications/polemika/13/varnavsky.html> [հղման համարը՝ 130; 134]

58. Васютинская С.И. Фельдман И.А., Количественные оценки в SWOT-анализе, ВЕСТНИК Московского государственного областного университета.Москва [հղման համարը՝ 114]

59. Военно-экономическая наука, Военная кафедра, гражданская оборона, Тамбовский военный авиационный инженерный институт, Тамбов 1999г., <https://refoman.ru/c/14/ref/979/index1.1.html> [հղման համարը՝ 122]

60. Голубева. А. М., Холдинг-образование и управление. «Инвестиционный эксперт», 21 мая 1999 г. http://www.cfin.ru/management/holding_anatomy.shtml [հղման համարը՝ 127]

61. Городецкий В.К.. Мировая экономика. Учебное пособие. – Калуга: КФ СЗАГС, 2000, <http://finlit.online/mirovaya-ekonomika-kniga/voenno-promyshlennyiy-kompleks-10959.html> [հղման համարը՝ 13; 16]

62. Диканский М. Г., Шильдкнут. В. А., Международные монополии. Возникновение и развитие важнейших международных картелей. М., 1966, [հղման համարը՝ 125]

63. Дышкантюк А., Капитан 2 ранга, к.т.н.ВМА им. Н.Г.Кузнецова, Военно-экономическая модель системы военного назначения. <http://www.ozakaz.ru/index.php/articles/2010102008/257-n2011-03-28-0550> [հղման համարը՝ 121]

64. Экономический словарь, <http://abc.informbureau.com/html/eiioanness.html> [հղման համարը՝ 131]

65. Экспорт израильской оборонной промышленности за 2007 год, <http://www.newsru.co.il/finance/03sep2008/oboronka307.html> [հղման համարը՝ 38]

66. Энциклопедический словарь. 2009, <http://dic.academic.ru/dic.nsf/es/72651/%D0%92%D0%9E%D0%95%D0%9D%D0%9D%D0%9E> [հղման համարը՝ 9]

67. Кадышева Е., Методика проведения SWOT-анализа. Образцы матриц SWOT, 2008, <http://www.e-xecutive.ru/management/practices/597364-analizirui-eto> [հղման համարը՝ 114]

68. Крамник И., Способны ликвидировать отставание, <http://expert.ru/expert/2012/01/sposobnyi-likvidirovat-otstavanie/> [հղման համարը՝ 20; 21]

69. Кубарев Е. Н., Современные подходы к концессионным моделям управления государственной собственностью, Проблемы современной экономики, N 3(27), 2008, с. 55-59 [հղման համարը՝ 133]

70. Манаев, С. В., Оборонно-промышленный комплекс и его роль в обеспечении национальной безопасности России, Автореферат по ВАК 23.00.02, Москва, 2007, <http://www.dissercat.com/content/oboronno-promyshlenniyi-kompleks-i-ego-rol-v-obespechenii-natsionalnoi-bezopasnosti-rossii> [հղման համարը՝ 12]

71. Ниязов Н. «Нагорно-Карабахский конфликт между Арменией и Азербайджаном и развитие военно-промышленного комплекса Азербайджана», «Кавказ & Глобализация Том 6 Выпуск 2 2012г.», <http://cyberleninka.ru/article/n/nagorno-karabahskiy-konflikt-mezhdu-armeniy-i-azerbaydzhanom-i-razvitie-voenno-promyshlennogo-kompleksa-azerbaydzhana> [հղման համարը՝ 46]

72. Объединения предприятий, <https://utmagazine.ru/posts/12756-obedineniya-predpriyatiy> [հղման համարը՝ 128]

73. Фомин М., Военно-техническое сотрудничество Израиля с зарубежными странами (2014), <http://warfiles.ru/show-78803-voenno-tehnicheskoe-sotrudnichestvo-izrailya-s-zarubezhnymi-stranami.html> [հղման համարը՝ 41; 42]

74. Фролов И. Э. Российский высокотехнологичный комплекс в условиях мирового финансово-экономического кризиса // ИНП РАН, <http://www.ecfor.ru/pdf.php?id=pub/frol03> [հղման համարը՝ 23]

75. Шиткина. И. С., Холдинги: правовое регулирование и корпоративное управление. М., 2008, [հղման համարը՝ 126]

76. Шульман А., Израильский военный экспорт, 2011г., <http://www.alefmagazine.com/pub2686.html> [հղման համարը՝ 39]

Պաշտոնական համացանցային կայքեր

77. <http://www.arlis.am/> [հղման համարը՝ 84; 124; 85; 87; 88; 89; 102; 105; 93; 98; 94; 100; 110; 101; 109; 117; 103; 111; 104; 106; 3; 82; 83; 123; 90; 96; 107; 97; 108; 119; 5; 95; 115; 91; 99; 4; 11; 86; 116; 118; 132; 10; 92; 135]

78. <https://www.e-gov.am/>
79. <http://base.garant.ru/> [հղման համարը՝ 24]
80. <http://www.consultant.ru/> [հղման համարը՝ 31; 36]
81. <http://www.conventions.ru> [հղման համարը՝ 18]
82. <http://countrysimeters.info/ru/Israel> [հղման համարը՝ 19]
83. <http://dic.academic.ru/> [հղման համարը՝ 6; 7; 9]
84. <http://docs.cntd.ru/> [հղման համարը՝ 26; 27; 32]
85. <http://www.cfin.ru/> [հղման համարը՝ 127]
86. <http://cyberleninka.ru/> [հղման համարը՝ 46]
87. <http://www.ecfor.ru/> [հղման համարը՝ 23]
88. <http://expert.ru/> [հղման համարը՝ 20; 21]
89. <http://finlit.online/> [հղման համարը՝ 13; 16]
90. <http://www.fsvts.gov.ru/> [հղման համարը՝ 34]
91. <http://grimnir74.livejournal.com/5496255.html> [հղման համարը՝ 45]
92. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/world_econom/20.php [հղման համարը՝ 17]
93. <http://henaran.am/140902.html> [հղման համարը՝ 37]
94. <http://www.historyofarmenia.am/> [հղման համարը՝ 51-53; 55-57; 59]
95. <http://www.internet-law.ru> [հղման համարը՝ 8]
96. <http://kremlin.ru/> [հղման համարը՝ 28]
97. <http://www.kremlin.ru/structure/commissions#institution-41> [հղման համարը՝ 29]
98. <http://www.liveinternet.ru/> [հղման համարը՝ 40; 43]
99. <http://mdi.gov.az/> [հղման համարը՝ 47; 48; 49]
100. <http://www.mil.am/hy/pn/317/18/131/p/about> [հղման համարը՝ 79; 80]
101. <http://pravo.gov.ru/> [հղման համարը՝ 35]
102. <http://abc.informbureau.com/> [հղման համարը՝ 131]
103. <http://www.ssm.gov.tr/> [հղման համարը՝ 50; 54; 58; 60; 61]
104. <http://stat.mil.ru> [հղման համարը՝ 22]

105. http://studbooks.net/1201811/bzhd/teoreticheskie_aspekty_izucheniya_oboronno_promyshlennogo_kompleksa [հղման համարը՝ 25; 33]
106. <http://www.vpk.gov.by/> [հղման համարը՝ 62-66; 69]
107. <http://warfiles.ru/> [հղման համարը՝ 41; 42]
108. <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CN> [հղման համարը՝ 14]
109. <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-USD.pdf> [հղման համարը՝ 15]
110. <https://israelections2015.wordpress.com/> [հղման համարը՝ 44]
111. <http://www.ozakaz.ru/> [հղման համարը՝ 121]
112. <https://refoman.ru/> [հղման համարը՝ 122]
113. <http://www.alefmagazine.com/> [հղման համարը՝ 39]
114. <http://www.newsru.co.il/> [հղման համարը՝ 38]
115. <https://utmagazine.ru/> [հղման համարը՝ 128]
116. <http://irex.ru/> [հղման համարը՝ 130; 134]
117. <http://www.noravank.am/>
118. <http://www.fineco.am/>
119. <http://www.iem.am/>
120. <http://www.noravank.am/>
121. <http://www.ysu.am/>